

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MEHMET ATA BEY SİYASİ HAYATI VE FİKİRLERİ (1882-
1933)**

MUSTAFA ERSAGUN DALAN

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSMAİL ÖZER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2018

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mustafa Ersagun DALAN'ın hazırladığı "Mehmet Ata Bey Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1882-1933)" başlıklı tez 26/10/2018 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÖZER	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	
	Doç. Dr. Ömer ERDEN	Ordu Üniversitesi	

ONAY

26/10/2018

Prof. Dr. Necip Fazıl DURU

Enstitü Müdürü

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum "*Mehmet Ata Bey Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1882-1933)*" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların "Kaynakça" bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/11/2018

Mustafa Ersagun DALAN

16530350014

ÖZET

[DALAN, Mustafa Ersagun]. [MEHMET ATA BEY SİYASİ HAYATI VE FİKİRLERİ (1882-1933)], [YÜKSEK LİSANS TEZİ], [ORDU], [2018]

Mehmet Ata Bey Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1882-1933)

Çalışmamızda, Osmanlı Devleti'nin son dönemine ve modern Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerinin atıldığı sürece şahitlik etmiş ve siyasi yaşamı yakın tarihimizin aydınlatılması açısından mühim derecede önem arz eden Mehmet Ata Bey'in siyasi faaliyetleri, fikirleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mehmet Ata Bey'in, 1 Eylül 1908 tarihinde ilk olarak Ürgüp Kaymakamlığına atanması ile başlayan memuriyet hayatı, 1910-1916 yılları arasında Karaağaç, Aziziye ve Karaman Kaymakamlıkları görevleri ile devam etmiş, bu görevlerini Yozgat ve Maraş Mutasarrıflıkları izlemiştir. Mehmet Ata Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dördüncü dönemi için yapılan seçimlerde Niğde mebusu olarak seçilmiştir. Mebusan Meclisi'nin dağılması üzerine Heyeti Temsiliye'nin genelgesi üzerine, Ankara'ya gelerek, 3 Temmuz 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır. İlk Meclis'te Divan Kâtipliğine seçilen Mehmet Ata Bey ayrıca İçişleri, Bütçe, Maliye Komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu'nda görevler almıştır. Mehmet Ata Bey, 21 Nisan 1921 ve 19 Mayıs 1921 tarihlerinde yapılan oylamalar sonucu Meclisin 1. döneminde iki kez Dâhiliye Vekilliği'ne seçilmiştir. 26 Ocak 1922'de Harp Encümeni kararıyla ordu geri hizmetlerine gözetim ve yardım için kurulan Meclis Heyeti'nde görevlendirilmiştir. Fethi Bey'in izinle Meclisten ayrılması üzerine 10 Temmuz 1922 tarihinden 18 Eylül 1922 tarihine kadar Dâhiliye Vekâleti görevini geçici vekil olarak yürütmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 2. ve 3. dönemlerinde tekrar Niğde mebusu seçilen Mehmet Ata Bey, 18 Mart 1933 tarihinde vefat etmiştir.

Çalışmanın hazırlanması sırasında, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel İdare Kurulu Kararları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve TBMM Arşivlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca TBMM kayıtlarından, dönemin süreli yayınlarından, telif ve tetkik eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Niğde, Mehmet Ata Bey, Birinci Meclis, Dâhiliye Vekâleti, TBMM.

ABSTRACT

[DALAN, Mustafa Ersagun]. [MEHMET ATA BEY SİYASİ HAYATI VE FİKİRLERİ (1882-1933)], [YÜKSEK LİSANS TEZİ], [ORDU], [2018]

The Political Life and Ideas of Mehmet Ata Bey (1882-1933)

In this thesis, the political services and ideas of Mehmet Ata Bey, whose political life has utmost importance to enlighten our history because he witnessed the periods of decline of Ottoman Empire and foundation of Turkish Republic, were interpreted. The civil servant life of Mehmet Ata Bey began on September 1, 1908 when he was appointed as the district governor of Ürgüp. He was then appointed as district governors of Karaağaç, Aziziye and Karaman between the years 1910 and 1916. He joined Turkish Grand National Assembly in Ankara on 3 July 1920 after the Ottoman Parliament was dispersed. Mehmet Ata Bey was the council secretary of the First Assembly. Mehmet Ata Bey was selected as minister of interior affairs two times in the first period of the assembly after the votings of 21 April, 19 May 1921. On 26 January 1922, he was charged in Assembly Committee, which was founded to supervise and help deployed-in garrison by Military Council decision. He again became the minister of internal affairs temporarily from 10 July 1922 to 18 September 1922 as Fethi Bey left his duty by courtesy of the Assembly. Mehmet Ata Bey, who was elected as Niğde MP again in the second and third period of Turkish Grand National Assembly, passed away on 18 March 1933.

In this study, State Archives of the Prime Ministry and Turkish Grand National Assembly Archives were used besides with the Turkish Grand National Assembly Records, periodicals and the copyrighted works of the period.

Key Words: Niğde, Mehmet Ata Bey, First Assembly, Ministry of Internal Affairs, Turkish Grand National Assembly.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR VE SİMGELER	VI
GİRİŞ	1
1. MEHMET ATA BEY'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ	2
1.1. AİLESİ, EĞİTİM DURUMU VE MEMURİYETİ	2
1.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NE KADAR MEHMET ATA BEY	4
1.2.1. Yozgat Mutasarrıflığı Dönemi	4
1.2.1.1.Hilali Ahmer Cemiyeti Şube Başkanlığı	6
1.2.2. Maraş Mutasarrıflığı Dönemi	6
1.2.2.1. Hakkında Yapılan Şikâyet	15
2. MEHMET ATA BEY'İN İSTANBUL'A GELİŞİ VE OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NE KATILIŞI	17
2.1. SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NDE NİĞDE MEBUSLUĞU GÖREVİ	17
2.1.1. 1336 senesi Mart ve Nisan Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanununun Üçüncü Maddesinin Değiştirilmesi Yönünde Verdikleri Takrir	20
2.1.2. Arıza-i Cevabiye'nin Dördüncü Fırkası İçin Verdikleri Tadil Teklifi	20
2.1.3. Maraş, Antep, Urfa ve Çevresinde Vuku Bulan Mezalim ve Fecayi Hakkında Verdikleri Sual Takriri	21
2.1.4. Nizamname-i Dâhilinin 143. Maddesinin Tadiline Dair Sundukları İstida Encümeni Mazbatası	24
2.1.5. İmzasının Bulunduğu Takrir	24
2.1.6. Yapmış Olduğu Konuşmalar.....	25
2.1.6.1. Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey'in Teklifi Üzerine	25
2.1.6.2. Edirne Mebusu Galip Bahtiyar Bey'in Beyanatı Üzerine.....	26
2.1.6.3. Karahisarı Sahip Mebusu Mustafa Hulusi Bey'in Teklifi Üzerine	26
2.1.7. Katılmış Olduğu Oylamalar	30
3. MEHMET ATA BEY'İN ANKARA'YA GELİŞİ VE TBMM'YE KATILMASI	32
3.1. MEHMET ATA BEY'İN 1. TBMM'DEKİ ALDIĞI GÖREVLER	34

3.1.1. İlk İcra Vekilleri Heyeti'nin Oluşturulması	34
3.1.1.1. Adliye Vekâleti Vekilliği Seçimleri	37
3.1.1.2. Dâhiliye Vekâleti Vekilliği Seçimleri	39
3.1.2. Diğer Görevleri	41
3.2. MEHMET ATA BEY'İN TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ (1921-1927).....	43
3.2.1. Dâhiliye Vekili Olarak Mehmet Ata Bey	43
3.2.1.1. İstanbul'dan Gelen Şüpheli Kişilerin Bir Garnizonda Muhafaza ve Hükümetçe İlaş Edilmelerine Dair” Temenni Takriri Üzerine Değerlendirmesi	43
3.2.1.2. Resmi Makamlara Gönderilen Yazıların Sansüre Uğramadan İfade Edilmesi” İle Takrir Üzerine	44
3.2.1.3. Hayvan Tazminatı Hakkındaki Kanunun Birinci Maddesi Üzerine	45
3.2.1.4. Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası Üzerine	45
3.2.1.5. Kayseri Mebusu Ahmet Hilmi Bey'in “Yüzde Yirmi Tekâlif-i Milliye Bakayasına Dair” Sual Takriri Üzerine	47
3.2.1.6. İşgalden Kurtarılmış Yerler Hakkında Alınacak Tedbirler Üzerine	49
3.2.1.7. “Yeni Bir İstiklal Mahkemesi” Teşkiline Dair	51
3.2.1.8. Pontus Meselesinin Çözümüne Dair Girişimleri ve Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine Tahsisat İlavesi Hakkında Kanun Layihası Üzerine	52
3.2.2. Niğde Mebusu Olarak Mehmet Ata Bey	57
3.2.2.1. Yahyalı Nahiyesinin Develi Kazasına İlhakı Hakkında Kanun Teklifine Dair Görüşü	57
3.2.2.2. Nevşehir'de Bir Liva Mahkemesi Teşkili Hakkında Kanun Teklifi	59
3.2.2.3. İdari Mekteplerinin İdare-i Husûsiyelerden Alınarak Maarif Vekâleti Bütçesine İthal Olunmasına Dair Takrirleri	61
3.2.2.4. Burdur Mebusu Hüseyin Baki Beyin Belediye Kanununun Bazı Mevaddının Tefsirine Dair Takriri Üzerine	63
3.2.2.5. Teşkili Mehakim, Usulu Muhakematı Cezaiye ve Sulh Hâkimleri Hakkındaki Kavaninin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun Üzerine	66
3.2.2.6. “31 Kânunuevvel 1337 Tarihli Memurin Muhakematı Hakkındaki Maddei Kanuniyenin Tadiline Dair Olan Kanuna Bir Madde İlavesi Hakkında Takrir” Üzerine	67
3.2.2.7. İstanbul Harikzedegân Apartmanlarının Tayyare Cemiyetine Terk ve Tahsisi Hakkında (2/513) Numaralı Teklifi Kanunisi İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası	68
3.2.2.8. İdare-i Hususiye, Belediye ve Şehremanetleri Sıhhiye Memurlarının Nasıp ve Azil Tebdil ve Terfilerinin Ciheti Aidiyeti Hakkında (1/804) Numaralı Kanun Lâyihası	70
3.2.2.9. Ziraat Memurlarının Fenni Vazaiften Gayrı Muamelat ile Alakadar Edilmemeleri Hakkında (1/1129) Numaralı Kanun Layihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası ..	73
3.2.2.10. Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerine Karşı Tertip Edilen Suikastın Akim Kalması Dolayısıyla Meclisi Alinin Hissettiği Meserretleri Müşarünileyhe Arz Etmek Üzere Bir Heyet İntihabı Hakkında Takrir	74
3.2.2.11. Belediye Vergi ve Resimleri Kanununun Sekizinci Maddesinin Tefsiri Hakkında 3/452 Numaralı Başvekâlet Tezkeresi ve Dâhiliye Encümeni Mazbatası	75
3.2.2.12. Hafta Tatili Kanunu Mucibince Cuma Günleri Açık Bulundurulması Caiz Olan Müessesat Meyanına Etibba ve Diş Muayenehanelerinin İthali Muvafık Olup Olamayacağı Hakkında Dâhiliye Encümeni Mazbatası	76
3.2.2.13. Tedariki Vesaiti Nakliye Kanununun 50'nci Maddesine Bazı Mevat Tezyiline Dair (1/755) Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası	77
3.2.2.14. Siverek Mebusu Kadri Ahmet Bey ve Rûfekasının (2/516) Numaralı “Teşçir” Kanunu Ünvanlı Kanun Teklifi İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası	78
3.2.2.15. Jandarma Efrat ve Küçük Zabitanının Tedrisatı İptidaiye Vergisinden Muaf Tutulmalarına Dair 1/713 Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası	79

3.2.2.16. Altıncı Avans Kanununun Sekizinci Maddesine Bir Fıkra İlâvesi Hakkında (1/1008) Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası	80
3.2.2.17. Tütün Alım ve Satım Muamelesinin Kantariye Resminden İstisnası Hakkında (1/1122) Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası	80
3.2.2.18. Muallim Mekteplerine Muavenet Hakkındaki Kanuna Bazı Mevad Tezyiline Dair 1/1136 Numaralı Kanun Layihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası	81
3.2.2.19. Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen Memurin Hakkındaki Kanunun Tefsirine Dair (3/915) Numaralı Dâhiliye Mazbatası	81
3.2.2.20. Hükümetle Estern Telgraf Kumpanyası Arasında İmza ve Teati Edilen Mukavelenamenin Tasdiki Hakkında (1/1227) Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası	83
3.2.3. Nevşehir Bankasının Kurulmasındaki Rolü	83
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87
EKLER.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	108

KISALTMALAR VE SİMGELER

BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DN.	: Dosya Numarası
Ed.	: Editör
GN.	: Gömlek Numarası
Haz.	: Hazırlayan
MMZC	: Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
ZC.	: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden beri başlayıp Milli Mücadele döneminin ilk yıllarına kadar yaşanan olaylar, sadece Osmanlı Devleti'ni ilgilendirmekle kalmayıp aynı zamanda modern dünyanın oluşum sürecini de yakından ilgilendirmektedir. Osmanlı Devleti, 1900'lü yılların başından itibaren dünya tarihinin akışını değiştiren gelişmelerin devamlı surette merkezinde yer almıştır. Bahsi geçen dönemde Osmanlı Devleti, Batı'da gelişen özgürlükçü fikir akımlarından ve sanayileşme hareketlerinden etkilenmiştir. Bu dönem Türk tarihi açısından, "Şark Meselesi"nin önemli bir parçası olan Osmanlı Devleti'nin, imparatorluk yapısını kaybederek millileşme sürecini yaşadığı, milli devlet olma yolunda ilerlediği önemli bir safhayı oluşturmaktadır. Bu süreçte Türk milleti; aydınları, yöneticileri, ordusu ve milletiyle bağımsızlık savaşını verdiği dönemde çağdaşlaşma yolunda emin adımlarla ilerleyen yeni devletin inşa çalışmalarına şahitlik etmiştir.

Bu tezde ele alınmış olan Mehmet Ata Bey de Osmanlı Devleti'nin mülki idaresinin çeşitli kademelerinde üstlendiği görevlerle Türk milletine öncelikle idari sahada katkı sağlamıştır. Maraş'ın işgali sırasında Mutasarrıflık görevini ifa eden Mehmet Ata Bey, süreci büyük bir soğukkanlılık ve itidalle yürütmeye çalışmış, önceleri İstanbul hükümeti sonra Heyeti Temsiliye ile irtibat kurarak süreci yönetmiştir. Dahası, Türk Milli Mücadele'sinin en kritik dönemlerinde aldığı sorumlulukla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1. dönemine Niğde mebusu olarak seçilmiş ve 11 Ağustos 1339 (11 Ağustos 1923) tarihine kadar görevini yerine getirmeye devam etmiştir. 1. dönem içinde bir kanun önerisi veren Mehmet Ata Bey üçü gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde on bir konuşma yapmıştır. TBMM'nin 2. (1923) ve 3. (1927) dönemlerinde de tekrar Niğde mebusu olarak görev yapan Mehmet Ata Bey görevini ölüm tarihi 18 Mart 1933 tarihine kadar devam ettirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş sürecinde Türk milletine hizmetleri geçmiştir.

Bu noktadan hareketle siyasi ve tecrübi birikimleri sayesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna emeği geçmiş olan Mehmet Ata Bey'in yaşamını kamuoyu nezdinde değerlendirmek gayesindeyiz.

1. MEHMET ATA BEY'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

1.1.AİLESİ, EĞİTİM DURUMU VE MEMURİYETİ

Mehmet Ata Bey, 1882 yılında Kadı Mehmet Hilmi Efendi ve Şerife Hanımın oğlu olarak Nevşehir'de doğmuştur.¹ Öğrenim hayatına Nevşehir İptidai Mektebinde başlayan Mehmet Ata Bey, orta öğrenimi Karaman Rüştüyesinde tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul Mercan İdadisini bitirmiş ve 1905 Temmuzunda Mülkiye Mektebinin yüksek kısmından “iyi” derece ile mezun olmuştur.² Konya İl Maliye Memurluğunda stajını tamamladıktan sonra 250 kuruş ek maaş ile Koçhisar kazası kaymakamlık vekâletine bakan Mehmet Ata Bey, 2 Eylül 1907 tarihinde Rütbe-i Salise ile taltif edilmiştir.³

Mehmet Ata Bey, 1 Eylül 1908 tarihinde Ürgüp Kaymakamlığı'na tayin olmuştur. Nisan 1910'da Karaağaç, Ekim 1911'de Aziziye, Mayıs 1913'te Karaman Kaymakamlıklarına atanan Mehmet Ata Bey, Eylül 1913'te Sivas Vilayeti Mektupçuluğuna atanmıştır.⁴ Yaptığı görevler ve başarısı göz önüne alınarak mutasarrıflığa terfi ettirilmiş ve Sivas Vilayeti Mektupçuluğu görevini ifa ederken Nisan 1916'da Yozgat ve Ekim 1917 tarihinde Maraş Mutasarrıflıklarına getirilmiştir.⁵ Mehmet Ata Beyin Maraş Mutasarrıflığı görevi devam ederken Osmanlı Mebusan Meclisi'nin son dönemi için yapılan seçimlerde Niğde mebusu olmuştur.⁶ Mehmet Ata Beyin, Mebusan Meclisi'nin 26 Ocak 1920 tarihli toplantısında seçim mazbatasını onaylanmıştır.⁷

¹ TBMM Arşivi, Sicil No, 359; TC Emekli Sandığı Arşivi, VH000278, 12.

² TBMM Arşivi, Sicil No, 359; TC Emekli Sandığı Arşivi, VH000278; Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfi Yayınları, Ankara, 1995, s. 809.

³ Atam, Şenay, “Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Nevşehir Doğumlu Memurların Sosyo-Kültürel Durumları (1879-1909)”, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 7, Ankara 2012, s. 376.

⁴ BOA, FK. İ. DH., DN. 1509, GN. 1332/L-08, T. (17/L/1332); BOA, FK. BEO., DN. 4309, GN. 323135, T. (18/L/1332); Sivas vilayeti mektupçuluğuna eski Zeytun Kaymakamı Muhtar Bey ile Karaman Kaymakamı Ata Beyin tayini söz konusu iken sonuçta Ata Bey tayin ediliyor. Bkz. BOA, FK. DH. ŞFR., DN. 434, GN. 51, T. (09/Te/1330); Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, C. 3, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 1071.

⁵ BOA, FK. İ.DUİT., DN. 42, GN. 50, T. (11/Ca/1335); BOA, FK. BEO., DN. 4458, GN. 334338, T. (12/Ca/1335).

⁶ Çoker, 1995, 809; İlk Meclis Anketi-Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s. 320; Doğan, Hamdi, “Milli Mücadele’de Nevşehir ve Çevresi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 49, Bahar 2012, s. 66.

⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 1, s. 25.

İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve Meclis'in fesih edilerek dağıtılması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın talimatına uyarak Ankara'ya gelmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na Niğde mebusu olarak 3 Temmuz 1920 tarihinde katılmıştır.⁸ Meclisin I. döneminde 13 Aralık 1920'de Divan Kâtipliğine seçildi. Ayrıca Dâhiliye, Bütçe, Mali Kanunlar Komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu'nda vazifeler aldı. Dâhiliye Vekili Refet Bey'in uzun müddet Ankara dışında kalacağı, memleketin içinde bulunduğu durumun vekâletle yönetime imkân vermemesi nedeniyle istifası üzerine 21 Nisan 1921'de Dâhiliye Vekilliğine getirildi. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa'nın 16 Mayıs 1921 tarihinde istifası üzerine 19 Mayıs'ta yeniden oluşturulan II. İcra Vekilleri Heyetinde tekrar Dâhiliye Vekili seçildi. Mehmet Ata Bey, 30 Haziran 1921 tarihinde sağlık durumunu ileri sürerek vekâletten çekildi. 30 Temmuz 1921'de vatani hizmet için Meclisin almış olduğu kararla izinli sayıldı. Görevinin sona ermesi üzerine 17 Eylül 1921'de Meclise geri döndü. 26 Ocak 1922'de Harp Encümeni kararıyla ordu geri hizmetlerine gözetim ve yardım amacıyla Meclis'te oluşturulan heyette görevlendirildi. Dâhiliye Vekili Fethi Bey'in izin alması üzerine 10 Temmuz 1922'de geçici vekil olarak 18 Eylül 1922'ye kadar Dâhiliye Vekâleti Vekilliği görevini yürüttü. Dâhiliye Vekili olması nedeniyle iç meselelerle ilgili görüşmelerde sıkça söz alarak görüşlerini dile getirmiştir. 1923 ve 1927 tarihlerinde Niğde'den tekrar mebus seçildi.⁹

Mehmet Ata Bey, TBMM 3. Dönem Niğde mebusluğu görevini yürütürken 18 Mart 1933 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.¹⁰ Evli olup 2 erkek 2 kız babasıydı.¹¹ Nüfus kaydında adı "Ataullah" olup Meclis'te "Ata Bey" olarak anılmıştır. Ailesi Soyadı kanunu ile birlikte "Atay" soyadını almıştır.¹² Arapça, Farsça, Rumca ve Fransızca bilmekteydi.¹³

⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 2, s. 151.

⁹ Çoker, 1995, 809-810; İlk Meclis Anketi-Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s. 320; Mehmet Öncel Koç (Ed.), *Milli Mücadele'de Niğde*, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde, 2009, s. 48.

¹⁰ Emekli Sandığı Arşivi, VH000278; Mehmet Ata Beyin vefatı üzerine Başvekil İsmet Beyin tezkeresi Meclis Genel Kurulunda okunmuştur: "Büyük Millet Meclisi Reisliğine Niğde mebusu Mehmet Ata Beyin 1.1.1931 tarihinde tedavi altında bulunduğu sıhhat yurdunda zatürreden vefat ettiği Dâhiliye Vekâletinden bildirilmiştir efendim." Bkz. TBMM ZC, D. 3, C. 24, s.53. Ölüm tarihi konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır.

¹¹ TBMM Arşivi, Sicil No, 359; Çoker, 1995, 810.

¹² Çoker, 1995, 810.

¹³ TBMM Arşivi, Sicil No, 359; Çankaya, 1968-1969, s. 1071.

1.2.MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NE KADAR MEHMET ATA BEY

1.2.1. Yozgat Mutasarrıflığı Dönemi

Tanzimat Fermanı sonrasında yapılan idari düzenlemelerin neticesi olarak Bozok sancağı, 1846 yılında Sivas eyaletinden ayrılarak Kayseri ile birlikte mutasarrıflık haline getirildi.¹⁴ Mehmet Ata Bey, Sivas Vilayet Mektupçuluğu görevini ifa ederken Nisan 1916 yılında Yozgat Mutasarrıflığına tayin edilmiştir.¹⁵

Mehmet Ata Beyin Yozgat Mutasarrıflığı döneminde faaliyetleri hakkında kısıtlı kaynaklar bulunsa da bu dönemde en göze çarpan olay I. Dünya Savaşı zamanında hükümet uygulamalarına karşı gelenler için asker tarafından uygulanacak önlemler hakkında geçici kanunun uygulanması esnasında yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına katılmasıyla Ermenileri destekleyen batılı devletlerle Ruslar Osmanlı tebaası Ermenileri yanlarına almışlardır. Rus, İngiliz ve Fransız ordularında Ermeniler de yer almıştır. Osmanlı ordusu Çanakkale, Kafkasya ve Suriye cephelerinde savaştığı sırada, bu bölgelerde faaliyet gösteren Ermeni örgütleri, askeri konvoylara saldırmışlar, takviye birliklere baskınlar yapmışlar ve telgraf hatlarını kesmişlerdir. Çanakkale savaşlarının başladığı 18 Mart 1915 tarihinden itibaren faaliyetlerini yurt çapına yaymışlar ve sivil halktan pek çok kişiyi öldürmüşlerdir. Osmanlı Devleti artan saldırılar üzerine gerekli uyarıları yapmış ancak uyarıların dikkate alınmaması üzerine 24 Nisan 1915'te vilayetlere ve mutasarrıflıklara gönderilen talimatla Ermeni komitelerinin kapatılması ve elebaşlarının tutuklanması istenmiştir. Bu olay üzerine Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve bölgelerinde çıkan isyanlar sonucu Osmanlı Devleti, bir kanun çıkararak ordu ve kolordu kumandanlarına, silahla mücadele edenlere karşılık verme, casusluk ve ihanetleri söz konusu olan köy ve kasaba halkını başka yerlere sevk ve yerleştirme verilmiştir. 27 Mayıs 1915'te alınan "sevk ve iskân kararı" 'savaş zamanında hükümet uygulamalarına karşı

¹⁴ Açıklık, Ali, "2. Abdülhamid Devri Eğitim Politikası'nın Taşraya Yansıması: Yozgat Sancağı Örneği", *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016)*, s. 613.

¹⁵ TBMM Arşivi, Sicil No: 359.

gelenler için asker tarafından uygulanacak önlemler hakkında geçici kanun'a dayandırılmıştır.¹⁶

Yozgat Sancağı Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Ermeni nüfusunun yaklaşık yüzde onunun tehcire gönderilmeyip bulunduğu yerde kalmış ya da gizlenmekte olmasından rahatsızdı. Mehmet Ata Bey bu insanların çoğunun din değiştirmiş ya da başka yerlere dağılmış olduğunu biliyordu.¹⁷ Yozgat'ta bulunan Ermenilerin güvenli bir şekilde vilayetten ayrılmaları için gayret sarf etmiştir. Bu sebeple, Mehmet Ata Bey, Ankara Vilayeti Memurin ve Sicil-i Ahval Müdüriyeti'ne bir telgraf çekerek tehcir muameleatına dair ahval ve hareketi hakkında malumat verilmesini istemiştir.¹⁸ Osmanlı Devleti'nin savaş durumunda bulunduğu bir dönemde Ermeniler hususunda oldukça hassas davranmış ve hem güvenlikleri hem de sevk için merkezden Yozgat'ta bulunan Ermeniler hakkında gerekli bilgileri istemiştir.

Yozgat Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey Maraş Mutasarrıflığına tayin olup gittikten sonra adı bir soruşturmada geçmiş, yalnız yapılan tahkikat sonucu mahkeme veya yargılama söz konusu olmamıştır.

Hayri Paşazade Osman Nazım¹⁹ imzasıyla 18 Mart 333 tarihinde Yozgat'tan Dâhiliye Nezaretine çekilen bir telgrafta, Mutasarrıf Mehmet Ata Bey, Belediye Reisi Ahmet Bey, Sorgun Nahiyesi Müdürü Recai Efendinin vasıtasıyla kendi hesaplarına zorla zahire ve yağ toplattıkları ve bunları satarak kaçıp gideceklerini bildiriyor, müdürün görevi başından alınmasını ve tahkikat yapılmasını istiyordu.²⁰ Telgrafname sureti sadarete takdim kılınmış ve keyfiyetin tahkiki Ankara Mülkiye Müfettişine tebliğ edilmiş, Sorgun Müdürü Recai Efendinin tahkikat bitene kadar görevi başından alınması Ankara Vilayetine bildirilmiştir.²¹ İdare-i Umumiye Dâhiliye Müdüriyetinden Ankara Valisi Rüştü Beye gönderilen yazıda, "*Mülkiye Müfettişliğince hakkında tahkikat icra edilmiş*

¹⁶ Halaçoğlu, Yusuf, *Sürgünden Soykırma Ermeni İddiaları*, Babiali Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 30-35.

¹⁷Kaiser, Hilmar, "Ermeni Sürgünleri Asimilasyonu (1915-1917)", Yılmaz, Altuğ (Ed.), *Müslümanlaştırılmış Ermeniler*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2015, s. 233.

¹⁸BOA, FK. DH. ŞFR., DN, 96, GN. 288, T. (23/Ca/1337).

¹⁹Hayri Paşazade Osman Nazım, *Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Yozgat mebusu Bahri Bey hakkında da şikâyette bulunmuş, bir yıl hapis yattığını bildirmiş fakat ancak mazbatasını onaylanmıştır*. Bkz. MMZC, D. 4, C. 1, s. 55.

²⁰BOA, FK. DH. İUM., DN. E-82, GN. 16-1, T. (05/C/1335).

²¹BOA, FK. DH. İUM., DN. E-82, GN. 16-2, T. (05/C/1335).

olan Sorgun Nahiyesi Müdürü Recai'nin hükmü tahkikatına kadar memuriyeti başından infikak ettirilmesi uygundur” denilerek, Sorgun Müdürü Recai Efendi tahkikat bitene kadar görevinden alınmıştır.²²

Mehmet Ata Bey, Yozgat Mutasarrıflığı döneminde idari, sosyal ve siyasi konularla yakından ilgilenmiş, vazifelerini yerine getirmeye gayret etmiştir.

1.2.1.1.Hilali Ahmer Cemiyeti Şube Başkanlığı

Mehmet Ata Bey, Mutasarrıflık vazifesinin yanı sıra Hilal-i Ahmer Cemiyeti Yozgat Şube Başkanlığı görevini de yürütmüştür. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi Yozgat Şubesi tutanaklarından anlaşıldığı üzere 1916 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti Yozgat Şube Başkanın Mehmet Ata Bey, veznedarının da Ahmet Nuri Bey olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmet Ata Bey başkanlığı dönemi boyunca cemiyete gelir sağlayabilmek amacı ile kermesler düzenlemiş ve cemiyet adına çeşitli ürünler sattırmıştır. Örneğin 30 Eylül 1916 tarihinde Yozgat postanesine cemiyet adına 2.586 kuruş 30 para yatırmıştır.²³

1.2.2. Maraş Mutasarrıflığı Dönemi

1917 Ekiminde Maraş Mutasarrıflığına atanan Mehmet Ata Bey'in bu dönem faaliyetlerini daha iyi analiz edebilmek için, Milli Mücadele yıllarındaki Maraş'a göz atmakta fayda vardır. Zira İngilizler 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal ettiklerinde²⁴ ve Eylül 1919'da İngilizlerle Fransızlar arasında yapılan Suriye İtilafnamesine göre; İngiltere'nin Musul ve çevresi karşılığında; Maraş, Antep ve Urfa'yı Fransızlara bıraktığı²⁵ zaman Mehmet Ata Bey Maraş Mutasarrıflığı görevinde idi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ülke üzerinde başlangıçta bir rahatlık getirmişti. Zira 1911 yılından itibaren savaşın içinde olan Türk halkı mütarekenin maddeleri hususunda ümitlenmiş ancak mütarekenin uygulanış biçimi bu ümitleri kısa sürede ortadan kaldırmıştır.²⁶

²²BOA, FK. DH. İUM., DN. E-82, GN. 16-3, T. (05/C/1335).

²³ Karayaman, Mehmet, “Yozgat Merkez ve Kazalarında Hilal-İ Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016)*, s. 159-166.

²⁴ Akbıyık, Yaşar, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 12.

²⁵ Eyicil, Ahmet, *Yakınçağda Kahramanmaraş*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009, s. 418.

²⁶ Yalçın, Semih, *İlmi Makaleler*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, C. 2, s. 293.

Mütareke gereğince Müttefik Devletler, "güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecekleri" gerekçesiyle Anadolu'yu işgale giriştiler. Böylece Osmanlı Devleti ve Türk Milleti için mütareke dönemi başlamış bulunmaktaydı.²⁷ Mondros Mütarekesine dayanarak Adana işgal edildi. Adana bölgesinin kuzeyinde asayiş ve huzuru sağlamak bahanesiyle İngilizler 4000 Hint süvarisi askerle 22 Şubat 1919 tarihinde Maraş'ı işgal ettiler.²⁸

Maraş'ın işgal edilmesinden sonra bir İngiliz işgal subayı Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey'in makamına gelerek İngiliz İşgal Komutanı Max Andriyo tarafından gönderilen dört maddelik bir tebligat sunmuştur. Mehmet Ata Bey'e sunulan bu yazıda; Maraş ve çevresinde yaşayan bazı cemaatler arasında asayişin olmadığı hakkında raporların bulunduğunu, bunun sonucunda Halep'te bulunan İngiliz komutanlığının Maraş'a takviye asker göndermeye karar verdiğini, asayişin sağlanmasında yerel kuvvetlere yardım edileceğini, şehrin Türk memurlar tarafından yönetileceğini, bütün memurların İngiliz kuvvetlerine yardımda bulunacağına dair güvence verilmesi ve gereğinin bildirilmesi isteniyordu. Mutasarrıf Mehmet Ata Bey, Maraş'ta mahalli asayişle alakalı hiçbir sorun bulunmadığını, düzen ve asayişin kusursuz sağlandığını ve sağlanmaya da devam edileceğini ve bu beyanatın mütareke maddelerine ters düştüğünden asla kabul edilemeyeceğini ve geri alınması gerektiğini belirtmiş ve kendilerine Maraş'ta kaldıkları sürece misafirlik uygulamasından başka bir şey yapılmayacağını eklemiştir. Mehmet Ata Beyin bu cevabı üzerine işgal komutanı mutasarrıflığa yeniden bir yazı göndererek; bütün telgrafların sansür edileceğini, asker ve jandarma toplama ve bu asker ve jandarmaların yollanmasının yasaklandığını bildirmiştir. Mutasarrıf Mehmet Ata Bey, bu uygulamaların devletin iç işlerine karışmak anlamına gelmesi nedeniyle kabul edilemeyeceği

²⁷ Moroğlu, Ela Zehra, *Milli Mücadele'de Maraş'ta İz Bırakan Şahsiyetler*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2015, s.4-5.

²⁸ Eyicil, Ahmet, "Maraş Savunması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21/S. 61, 2005, s. 47-75. İngiliz askerlerinin sayısı konusunda, 13. Kolordu Kumandanlığından alınan ilk bilgi Maraş'a altı bin İngiliz süvarisi geldiği, 8 Mart 1919 tarihli yazıda da altı bin değil altı yüz olduğunun anlaşıldığı bildirilmiş. Yine Maraş Mutasarrıflığından verilen bilgiler altı yüz kişilik olduğu yönündedir. Bkz. Akbıyık, 1990, s.14.

karşılığını vermiştir. Ayrıca Harbiye Nezareti'nden Maraş'a gelen işgal kuvvetlerine karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda talimat istemiştir.²⁹

İngiliz işgal kuvvetleri yaklaşık sekiz aylık (22 Şubat-30 Ekim 1919) işgalleri döneminde herhangi bir olayın çıkmasına fırsat vermeden Maraş'ta kalmayı başardılar. Bunda İngiliz işgal kuvvetlerinde görevli olan siyasi memur Mısırlı Yüzbaşı Hasan Rufai'nin büyük rolü oldu. Hasan Rufai, Türklerle dostane münasebetler kurarken Müslüman olan Hindistanlı askerler de Maraş halkı ile iyi diyalog kurdular ve havanın yumuşamasına sebep oldular.³⁰

Bu olumlu havanın oluşmasında Mutasarrıf Mehmet Ata Bey ve Ali Sezai Efendinin de katkıları olmuştur. Antep Ahzı Asker Şubesinin isteği üzerine işgal kuvvetleri komutanlığından belge almadan depoda bulunan doksan kadar tüfeği, Maraş Ahzı Asker Şubesi Reisi Mustafa Cemil Bey Antep'e göndermiştir.³¹ Ermenilerin şikâyeti üzerine İngiliz İşgal Kuvvetleri silahları yakalamış ve ahaliden de silah toplamaya kalkmışlar ancak Mehmet Ata Bey ve Ali Sezai Efendinin girişimleriyle vazgeçmişlerdir.³²

İngiliz İşgal Komutanı Max Andriyo bir yazı ile Türklerin ileri gelenlerinden yedi kişiyi bazı önemli meseleleri görüşmek üzere davet etti. Toplantıya Mehmet Ata Bey de katıldı. Hıristiyanlar ve ruhani liderleri de toplantıda hazırды. Amerikalı tercüman gelenleri takdim ettikten sonra haziruna şöyle seslendi:

“Maraş'ın içinde köylerinde ve kasabalarında bulunan Hıristiyanlar hakkında şimdiye kadar Osmanlı Hükümeti ve İslam ahalisi tarafından yapılan tecavüzler sonucu nüfusça ve malca büyük hasarlara uğratılmışlardır. Bundan böyle Türklere gerekli nasihat ile icap edenlere tebliğde bulununuz. Türklerden hangisinde Ermenilerin emanet malları ve paraları varsa vakit geçirmeksizin vermelidirler. Hiçbir ferdin şahsı hukukuna ve milliyesine müdahale ve dokunulmadan sükûnet içinde yaşamaları gereklidir. Yayınlamış olduğum beyannameye aykırı fiil ve hareket durumunda almış olduğum emirlere uygun

²⁹ Yakar, Serdar, *Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkhoğlu Hüseyin*, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2012, s. 24; Akbıyık, 1990, s. 15.

³⁰ Eyicil, Ahmet, “Maraş Mücadelesinde Atatürk”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 16/S. 47, 2000, s. 645-670.

³¹ Bağdadlılar, Adil, *Uzunoluk (İstiklal Harbinde Kahramanmaraş)*, Toker Matbaası, 1974, s. 31; Akbıyık, 1990, s. 22.

³² Akbıyık, 1990, s. 22.

olarak lazım gelenlerin cezalandırılması için tedbirlere başvurulacaktır. Hindistan tarafında milletin hukukunu muhafaza ve istirahatinin temini hususunda 20 sene süren memuriyetimde cins ve mezhep ayırmadan muhtelif ırktan ve özellikle azınlıkta olan İslamları diğerlerinin tecavüzlerinden koruyarak emre aykırı fiil ve harekette bulunanları hemen örnek bir şekilde cezalandırdım. Karışıklığa meydan vermedim. Burada da bir tarafı tutmayarak oradaki gibi herkesin hukukunu korumaya ihtimamda bulunacağım. İdareci ve ileri gelenlerin adalet ve hakkaniyeti takip etmeleri gerekli olup vazife gereği yapmaya memur bulunduğum bazı işlerin tatbik şekillerinde ihtiyaç görüldüğü zaman kendilerine danışmak fikrindeyim.”

Maraş ileri gelenlerinden Ali Sezai Efendi söylenenlere tepki göstererek;

“Gayr-ı Müslimler hakkında Türklere isnat olunan tecavüzlerin aslı yoktur. Maraş'ta göze çarpacak ne kadar güzel köşk, paha biçilmez mal kıymetli bağ bahçe, bakımlı arazi varsa çoğu Hıristiyanların kullanımı altında bulunmaktadır. Onlara Osmanlı Devleti ve Türkler zulüm ve tecavüzlerde bulunmuş olsalardı, bugün onlar bu servet ve rahatlığa sahip olmayacakları gibi, harap evlerde oturmaları gerekirdi. Zira bu emlak ve malları, kendilerine gökten Hz. Mesih indirmeyip, ancak hükümetin ve milletin lütuflarından ileri geldiği şüphesizdir. Hükümet dairelerinde ise Hıristiyanların müracaat ve işleri özellikle görülmektedir. Müslümanlardan ziyade Devletin rütbe ve nişanları ile taltif kılınmakta oldukları herkesçe bilinmektedir. Devlete riayet etmek Ermenilerin dini itikatlarından iken, nail oldukları yüce Devletin nimetlerine rağmen, millete karşı Zeytun Ermenileri ile birleşerek isyan etmişlerdir. Civar köylere ansızın hücum ederek, kadınları ve çocukları katletmişler, evleri ve insanları yakmışlardır. Devletçe cezalandırıldıkları halde, sonradan affedilmişler ve çoğunun vergileri alınmamıştır. Devletin savaş siyaseti icabı Ermenilerin tehciri kesin emir iken, bir kısım Türk ileri gelenlerinin himayesi ile yüzlerce Ermeni'nin Maraş'ta kalmaları ve ellerine sermaye verilerek geçimlerinin temini sağlanmıştır. Sevkiyatları yapılanların da pazar mahallerinde satmakta oldukları mallarını Türkler ihtiyaçları olmadığı halde, kendilerine insani yardım ve iyilik olmak üzere, o günün fiyatına göre satın almışlar ve paralarını ödemişlerdir. Askeri işgali müteakip geri geldiklerinde, bu yapılan iyiliklere aykırı olarak bazıları mal sattıkları kimselere giderek sattıkları malları geri istemişlerdir. Bu

malları satmadıklarını ödünç verdiklerini iddia etmişlerdir. Aldıkları malları geri veren Türkler mal karşılığı ödedikleri paralarını geri alamamışlardır. Bütün bunlara rağmen yüce Türk milleti Ermeni komşularına muhtaç oldukları alet ve ev eşyalarını emanet olarak vermek ve diğer suretle yardımda bulunmakla insanlıklarını göstermişlerdir. Mutasarrıf Ata Bey dahi kavgaya sebep olacak meyhane ve eğlence yerlerini kapattırarak memlekette bulunan muhtelif azınlıklar lehine asayiş muhafaza etmiştir. İşitilen haber göz ile görünen, müşahede edilen gibi olmaz. Gezip hakkaniyetle görmek gerekir. Çarşıda bir kısım dükkânların bir köşesinde Müslüman bir adamın, diğer köşesinde Hıristiyan bir şahsın ticaret ve sanatla uğraşarak, işleri ile meşgul buldukları, bazı evlerin alt ve üst katlarında bu iki milletten kişilerin ev sahibi ve kiracı olarak buldukları görülmektedir. İşgal kuvvetlerinizin Maraş'a girdiği sırada Ermenilerin çarşı ve mahallelerde bir ağızdan "yaşasın Ermenistan, kahrolsun Osmanlılar ve Türkler" diye bağırarak dolaştıkları, Türklere ve mukaddesata karşı sövüp saymaya devam ile çeşitli hakaretlere ve tecavüzlere kalkıştıkları bilinmektedir. Mütevacizlere karşı İngiliz İşgal Kumandanının ırk ve mezhep ayırmaksızın takip edeceği idare kâfi görülerek, Türkler tarafından sabır ve sükûnete davet edilmektedir. Onlar da olgunluklarını ve sükûnetlerini muhafaza etmektedirler. Ermenilerin din ileri gelenleri ve Hıristiyan din adamları saldırganların yaptıkları işlere razı olmayarak, nasihatta bulunmuşlar ise de kabul görmemiştir. Yüzde seksen nisbetinde ekseriyeti teşkil eden Türk Milletinin maksadı kimse ile uğraşmak olmayıp şeref ve şanı ile mütenasip olarak sulhun neticesini beklemektir" ifadelerini kullanmıştır.³³

15 Eylül 1919 tarihinde Suriye ve Kilikya'da işgal kuvvetlerinin tebdili hakkındaki "İngiliz-Fransız Mukavelesi" imzalanması bu yörelerde yaşayan Türk halkını tamamıyla dehşete düşürmüştü. Çünkü Maraş, Antep ve Urfa şehirleri İngilizler tarafından Fransızlara terk edilecekti.³⁴ 29 Ekim 1919 tarihinde Fransız Yüzbaşı Joly'nin yanında bir kısım kuvvet ile Maraş'a gelmesi üzerine Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsilîyesi'ne bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta, İngilizlerin işgali

³³ Akbıyık, 1990, s. 25-27; Yakar, 2012, s. 28-34; Adil Bağdadlılar eserinde Mutasarrıf Mehmet Ata Beyin kısa bir konuşma yaptığını vermekte, Sezai Beyin bu konuşmasından bahsetmemektir. Bkz. Bağdadlılar, 1974, s. 28-30.

³⁴ Hatipoğlu, Süleyman, "Milli Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri", *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu (25-27 Aralık 2013/Gaziantep)*, Ankara 2015, s. 198-199.

müddetince hükümetin tavsiye ettiği şekilde tedbirler aldığını, bu defa Maraş'tan İngiliz kuvvetlerinin çekilerek Fransız kuvvetlerinin geleceğinin söylendiğini, üç gün önce Antep'e geldikleri haber alınan Fransız kuvvetlerinin oradan Maraş'a hareket ettiklerinin anlaşıldığını hatta bir kısım Fransız subay ve askerinin şehre geldiğini bildirdi. Ayrıca İngiliz kuvvetlerinin henüz şehri terk etmediğini belirterek, durumdan İstanbul Hükümeti'ne de bilgi verildiğini, Heyet-i Temsiliyece alınması tavsiye edilen tedbirlerin ve hareket hattının tespit edilerek kendisine bildirilmesini istemiştir.³⁵

Maraş, 30 Ekim 1919'da Fransızlara devredildi. 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren ise Maraş, Antep ve Urfa tamamıyla Fransız işgali altına girmiştir.³⁶ Mustafa Kemal Paşa, Suriye İtilafnamesi'nin uygulamaya konulması, Antep, Urfa ve Maraş'tan İngilizlerin çekilerek Fransızların buraları işgale başlaması üzerine yurt genelinde vilayetlere ve Heyet-i Merkeziye idarelerine 6 Kasım 1919 tarihli bir tamim göndererek protesto edilmesini istedi.³⁷ Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey de, hükümetten Fransızların Maraş'ı işgal edeceği hususunda herhangi bir belge veya emir almadığını, bölgenin işgalinin mütareke hükümlerine aykırı olduğunu, gayri müslim unsurlara herhangi bir tecavüzün meydana gelmediğini belirtmiştir. Aksine on aydan beri Maraş'ta görüldüğü gibi, Türklerin onları vatandaş olarak tanıdığını ve iyi muamelede bulunduğunu, asayiş ihlal edecek hiçbir olayın olmadığını, uzun zamandır Maraş'ta bulunan İngiliz heyetinin buna şahit olduğunu, bu nedenle Fransızların Maraş'ı işgal etmesini protesto ettiklerini

³⁵ Akbıyık, 1990, s. 70; Eyicil, Ahmet, "Maraş Mücadelesinde Atatürk" adlı makalesinde, 29 Ekim'de Cebel-i Bereket Valisi Andre'nin Maraş'ı ziyaret ettiğini, bu ziyaretin ertesi günü şehrin işgal edildiğini yazmaktadır. Bkz. Eyicil, 2000, s. 650.

³⁶ Doğan, Orhan, "Milli Mücadele Dönemi'nde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuvayı Milliye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri", *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu (25-27 Aralık 2013/Gaziantep)*, Ankara 2015, s. 164.

³⁷Gönderilen tamimde, Maraş, Antep ve Urfa'nın İngilizlerin geri çekilmesi ile Fransızlar tarafından işgal edildiği, İstanbul Hükümetinin bu hareketi İtilaf Devletleri nezdinde protesto ettiğini, adı geçen bölge halkının da yapılan mitinglerle Osmanlı vatanının ayrılmaz bir parçası olduklarını dünyaya ilan etmeye başladıklarını bildirdi. Ayrıca, bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ve Belediye Başkanlarının bu haksız işgalleri telgraflarla İtilaf Devletleri elçiliklerine, Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurulmasını, haksızlığın düzeltilmesini kararlı bir dille istenilmesini bildirdi. Bu tamim üzerine yurdun çeşitli yerlerinde Maraş'ın işgalini protesto amacıyla mitingler yapıldı, protestolar yayımlandı. İngiliz kaynaklarına göre, bu hususta kendilerine 81 protesto telgrafi ulaşmıştır. Bkz. Akbıyık, 1990, s. 76-77; Akbıyık, Yaşar, "Maraş'ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk'ün Rolü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5/S. 10, 1987, s. 227.

belirterek bu protestonun ilgili makamlara ulaştırılmasını İngiliz askeri kumandanlığından rica etmiştir.³⁸

Fransızların Maraş'ı işgalinden hemen sonra Ermeniler, Fransız askerlerinin önlerine düşerek sokaklara dağılmışlar ve önlerine gelene küfür, hakaret savurmuşlardır. Uzunoluk çarşısından geçerken hamamdan çıkan iki kadına sataşmışlar ve Çakmakçı Said müdahale etmiş ve Ermeniler tarafından yaralanmış, olaya kayıtsız kalamayan Sütçü İmam Ermeni saldırganlardan birini öldürüp kaçırmıştır.³⁹ Sütçü İmam olayı ve onu takip eden olaylar üzerine 16-17 Kasım tarihlerinde, Maraş'tan bütün Çerkezler namına İskender, Hüseyin, Refik ve Süleyman imzaları ile Antep Fransız Askeri Kumandanlığına bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta çeşitli kavimlerin saadet ve geleceklerinin temini için, emrindikleri şefkatle idare ettiği, böylece çevresinde takdir topladığı belirtilen, Fransızların Cebel-i Bereket Valisi Yüzbaşı Andre'nin aynı vazife ile Maraş vilayetine tayin edilmesi istenilmişti.⁴⁰

Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Maraş Mutasarrıflığına çektiği telgrafta; Bütün halk haksızlık üzerine haksızlık olarak yapılan Fransız işgalini protesto ederken, her tarafta Kuvay-ı Milliye bu işgale karşı silahlı müdafaaya karar vermişken, böyle bir telgraf çekilmesine müsaade edilmiş bulunmasının son derece üzücü görüldüğünü belirtmiştir. Durumun incelenmesini, müsebbiplerinin Osmanlı Kanunları dâhilinde cezalandırılmasını ve Hükümet-i Merkezi'ye bilgi verilmesini istemiştir.⁴¹

Adana bölge valisi Albay Bremond, Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Beyazıtade Abdulkadir, Beyazıtade Şükrü, Kadızade Hacı Hasan Efendi ve Ermeni Hırlakyan Agop'a bir telgraf çekerek iyi karşılanmasını ve ağırlanmasını istedi.⁴² Bunun üzerine Beyazıtadeler Mehmet Ata Bey ile görüşerek bu durumun uygun olup olmayacağını sordular. Mehmet Ata Bey: *"Misafir olacak bir adamın kabul edilmemesi uygun değildir. Zaruri olarak riayet edersiniz. Bana*

³⁸ Akbıyık, 1990, s. 83.

³⁹ Bağdadlılar, 1974, s. 47-48; Akbıyık, 1990, s. 112-113. Bu olaya Sütçü İmam Olayı, Uzunoluk olayı denmektedir.

⁴⁰ Bağdadlılar, 1974, s. 53; Akbıyık, 1990, s. 120.

⁴¹ Akbıyık, 1987, s. 228; Akbıyık, 1990, s. 120; Bağdadlılar, 1974, s. 53.

⁴² Özalp, Yalçın, *Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 1984, s. 33; Akbıyık, 1990, s. 121.

*da telgraf geldi. Lakin benim karşılamaya gitmem icap etmez” cevabını vermiştir.*⁴³

26 Kasım 1919 Çarşamba günü Yüzbaşı Andre Maraş’a geldi. Şeyhadil civarında biraz eğlenildi ve tanışma merasimi yapıldıktan sonra hükümet binası önüne gelindi.⁴⁴ Yüzbaşı Andre ve tercümanından başka kimse içeri alınmadı.⁴⁵ Andre, Mutasarrıfa kendisini askeri vali sıfatıyla takdim etmesi üzerine Mutasarrıf, Andre’yi bu sıfatla kabul edemeyeceğini söyledi. Andre, kaledeki Türk bayrağının çekilmemesini istedi. Andre’nin gelişinden birkaç önce de bir Fransız subay kapıdaki Türk bayrağının indirilmesini istemiş, Mehmet Ata Bey, bu durumun kötü sonuçlar doğuracağını söylemiş ve onu oyalayarak bayrağın kalmasını sağlamıştır.⁴⁶

Yüzbaşı Andre’nin emri ile kaledeki Türk bayrağı indirildi.⁴⁷ Türk askeri az olduğu için bir şey yapamadı ama şehre inip bayrağın indirildiğini herkese duyurdular.⁴⁸ 28 Kasım 1919 Cuma günü Ali Sezai Bey ile Belediye Reisi Bekir Sıtkı Mutasarrıf Mehmet Ata Beyin yanına giderek durumu sordular. Mehmet Ata Bey de, Andre’nin kendisine, Fransız kuvvetlerinin bulunduğu yerde başka devletin bayrağının dalgalanamayacağını, ancak hükümet binasında bulundurulabileceğini söylediğini, bildirdi.⁴⁹ Kısakürek Mehmed Ali o gece yedi nüsha şeklinde şu beyannameyi: *“Ey necib Osmanlı milleti. Vaktine hazır ol. Bin üç yüz seneden beri Hz. Allah’ı ve Peygamber-i zışanını hizmetinle razı ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdadının kanı pahasına feth ettiği bir kalenin burcundaki alsancağın, bugün Fransızlar tarafından indirilip yerine kendi bayrağı konuldu. Şimdi acaba bunu yerine koyacak, sende birkaç yüz İslam gayreti hiç mi yok? Karışıklık arzu etmeyelim yalnız pür vakar ve azametli olarak ol alsancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemal-i mehabetle yerlerimize dönelim. Korkma, korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mütevekkilen Allah’a mevcudiyetini gösterecek olursan, değil birkaç Fransız kuvveti hatta bütün*

⁴³ Akbıyık, 1990, s. 121-122.

⁴⁴ Bağdadlılar, 1974, s. 54.

⁴⁵ Bağdadlılar, 1974, s. 55.

⁴⁶ Akbıyık, 1990, s. 123.

⁴⁷ Akbıyık, Yaşar, “Milli Mücadele’de Güney Cephesi”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 813.

⁴⁸ Bağdadlılar, 1974, s. 58.

⁴⁹ Akbıyık, 1990, s. 125.

Fransız milleti kıramaz buna emin ol"⁵⁰ kaleme alarak ikisini kendisi, beşini de oğlu Şahap, Ulu Cami, Sarayaltı, Çarşıbaşı gibi şehrin merkezi yerlerine bıraktılar.⁵¹ Namaz öncesi cemaat çoğalmıştı, "Bayraksız namaz kılınmaz" sesleri yükselmiş ve halk kaleye doğru yürümeye başlamıştı. Burçları ilk defa aşan Onbaşı Osman Erşan Türk bayrağını kalenin burcuna dikti.⁵²

Kaleye çekilen Türk Bayrağı Maraşlıların heyecanını yatıştırmaya yetmedi. Halk heyecan içinde hükümet konağının önüne geldi. Orada Mutasarrıf Mehmet Ata Bey ve Andre ile karşılaştılar ve onlarla tartışmaya başladılar.⁵³ Halk Mutasarrıf Mehmet Ata Bey'den, Fransız askeri valisinin hükümetten çıkarılmasını, Cuma günü Türk bayrağının kaleye ve Valilik binasına çekilmesini, Fransız jandarmaların hükümeti terk etmesini istedi. Bu isteklerimizi yapabilecek güç ve kudrette değilseniz, biz yapacağımızı biliriz diyerek de tehditte bulundular. Mutasarrıfın bu konuda güvence vermesi üzerine dağıldılar.⁵⁴

Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey olaydan sonra Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta, Fransız kuvvetleri kumandanının, hükümet binasına ve kaleye Cuma günleri çekilmekte olan bayrağın çekilmemesini istediği, ancak yapılan teşebbüs sonucu bayrağın asıldığını, fakat daha sonra şehre gelen Cebel-i Bereket Askeri Valisi Andre'nin, hükümet binasından kendisine oda ayrılmasını ve Cuma günleri yalnız hükümet binasına bayrak çekilmesini, kaleye asılmamasını istediği, kaleye bayrak çekilmemesi üzerine halkın galeyana gelerek, Cuma namazında Ulu Camii'nden minberdeki sancağı aldığı ve çıkıp kale burcuna astığı, oradan hükümet binasına gelerek, işgal kuvvetlerinin idareye ve bayrağa karışmamasını istediği belirtilmektedir.⁵⁵

Maraş'ta meydana gelen Bayrak Olayı ile ilgili, Maraş ve Antep Havalisi Umum Kuvayı Milliye Komutanı Kılıç Ali anılarında, Maraş'ın telgrafçıları tarafından kendisine haber verildiğini, Maraş mutasarrıfını makine başına çağırarak durum hakkında bilgi istediğini söylemiştir. Mutasarrıfın önce olay hakkında bilgi vermek istemediğini söyleyerek Mutasarrıfa şöyle demiştir: "*Millet davası için millet adına sorulan soruya cevap verecek cesaretin yoksa çekil! Milli*

⁵⁰ Akbıyık, 1990, s. 125-126.

⁵¹ Bağdadlılar, 1974, s. 59.

⁵² Bağdadlılar, 1974, s. 60; Akbıyık, 1990, s. 127.

⁵³ Moroğlu, 2015, s. 47.

⁵⁴ Akbıyık, 1990, s. 127; Bağdadlılar, 1974, s. 62-63.

⁵⁵ Akbıyık, 1990, s. 128.

azim ve cesareti temsil eden belediye başkanı gelsin!" Bunun üzerine mutasarrıf, önemli bir olay olmadığını, asayişin sağlanması için çalışıldığını söylemek zorunda kaldığını belirtmiştir.⁵⁶

Bayrak olayının ertesi günü Mutasarrıf Mehmet Ata Bey tarafından Maraş ileri gelenlerine birer yazı gönderilerek Andre'nin yapacağı toplantı için belediyeye davet edildiler ve Terzi Karabet'in evine gittiler.⁵⁷ Bayrak olayı ile ilgili Andre, bu durumu önceden Mutasarrıfa bildirdiğini ve mesuliyetin ona ait olduğunu söylemesi üzerine Mehmet Ata Bey hiddetlenerek, olayların bu hale gelmesinde asıl sorumlunun Andre'nin olduğunu söylemiştir.⁵⁸ Andre 3 Aralık 1919 tarihinde Maraş'tan ayrılmıştır.⁵⁹

Fransızların 315. Piyade Tümeni Kumandanı General Querette 9 Aralık 1919'da Antep'e gelerek, Maraş, Antep ve Urfa Vilayetlerini içine alan Doğu Bölgesi Kumandanlığı görevini üstlendi. Ve 15 Aralık 1919 tarihinde Maraş'a geldi.⁶⁰ General Querette Maraş'a geldikten sonra, şehrin ileri gelenlerini görüşmek üzere karargâha davet etti. Bu sırada Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Niğde mebusu seçildiğinden, görevini vekâleten Yazı İşleri Müdürü Cevdet Bey'e bırakarak şehirden ayrılmıştı.⁶¹

1.2.2.1.Hakkında Yapılan Şikâyet

Mehmet Ata Bey, Maraş Mutasarrıflığı görevini ifa ederken adı bir soruşturmada geçmiş yapılan tahkikat neticesinde menî mahkemelerine karar verilmiştir.

Soruşturmada adı geçen zatlar, Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Lütfü, Bölük Kumandanı Yüzbaşı Lebib, Pazarcık Kazası Mal Müdürü Hilmi, Liva Evrak Müdürü Hakkı Efendi, Muhtar

⁵⁶ Turgut, Hulusi, (Der.) *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 88.

⁵⁷ Akbıyık, 1990, s. 132; Bağdadlılar eserinde toplantının Hükümette yapıldığını yazmıştır. Bkz. Bağdadlılar, 1974, s. 65.

⁵⁸ Akbıyık, 1990, s. 133.

⁵⁹ Bağdadlılar, 1974, s. 74; Akbıyık, 1990, s. 135; E. Zehra Moroğlu, ayrılış tarihini 30 Kasım 1919 olarak vermiştir. Bkz. Moroğlu, 2015, s. 50.

⁶⁰ Akbıyık, 1990, s. 135; Bağdadlılar eserinde Querette'nin Maraş'a geliş tarihini 9 Aralık olarak vermiştir. Bkz. Bağdadlılar, 1974, s. 75. Ayrıca E. Zehra Moroğlu'nun Yüksek Lisans Tezinde General Quarett'e'nin Maraş'a geldiği tarihi aynı sayfada 15 Aralık ve 6 Aralık olarak göstermiştir. Bkz. Moroğlu, 2015, s. 51.

⁶¹ Akbıyık, 1990, s. 136; Bağdadlılar, 1974, s. 74; Gökhan, İlyas, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2011, s. 324.

Hayri Kâhya ve Jandarma Karakol Kumandanı Ataş Çavuş, Arap Mehmet ve Beyazıdzade Ali Bey.⁶²

Yapılan şikâyetle Jandarma Bölük Kumandanı Lebib efendinin jandarmalar vasıtasıyla kazadan yağ toplattırıp sattığı, Muhtar Hayri Kâhyanın ahaliden aynen ve bedelen pirinç toplattırıldığı söylenmektedir. Mutasarrıf Mehmet Ata Beyin ve diğer yetkililerin buna göz yumduğu söylense de yapılan tahkikat neticesinde Mehmet Ata Beyin bir güne görevini ihmal etmediği anlaşılmıştır. Yine Deliçay harkından ahalinin çiftliklerine su dağıtımı sırasında Lütfü ve Lebib Efendilerin ahaliden rüşvet aldıkları söylense de haklarında bir delil bulunmamıştır.⁶³

Sonuç olarak yapılan tahkikatlar neticesinde Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Lütfü ve Lebib efendilerin meni mahkemelerine karar verilmiştir.⁶⁴

---

⁶²BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-7, T. (2/R/1339).

⁶³BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-5, T. (2/R/1339).

⁶⁴BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-1, T. (2/R/1339).

2. MEHMET ATA BEY'İN İSTANBUL'A GELİŞİ VE OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NE KATILIŞI

2.1. SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NDE NİĞDE MEBUSLUĞU GÖREVİ

Sivas Kongresi sonrasında Anadolu direniş hareketiyle İstanbul Hükümeti'nin ilişkileri iyice gerginleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu hareketine karşı açıktan açığa karşı çıkan Damat Ferit Paşa hükümetiyle tüm ilişkilerini kesmiş, gücü yalnızca İstanbul ve birkaç il ile sınırlı kalan Damat Ferit Paşa Anadolu'nun bu baskısı karşısında istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Ve yerine Heyet-i Temsiliye ile daha iyi ilişkiler kurabilecek olan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur.⁶⁵

Sultan Vahdettin, Ali Rıza Paşa'yı sadrazamlığa atayan 2 Ekim tarihli Hattı Hümayununda yeni hükümetten kati olarak iki şey istemiştir. Birincisi, halk arasında ahenk ve birliğin sağlanması, ikinci olarak ta memlekette huzur ve asayişi sağlayarak kanuni şartlar çerçevesinde seçimlerin bir an evvel yapılması, Meclis'in toplanmasıdır.⁶⁶ Ali Rıza Paşa sadrazamlık görevini resmen üzerine aldıktan sonra yaptığı bir açıklamada hükümetin amacının milleti temsil edecek olan Meclis-i Mebusan'ı, bir an önce açmak olduğunu söylemiştir.⁶⁷ Heyeti Temsiliye, Sivas Kongresinin dağılmasından hemen sonra Kolordu ve Tümen Komutanlarına Vali ve Mutasarrıflara, Belediye Başkanları ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Merkez heyetlerine 13 Eylül 1919 tarihli bir genelge göndermiştir. Genelgede, milletin haklarının savunulması ve varlığının korunması için Ulusal Meclisin en kısa zamanda seçilmesi ve toplanmasının en önemli görev olduğunu vurgulayarak seçim hazırlıklarına geçilmesi talimatını vermiştir.⁶⁸ Ali Rıza Paşa hükümeti Heyet-i Temsiliye ile anlaşma ve pazarlıklar devam ederken 7 Ekim 1919'da yayınlanan kararname ile Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını ilan etmiştir. İlanın ardından Dâhiliye Nezareti yayınladığı bir genelge ile bütün

---

⁶⁵ Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 80.

⁶⁶ Akyol, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2016, s. 103.

⁶⁷ Karaca, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s. 175.

⁶⁸ Çoker, 1995, s. 23.

vilayetlerin kararnameye göre hareket etmelerini istemiştir.⁶⁹ Bu arada 20-22 Ekim 1919 tarihinde İstanbul Hükümeti adına Bahriye Nazırı Salih Paşa ve Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf ve Bekir Sami Bey Amasya’da bir araya geldiler.⁷⁰ Bu görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa, Meclis’in Anadolu’da toplanmasını Salih Paşa’ya kabul ettirse de İstanbul hükümeti tarafından kabul edilmemiştir.⁷¹ Seçimler, Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’ya geldiği 27 Aralık 1919⁷² tarihine kadar tamamlanmış ve Müdafaa-i Hukuk mensubu adayların zaferiyle sonuçlanmıştır.⁷³ Seçilen milletvekillerinin önce Ankara’ya gelmeleri ve Heyeti Temsiliye ile temastan sonra İstanbul’a gitmeleri 29 Aralık tarihli bir mektupla istenilmiştir. Ve bu talimata uyararak 3 Ocak 1920’den itibaren gruplar halinde Ankara’ya gelen milletvekillerine bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından memleketin içinde bulunduğu siyasi ve askeri durum, kurtuluş ve bağımsızlık esasları ve buna göre Mecliste izleyecekleri tutum ve davranışlar anlatılmıştır.⁷⁴

Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 Pazartesi günü saat 14.00’te İstanbul’da açıldı.⁷⁵ Meclisin açılışı ertesi gün Sultanahmet’te düzenlenen büyük bir halk mitingiyle kutlandı.⁷⁶

Mehmet Ata Bey de Maraş Mutasarrıflığı devam ederken Osmanlı Mebusan Meclisi’nin dördüncü dönemi için yapılan seçimlerde Niğde Mebusu

⁶⁹ Çolak, Filiz, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 22, Haziran 2015, s. 193.

⁷⁰ Demirel, Ahmet, *İlk Meclis’in Vekilleri-Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 37.

⁷¹ Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi 1789-1980*, C. 1, Cumhuriyet, 1997, s. 164; Palmer, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (Çev.: Belkıs Çorakçı Dişbudak), Sabah Kitapları, İstanbul, 1993, s. 276.

⁷² Rauf Orbay hatıralarında 22 Aralık günü Sivas’tan üç otomobil ile hareket ettiklerini ve ilk otomobilde Mustafa Kemal Paşa, Yaver Cevat Abbas Bey ve kendisinin olduğunu söylemiş ve 27 Aralık günü Ankara’ya vardıklarını belirtmiştir. Bkz. Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, C. 1, s. 291.

⁷³ Türkmen, İsmet, *İsmail Fazıl Paşa Askeri-Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)*, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 101; Feroz, Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 101.

⁷⁴ Çoker, 1995, s. 24; Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, C. 2, s. 208.

⁷⁵ Ezherli, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1902)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 54, Ankara, 1998, s. 21.

⁷⁶ Kasaba, Reşat, (Ed.) *Türkiye Tarihi (1839-2010) Modern Dünyada Türkiye*, C. 4, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 113; Mesut Aydın, “Milli Mücadele Döneminde İstanbul’da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar” adlı makalesinde 13 Ocak 1920’de Sultanahmet Meydanı’nda yapılan mitingin işgalci İtilaf Devletlerini protesto mitingi olduğunu belirtmiştir. Bkz. Aydın, Mesut, “Milli Mücadele Döneminde İstanbul’da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 648.

olmuştur.⁷⁷ Mebusan Meclisi'nin 26 Ocak 1920 tarihli toplantısında Mehmet Ata Beyin seçim mazbatasını onaylanmıştır.⁷⁸ Meclise ne zaman katıldığı ile ilgili olarak ta 9 Şubat 1920 tarihli toplantıda, kış şartlarından dolayı gelemediğini bildiren telgrafi okunmuş⁷⁹ ancak aynı günkü toplantıda Sadrazam Müşir Ali Rıza Paşa Kabinesine beyan-ı itimadı mutazammın Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey ve rüfekasının takririne kabul oyu kullanmıştır.⁸⁰

Mebusan Meclisinin 12 Ocak-18 Mart 1920 arasındaki 24 birleşimde gerçekleştirdiği en olumlu iş, 28 Ocak'taki gizli birleşimde kabul ettiği ve 17 Şubat birleşiminde basına açıklanması ve yabancı parlamentolara gönderilmesini kararlaştırdığı "Misak-ı Milli Beyannamesidir."⁸¹ Misak-ı Milli bağımsız bir Türk devletini öngörüyordu.⁸²

Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Milli beyannamesini şu şekilde tanımlamıştır; "*Kurtuluşumuzun düsturu olan ulusal andı tarih sayfalarına yazan ulusun demir elidir. Elde okunacak sonucu da ulus, kendisi koruyacaktır.*"⁸³

Misak-ı Milli beyannamesinin kabul edilmesi İtilaf Devletlerini rahatsız etmiş ve 16 Mart 1920'de itilaf Devletleri İstanbul'u işgal etmiştir.⁸⁴ Uygun ortamın olmaması nedeniyle 18 Mart 1920'de toplantıların ertelenmesi 17 imzalı teklifle Meclis'e sunulmuş ve oybirliği kabul edilmiştir.⁸⁵

Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de açılmış, 18 Mart 1920 tarihinde gerekli şartların olmaması dolayısıyla toplantılarını erteleyerek dağılmıştır. Mehmet Ata Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 9 Şubat 1920 tarihli

⁷⁷ Öztürk, Gülin, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Nevşehirli Niğde Mebusu Ata Bey", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. 3, Ankara 2012, s. 291; Demirel, 2014, s. 58; Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimleri kazanan mebusların listesi için bkz. Karaca, 2004, s. 295-297; Goloğlu, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara, 1970, s. 295-303.

⁷⁸ MMZC, D. 4, C. 1, s. 25.

⁷⁹ MMZC, D. 4, C. 1, s. 67.

⁸⁰ MMZC, D. 4, C. 1, s. 89. Meclise katıldığı tarih ile ilgili Selma Çamur eserinde 15 Şubat 1920 tarihini vermektedir. Bkz. Çamur, Selma, *Birinci Meclis'te Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Niğde Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde, 2009, s. 61.

⁸¹ Çoker, 1995, s. 24-25; Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey tarafından okunmuştur. Bkz. Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, C. 2, s. 20.

⁸² Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, (Çev.: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1993, s. 425.

⁸³ Türkmen, 2015, s. 104.

⁸⁴ Ünal, Tahsin, *Atatürk ve Milli Mücadele*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2001, s. 388.

⁸⁵ Demirel, 1995, s. 81; Koçak, Cemil, (Ed.) *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 26.

9. oturumdan itibaren aktif rol almıştır. Kısa süren mebusluk süresince 1 taktir, 1 sual taktiri ve bazı önemli konular üzerine konuşmalar yapmıştır.

2.1.1. 1336 senesi Mart ve Nisan Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanununun Üçüncü Maddesinin Değiştirilmesi Yönünde Verdikleri Taktir

Meclisin 29 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanununun üçüncü maddesinin müzakeresi hakkında Vehbi Efendi, Zeki Bey, Tevfik Efendi, Rıfkı Bey, Şükrü Nasıh Bey, İsmail Kemal Bey, Adnan Bey ve Yalvaçlı Ömer Efendi söz almışlardır.

Kanun maddesinin, *“1334 senesi Muvazene-i Umumiyye Kanunu ile bunun neşrinden sonra neşr olunan Kavanin ve Kararnameler ile verilen, Devletçe istifa olunmakta bulunan rüsum ve tekâlifin “1336” senesi Mart ve Nisan mahları zarfında cibayet ve tahsiline devam olunacak ve ancak Harb Kazançları vergisine müteallik Kararnamenin tatbiki, kanuniyet iktisab edinceye değin tecil edilecektir”* şeklinde değiştirilmesi için Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey, Çatalca Mebusu Hayrettin ve Maraş Mebusu Tahsin Beylerle birlikte bir taktir vermiş fakat Meclis Genel Kurulu tarafından geçmemiştir.⁸⁶

Encümenin teklif ettiği şeklen değiştirilmiş madde tekrar okunarak oylamaya sunulmuş ve üçüncü madde şu haliyle kabul edilmiştir; *“1334 senesi Muvazene-i Umumiyye Kanunu ile bunun neşrinden sonra neşr olunan ve Kavanin ve Kararnamelere müsteniden Devletçe istifa olunmakta bulunan rüsum ve tekâlifin “1336” senesi Mart ve Nisan mahları zarfında cibayet ve tahsiline devam olunacaktır. Yalnız Harb Kazançları hakkındaki Kararname Meclisce müzakere ve tasdik edilinceye kadar, bu Kararname mucibince tahakkuk ettirilecek vergilerin tahsili tecil olunacaktır.”*⁸⁷

2.1.2. Arıza-i Cevabiye'nin Dördüncü Fırkası İçin Verdikleri Tadil Teklifi

Padişah Vahdettin'in Meclis-i Mebusan'ın açılışında okunmuş olan nutkuna cevap olarak bir Arıza-i Cevabiye'nin hazırlanması için Meclisin 27 Ocak 1920 tarihli toplantısında Arıza-i Cevabiye Encümeni'nin oluşturulması oy birliği

⁸⁶ MMZC, D. 4, C. 1, s. 284.

⁸⁷ MMZC, D. 4, C. 1, s. 285.

ile kabul edilmişti.⁸⁸ Encümen tarafından hazırlanan Arıza-i Cevabiye müsveddesi, meclisin 16 Şubat 1920 tarihli oturumunda görüşülmeye başlandı. Müsvedde bölüm bölüm okunarak görüşülmeye başlamışken yapılan itirazlar neticesinde bütünü okunduktan sonra parça parça incelenip yeniden görüşülmesine karar verildi.⁸⁹

Arıza-i Cevabiye müsveddesi görüşülürken meclisin 17 Şubat 1920 tarihli toplantısında Mehmet Ata Bey dördüncü bölümde geçen “*Kanunu Esasimizin tayin ettiği müddet zarfında vuku bulmayan intihabatın, Eczayı Memaliki Şahanelerinden oldukları halde elan işgali ecnebiden kurtulamayan bazı mahaller de icra edilememesinden mütevellid teessüf atı Şehriyarilerine, vekilleriyle beraber umûm Milletin iştiraki tabî ve bir kısım vatandaşlarımızın hakkı intihaplarını istimal edememiş bulunmaları keyfiyetinin mezkûr aksamı vatanın hukukî vaziyetlerini tağyir edemeyeceği de bir emri bedihidir*” cümlesindeki ‘bazı mahaller’ yerine daha açık olması amacıyla ‘Adana, Musul, Maraş, Antep, Urfa Vilayet ve Sancaklarının’ şeklinde düzeltilmesini istemiş ancak kabul edilmemiştir.⁹⁰

19 Şubat 1920 tarihli toplantıda Arıza-i Cevabiye’nin son şekli verilerek yapılan değişiklik tekliflerinin görüşülmesinden sonra Arıza-i Cevabiye’nin bütünü üzerinde yapılan oylama sonucunda, hazırlanan Arıza-i Cevabiye metni kabul edildi.⁹¹

2.1.3. Maraş, Antep, Urfa ve Çevresinde Vuku Bulan Mezalim ve Fecayi Hakkında Verdikleri Sual Tavrı

Maraş, 30 Ekim 1919’da İngilizler tarafından Fransızlara devredilmiş, 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren ise Maraş, Antep ve Urfa tamamıyla Fransız işgali altına girmişti.⁹² Fransızların 315. Piyade Tümeni Kumandanı General Querette 9 Aralık 1919’da Antep’e gelerek, Maraş, Antep ve Urfa Vilayetlerini içine alan Doğu Bölgesi Kumandanlığı görevini üstlendi. Ve 15 Aralık 1919 tarihinde

⁸⁸ MMZC, D. 4, C. 1, s. 44.

⁸⁹ MMZC, D. 4, C. 1, s. 113.

⁹⁰ MMZC, D. 4, C. 1, s. 149-150. “Riyaseti Celileye

Arıza-i Cevabiyenin dördüncü kısmının ‘bu esnada vatanımızın layüftek eczasından bulunan bazı mahaller... İlah’ fıkralarındaki ‘bazı mahaller’ tabiri yerine daha vazıh ve muayyen olmak üzere ‘Adana, Musul, Maraş, Antep, Urfa vilayet ve sancaklarının’ diye tashihini teklif ederim.”

⁹¹ MMZC, D. 4, C. 1, s. 173-175.

⁹² Doğan, 2015, s. 164.

Maraş'a geldi.⁹³ General Querette Maraş'a geldikten sonra, şehrin ileri gelenlerini görüşmek üzere karargâha davet etti. Bu sırada Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Niğde mebusu seçildiğinden, görevini vekâleten Yazı İşleri Müdürü Cevdet Bey'e bırakarak şehirden ayrılmıştı.⁹⁴

Maraş'ın 3. Kolordu bölgesine bağlanmasından sonra Kolordu Kumandanı Albay Selahattin Bey, bölgeyi teftiş ederek alınması gereken tedbirleri Harbiye Nezaretine rapor olarak sunmuştur. Bu raporda Maraş ile ilgili olarak, "*Maraş Mutasarrıfı İstanbul'a dönmüş şehir tecrübesiz ellerde kalmıştır. Fransızlar bundan istifade ile idareye tahakküm ediyorlar*" notunu düşmüştür.⁹⁵

20 Ocak'ta karargâhını Antep'ten Maraş'a taşıyan Querette savaş hazırlıklarını hızlandırmış, 21 Ocak günü ilk silahlar atılmaya başlanmıştır.⁹⁶ 21 Ocak'ta çarpışmaların başlaması üzerine Mustafa Kemal Paşa tamim ve tebliğler hazırlayarak gerekli yerlere göndermiş, 3. Kolordunun yardım etmesi gerektiğini ve Milli kuvvetlerin iştirak etmelerini ve hazır bulunmalarını emretmiştir.⁹⁷ Fransızlar şehrin ortasına kurdukları ağır makinalı tüfekle her tarafı ateş altına tuttular. Türkler ile Ermeniler ve Fransızların Maraş'ta birlikte ve beraber yaşama ümidi kalmamış ve şehirde kanlı bir mücadele başlamış, birbirlerini öldürmek için bütün güçlerini kullanmışlardır.⁹⁸ Ermenilerde bu fırsattan yararlanarak Müslüman evlerini yağmalamışlar ve şehit etmişlerdir.⁹⁹ 1 Şubat'tan itibaren olaylar daha da şiddetlenmiş ve Fransızlar Maraş Çarşısını yakmışlar, esirlere işkenceler yapmışlardır.¹⁰⁰ Ermenilerin sürekli Fransızları teşvik ederek Türk evlerini yakmaya çalışmaları, şehirdeki top ve makinalı atışların oluşturduğu korku, yıkım büyük acılara yol açmıştır.¹⁰¹

Antep ve Maraş Milli Kuvvetler Kumandanı Kılıç Ali Bey'in başında olduğu Milli Kuvvetlerinde Maraş'a gelmesi ile Fransız orduları Türk saldırıları yüzünden başarısız oldular ve 11 Şubatın gecesinde kışlayı tamamen yakarak geri

⁹³ Akbıyık, 1990, s. 135.

⁹⁴ Akbıyık, 1990, s. 136; Bağdadlılar, 1974, s. 74; Gökhan, 2011, s. 324.

⁹⁵ Akbıyık, 1990, s. 153-156.

⁹⁶ Moroğlu, 2015, s. 51.

⁹⁷ Şıvgın, Hale, "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4/S. 11, 1988, s. 491-492.

⁹⁸ Eyicil, 2005, s. 64.

⁹⁹ Eyicil, 2005, s. 69.

¹⁰⁰ Moroğlu, 2015, s. 55.

¹⁰¹ Yetişgin, Mehmet, "Ermenilerin Maraş'tan Ayrılmaları, 1920-1922", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20/S. 58, 2004, s. 69.

çekilmeye başladılar.¹⁰² Ghovent Chorbajian Fransız kuvvetlerinin Maraş'tan çekilirken, Türkleri, Maraş'ı ve 15.000'in üzerinde Ermeni'yi top ateşine tuttuklarını söylemektedir.¹⁰³

21 Ocak 1920'de başlayan çarpışmalar sonucu Fransızlar geri çekilmiş ve 12 Şubat 1920 tarihinde Maraş düşman işgalinden kurtulmuştur.¹⁰⁴

Maraş'ta bu gelişmeler yaşanırken, o bölgeyi ve son durumları Maraş Mutasarrıflığı döneminden dolayı iyi bilen Mehmet Ata Bey, Meclisin 12 Şubat 1920 tarihli oturumunda bazı mebuslar¹⁰⁵ ile birlikte Maraş, Antep, Urfa ve çevresinde meydana gelen mezalim ve fecayi hakkında hükümete bir sul takriri vermişlerdir:

“Maraş, Ayıntap, Urfa ve havalisinde bir müddetten beri Kuvayı Ecnebiyye hizmetinde bulundurulan Ermeniler tarafından Ahali-i İslamiyyenin mukaddesatına tecavüz ve enva-ı mezalim ve fecayi ika eylediği malumu alem olduğu misillu, yirmi günü mütecaviz bir vakitten beri de Maraş'ın Fransız kuvveti ve yerli Ermeniler tarafından top ve mitralyöz ve bombalar ile ateş altına alınarak Ahali-i İslamiyyeden pek çoklarının katil ve şehit olunduğu gibi, elyevm Memleket ateşler içinde kalmakla beraber şehrin kısmı küllisi ihrak edilmiş ve katliama devam olunmakta bulunmuş olduğundan bu hale acilen ve katiyyen nihayet verilmesi ve biran evvel sükûn ve intizamın muhafazası ile vukua getirilen fecayi ve mezalimin tahkiki ve aleml medeniyete ve düveli mütemeddineye protesto edilmesi vesailinin istikmalî için Hükümetten keyfiyetin suali zımında işbu takririmizin araya vazını teklif ederiz.”¹⁰⁶

Bu sul takririnin değerlendirilmeye alınması kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Meclisin 26 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda bu takririn gereğinin yapılması üzerine Bakanlar Kurulu'na havale edilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰² Akbıyık, 1990, s. 214; Eyicil, 2005, s. 70.

¹⁰³ Akbıyık, 1990, s. 210.

¹⁰⁴ Akbıyık, 2002, s. 813.

¹⁰⁵ Urfa Mebusu Fuat, Çorum Mebusu İsmail Kemal, Kengiri Mebusu Tevfik, Maraş Mebusu Tahsin, Çatalca Mebusu Hayrettin, Van Mebusu Haydar ve Yozgat Mebusu Bahri Beylerle birlikte vermiştir. Bkz. MMZC, D. 4, C.1, s. 99.

¹⁰⁶ MMZC, D. 4, C.1, s. 99-100.

¹⁰⁷ MMZC, D. 4, C.1, s. 99-100.

¹⁰⁸ MMZC, D. 4, C.1, s. 220.

2.1.4. Nizamname-i Dâhilinin 143. Maddesinin Tadiline Dair Sundukları İstida Encümeni Mazbatası

Meclisin 16 Şubat 1920 tarihli oturumunda İstida Encümeni Reisi Kamil, Mehmet Ata (Niğde), Süleyman (Çanakkale), Hacı Veli (Eskişehir), Mehmet Şeref (Edirne), Seyfullah (Isparta), Mehmet Münip (Van), Ahmet (Canik) Beylerin imzaları ile sunulan Nizamname-i Dâhilinin 143. maddesinin tadiline dair İstida Encümeni Mazbatası şu şekildedir:

“Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine

Nizamname-i Dâhilinin on beşinci faslının yüz kırk üçüncü maddesinde musarrah altı mah müddetin devair-i merkeziyye için bir hafta ve taşra için de bir aya tenzili, mesalih-i ibadın teshil-i rüiyet ve temşiyeti nokta-i nazarından Encümenimizce tensip edilmiş olmakla tadilini teklif ederiz. Olbabta.”

Nizamname-i Dâhilinin on beşinci faslının yüz kırk üçüncü maddesinde belirtilen altı ay müddetin merkez daireler için bir hafta, taşra için de bir aya düşürülmesi işleri kolaylaştıracağı için teklif edilen taktir yapılan oylama sonrası Nizamname-i Dâhili Encümenine havale edilmiştir.¹⁰⁹

2.1.5. İmzasının Bulunduğu Taktir

Meclisin 28 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda “1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu” üzerine Niğde Mebusu Mehmet Emin Bey ve bazı mebusların Meclise sundukları taktir şöyledir;

“İstanbul ve Taşra İdare-i Hususiyyesinden maaş alan muallimlerin işleyen maaşatı verilebilmek üzere, her vilayet ve livanın Maliye Nezaretinden (Muvazene-i Umumiyye Bütçesinden) alacağı olan mebaliğe mahsuben Mart, Nisan muvakkat Bütçesinin Maliye Nezareti tahsisatına elli bin lira zam edilmesini teklif ederiz.”¹¹⁰

Sunulan bu taktirde Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey'in de imzası bulunmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁹ MMZC, D. 4, C.1, s. 104-105.

¹¹⁰ MMZC, D. 4, C. 1, s.249-250.

¹¹¹ MMZC, D. 4, C. 1, s.249-250.

2.1.6. Yapmış Olduğu Konuşmalar

2.1.6.1. Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey'in Teklifi Üzerine

Meclisin 23 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey'in, *"Mebusan tarafından verilen takrirlerin Mecliste kıraat olunmasına, Ariza-i Cevabiyye müsveddesinin Usul-ü müzakeresine ve Nizamname-i Dâhilinin onuncu faslının ilgasına dair teklifi"*

Celal Nuri Bey konuşmasında teklifini, *"Bu takririmde üç madde var. Birincisi Nizamname-i Dâhilinin onuncu faslına aittir. Malumunuzdur ki kanunların asıl esasları Kanun-u Esasidedir. Yani bir maddenin kanun olup olmamasını Kanun-u Esasi tayin eder. Kanun-u Esasi haricinde böyle bir maddenin bulunması yok hükmündedir. Meclisin Nizamname-i Dâhilisinin onuncu faslı Meşrutiyete müteallik kavaninin tedvin ve ilanına müteallik olan mevadda taalluk eder. Hâlbuki bu Nizamname-i Dâhili alelade bir kanundan dahi aşağıdır. Çünkü bu nizamname bu meclisçe ve hükümetçe mutadır ve esnayı tedavininde Meclis-i Ayan karışmaz. Doğrudan doğruya bizim yapacağımız nizam, muta ve mamullünbih olur. Bu faslın doğrudan doğruya tay edilmesini teklif ediyorum. İkinci teklifim, Ariza-i Cevabiyye müsveddesinin, ihtida burada değil, encümen huzurunda tetkikine mütedairdir. Çünkü burada biz, sarf, nahiv, beyan, bedi, usul, edebiyat, imla, üslup gibi bir takım mehahise giriştik. Bu gibi sarf, nahiv, bedi vesaire münakaşatını burada yapacağımıza ibtidaen Encümeninde yapsak ve lâyiha, tab olunduktan sonra beş on gün Hey'et-i Umumiyyede mevki-i müzakereye konulmasa ve itiraz etmek isteyenler tarafından bu müddet zarfında Encümen huzurunda itirazat serd ve beyan edilse ve istinafen ikinci derecede olarak burada okunsa ve müzakere edilse. Üçüncü teklifim de behemehâl takrirlerin okunmasına dairdir. Çünkü takrirler okunmayacak olursa Mebusların hukuk-u sariha ve tabiyesine hâlel geliyor"* şeklinde açıklamıştır.

Teklif, Mecliste mebuslar arasında karışıklığa yol açmış ve mebuslar teklifin önce nereye gideceği hususunda fikir birliğine varamamıştır. Kayseri mebusu Rifat Bey teklifin önce Layiha Encümenine gitmesi gerektiğini söylerken, Kırkkilise (Kırklareli) mebusu Mustafa Arif Bey, Nizamname-i Dâhili Encümenine gideceğini söylemiştir. Bunun üzerine söz alan Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey, *"Sarahat mukabelesinde delalete itibar yoktur. Teklif evvela*

Layiha Encümenine gider, Layiha Encümeninde nazarı itibare alınıp alınmaması hakkında müzakere cereyan ettikten sonra Encümeni mahsusa gideceğini” belirtmiştir.¹¹²

2.1.6.2. Edirne Mebusu Galip Bahtiyar Bey’in Beyanatı Üzerine

Meclisin 23 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda Edirne Mebusu Galip Bahtiyar Bey’in, “*İstanbul Vilayeti Muhasebe-i Hususiyesi’nden maaş alanların dışarı oldukları müzayaka hakkında Hükümetçe ne gibi karar ittihaz edildiğinin alenen müzakeresine dair beyanatı.*”

Galip Bahtiyar Bey konuşmasında, “*İstanbul Vilâyeti Muhasebe-i Hususiyyesinden maaş alan muallimin ve memurinin son dereceye müzayaka içinde oldukları ve Şubat nihayeti geldiği halde henüz Kânunusâni maaşını ve hattâ bâzıları da henüz Kânunuevvel maaşlarını almadılar, Bundan evvelki celsede buna dair bir tahrir verilmiş ve alelûsul Muvazene Encümenine havale edilmişti. Henüz bir şey olmadığı gibi Nezaret-i aidesi tarafından da hiçbir hareket görülüyor. Bu hususta Encümen ne yaptı ve bu zavallılar için ne karar ittihaz edilmiştir? Bu cihetleri anlamak istiyoruz. Encümenin bu işi takip edip etmediğini sormak ve anlamak istiyorum*” diyerek teklifini izah etmiştir.

Söz alan Mehmet Ata Bey, “*Muhasebe-i Hususiyyeden maaş alan muallimler her tarafta ihtiyaç içindedirler. Taşralarda bunlara hiç maaş veremiyorlar. Onun için bu meselenin fevkalâde ehemmiyeti vardır. Meclisçe müzakere cereyan etsin ve ait oldukları Nezaretlerin de bu babta izahat vermesini*” istemiştir. Galip Bahtiyar Beyin tahriri sual şeklinde ilgili nezarete tebliğ edilmiştir.¹¹³

2.1.6.3. Karahisarı Sahip Mebusu Mustafa Hulusi Bey’in Teklifi Üzerine

Meclisin 13 Mart 1920 günü yapılan oturumunda Karahisarı Sahip Mebusu Mustafa Hulusi Bey ve rüfekaşının; “*Kütahya, Eskişehir, Konya, Karahisarı Sahip ve Kastamonu ve mülhakatında tadad-ı ağnama Mayıs'ta*

¹¹² MMZC, D. 4, C. 1, s.190-191.

¹¹³ MMZC, D. 4, C. 1, s. 195-196.

mübaşeret edilmesi hakkındaki kanun teklifine dair Layiha Encümeni mazbatası.”

114

Karahisarı Sahip Mebusu Mustafa Hulusi Bey ve rüfekaşı, Kütahya, Eskişehir, Konya, Karahisarı Sahip, Kastamonu ve buralara bağlı yerlerde ağnam vergisinin Mayıs ayında toplanması için bir kanun teklifi vermişlerdir. Bu teklif üzerine söz alan Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey Layiha Encümeni Mazbata Muharriri namına konuşarak; “*Kütahya, Konya ve Kastamonu'da ağnam tadadının Mayıs ayında icrasına dair bir teklif vaki idi. Lâyiha-i Kanuniyye tetkik edildiği sırada bu teklifi kanununin nazar-ı itibar alınması Encümenince takarrür etti. Nedeni de şudur: Tadad-ı Ağnam esasen bir kanun ile icra olunmuyor, talimat ile icra olunuyor. O talimatname de '1303' tarihinde yapılmış bir talimatnamedir. Her yerde ağnam tadadına Mart iptidasında başlanması, o talimatname ahkâmından idi. Ahiren her tarafın aynı iklimde bulunmadığı nazarı dikkate alınarak '1320' tarihinde diğer bir talimatname yapıldı ki, bu talimatname mucibince Memalik-i Osmaniyye üç iklime taksim olunmuştur. Evvelâ ekalim-i baride, buraya dâhil olan vilayetler, Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Elaziz vilayetleridir ki buralarda ağnam tadadına Nisan iptidasında başlanması tensip olunmuş. Ekalim-i hârre, Suriye, Halep, Adana vesairedir ki burada Ağnam tadadı Şubat iptidasından yapılsın denilmiş ve o veçhile de yapılagelmekte bulunmuştur. Onun haricindeki Vilâyet ve elviye-i gayr-ı mülhakada ağnam tadadına Mart iptidasında başlanılsın denilmiş ve böyle cereyan edegelmiştir. Binaenaleyh Encümen, esası bir talimatname ile icra oluna gelen muamelât için ayrıca bir kanun ile takyid muvafik olamayacağı mütalaasında bulunulmuştur. Esasen Hükümetçe o talimatname kaleme alındığı zaman eski tarih muteberdi. Tabî Hükümet o esası nazar-ı itibare alabilir. Sonra diğer bir mahzur olarak, Mart'ta hayvanat ölüyor ve her halde ölen kalan anlaşıldıktan sonra tadat icra olunsun, deniliyor. Bu, her yerde varid değildir. Esasen Ağnamın telefâtı, ona iyi bakılmamasından ileri geldiği de meşhudat ve tetkikat ile sabit olmuştur. Bazı seneler olmuştur ki, 1326 senesinde olduğu hatırıma geliyor, kış fazla olduğundan dolayı Mart iptidasında tadadı lazım gelen mahallerde bile, esbab-ı zaruriyyeden dolayı, tadat Nisan'a tehir edilmiştir. Şu hale nazaran böyle icap eden yerlerde Nezaret-i aidesi, vuku'a gelen müracaatlar üzerine tadadı tehir edebilir. Şu*

¹¹⁴ MMZC, D. 4, C. 1, s. 475.

sebepler dolayısıyla Encümen, esas talimatname ile icra olunacak bir muamele için bir kanun tanzimine ve kanun ile talimatın takyidine lüzum görmemiş, bunun faydası olamaz, kanaatinde bulunduğunu” belirtmiştir.

Çorum mebusu İsmet Bey, “Ata Bey, tadad-ı ağnam zamanının tayini ve suver-i tatbikiyyesi bir talimat ile yapılıyor, bu babta kanun yapmaya lüzum yoktur, talimatla yapılacak bir iştir. Binaenaleyh, kanun yapmakta fayda yoktur; dediler. Tadad-ı Ağnam Talimatı eskidir. Kanun-u Esaside 8 Ağustos 1325 tarihinde tadil edilen 118. madde vardır ki o vakite kadar düsturulamal bulunan nizamat, teamül ve âdât ileride vaz olunacak kavanin ve nizamat ile tâdil veya ilga olunmadıkça mer'iyül icra olacaktır; diyor. Bu talimat iki hükmü ihtiva ediyordu. Hükmün birisi resim ahzına, ikincisi ağnamın tadadı zamanına aittir. Diğer aksamı da bu resmi ahzı ve şekl-i tadada taalluk eden suver-i tatbikiyyesi idi. Şimdi ağnamdan resim ahzı meselesi, Bütçe Kanunları ile kesb-i kanuniyyet etmiştir, yani Bütçe Kanunlarıyla ağnamdan resim alınması, bir şekl-i kanuniye irca edilmiştir. Yalnız, tadadın zamanına ait hüküm kalıyor. Hükümet ahiren iklimlerin itradsızlığını nazar-ı dikkate alarak bilâd-ı hârre, mutedile ve bârideye ait tadat zamanlarını tayin etmek mecburiyetinde kalmış, fakat yine o talimata bir zeyl yapmıştır. Bu sene bazı vilâyât mecalis-i umûmiyyesinden, kışın kesretli, karların fazla olması dolayısıyla bu gibi mazbatalar geldiğini işitiyorum. Maliye Nezâreti ise bunları kabul etmemiştir. Hâlbuki Kastamonu Vilâyeti içerilerinde ve bazı mülhakatında pek çok kar vardır. Bu gün kar içerisinde bu ağnam sürülecek olursa birçok zayıtı müeddi olacaktır.

Bundan dolayı tadâd-ı ağnam hükmünün bir kanuna rapt edilmesi ve ona ait olan hükmün de kanunî bir şekle irca edilmesi ve süver-i tatbikiyyesine ait ahkâmın talimatname şeklinde kalması lâzım gelir. Bizde iklimler itradsızdır, buna her halde bir şekl-i intizam vermek lâzım gelir. Zürrain menfaatini ve koyunculuk san'atının ileri götürülmesini icap edecek bir hükm-ü kanunî verilmelidir ki temin edilebilsin, mer'i olsun. Yoksa talimat ile olamaz. Çünkü talimat, her vakit kabil-i tegayyürdür. Maliye Nezâreti bazan dinler ve bazen dinlemez. Böyle zürrain menfaatine ait olan hususatta tegayyur husule gelirse iyi olmaz” diyerek talimatla olamayacağını söylemiştir.

Mehmet Ata Bey tekrar söz alarak, “Talep, bu seneki tadadın Mayıs iptidasından olmasını istirhamdan ibarettir. Tadad-ı ağnam, bir talimatname ile

vukua geldiği ve şimdiye kadar yapılan tecaribe nazaran bunun için de Hükümetçe bir iklim, bir mevki tayin olunmasına nazaran Encümen, bu hale karşı bunun kablet-tetkik bir Kanun ile takyidini kâfi bulmadı. Mesele bu cihetten tetkik edilmek lâzımdır. Yok, esasen, talimatname kâfi değil de ağnam tadadı bir kanunla yapılmak ve bunun için mevzu bir kanun tanzimi lâzım gelirse bu başka bir meseledir. Evvel emirde takrir sahibi ve lâyiha-i kanuniyye tanzim eden arkadaşlarımızın emel ve arzusunun bu seneki ağnam tadadına Mayıs iptidasında başlanmasını temenniden ibaret olduğunu anladım. Binaenaleyh bu cihet de Hükümet tarafından kabul olunmuyor. Ve ağnam tadadı bir talimatname ile takyid ve tanzim olunmuş. Sonra 1332 tarihinde bilad-ı harre, bilad-ı baride ve bilad-ı mu'tedile esasına göre, müddetlerde hayli tadilat ve tecrübeler vukua gelmiş ve binaenaleyh bir talimatname ile bu mesele halledilmiştir. Eğer bu kâfi değil de yeniden bir talimatname ile bu tadad-ı ağnamın tanzim ve takyidi lâzım gelirse, ayrıca tanzim olunacak bir kanun lâyihasının Kavanin-i Maliye Encümeninde tetkik olunması icap eder. Evvel emirde Lâyiha Encümeni, taleb-i vakii esasından reddetmiş olmuyor. Yani esasen tadad-ı ağnam bir talimatname ile yapılmış ve o talimatla bilad-ı harre, bilad-ı baride ve bilad-ı mutedile itibariyle de zamanlar tefrik olunmuşlar. Şu hale nazaran eğer şedaidişitadan dolayı bir ihtiyaçları varsa, müşkil bir halde iseler nezaret-i müteallikası, bu hale bir deva bulur kanaatında bulunduğu için bunu Encümen nazar-ı mütalaa almamıştır. Yoksa esas itibariyle tadad-ı ağnama mübaşeret, ayrıca bir kanun ile şehri atıye ait olmak lâzım gelirse ol vakit ait olduğu Encümende tetkik edilmek icap eder. Hükümet bunu bir kere mütalaa etmeli, bu cihete muvafakat ediyor mu? Tehiri lâzım geliyor mu, bu babta bil-etraf bir lâyiha-i kanuniyye tanzim etmeli, ait olduğu Encümene gelmeli, tanzim ve tetkik olunmalı. Yoksa alelacele tetkik olunacak mesele olmadığını” söylemiştir.¹¹⁵

Mecliste yapılan tartışmalar neticesinde, Kastamonu Mebusu Şükrü Bey ile Konya Mebusu Vehbi, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Beyler, teklifin Ziraat Encümenine havalesini isteyen takrir sunmuşlardır.¹¹⁶ İstanbul Mebusu Hamit Beyde, teklifin Kavanin-i Maliye Encümenine havale edilmesini teklif

¹¹⁵ MMZC, D. 4, C. 1, s. 475-480.

¹¹⁶ MMZC, D. 4, C. 1, s. 479.

etmiştir. Teklifler okunmuş ve her iki Encümene yani Ziraat Encümeni ve Kavanin-i Maliyye Encümeni'ne havale edilmesi kabul edilmiştir.¹¹⁷

2.1.7. Katılmış Olduğu Oylamalar

1-Meclisin 9 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda Sadrazam Müşir Ali Rıza Paşa Kabinesine beyan-ı itimat olunmasını ve oylamaya konulmasını teklif eden Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey ve arkadaşlarının takriri üzerine yapılan oylamada Mehmet Ata Bey, kabul oyu kullanmıştır.¹¹⁸

Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey ve rüfekasının¹¹⁹ verdikleri takrir;

“Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine

Hükümetin kıraat edilen beyannamesinden, üssül esası amal-i millet olan vahdet-i milliyeye ve tamamıyyet-i mülkiyyemizi ve Makam-ı Hilafet ve Saltanatın ve Merkez-i Hilafet-i Celile ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyeye olan İstanbul'umuzun masuniyyetini, akalliyyetler hukukunun teminini ve milli ve iktisadi inkişafatımızda istiklal ve serbesti-i tamma mazhariyetimizi istihdaf etmekte olduğu görülmekte kabineye beyan-ı itimat olunmasını ve bunun tayin-i esami ile reye vaz'ını teklif ederiz.”¹²⁰

2-Meclisin 29 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda “1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu Layihasının üçüncü maddesinin düzenlenmesi hakkında” İstanbul Mebusları olan Hamit ve Adnan Beylerin takririne Mehmet Ata Bey, kabul oyu vermiş ancak takrir reddedilmiştir.¹²¹

İstanbul Mebusları Hamit ve Adnan Beylerin verdikleri takrir;

“Riyaseti Celileye

¹¹⁷ MMZC, D. 4, C. 1, s. 481.

¹¹⁸ MMZC, D. 4, C. 1, s. 89.

¹¹⁹ Bu takrir Celalettin Arif Bey'in yanı sıra Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi, Erzurum Mebusu Ziya, Bolu Mebusu Cevat, Saruhan Mebusu Süleyman, Kengiri Mebusu Tevfik, Urfa Mebusu Şükrü Nasıh, Erzurum Mebusu Süleyman Necati, Amasya Mebusu Ömer Lütfi, Edirne Mebusu Mehmet Şeref, Sivas Mebusu Vâsıf, Bayazıt Mebusu Şefik, Karesi Mebusu Hacim Muhittin, Erzurum Mebusu Zihni, Kastamonu Mebusu Dr. Suat, İçel Mebusu Ali, Kırşehir Mebusu Ali Rıza, Erzincan Mebusu Halil, Trabzon Mebusu Hüseyin Hüsnü, Mardin Mebusu Ebulula Bey'lerin imzaları ile sunulmuştur. Bkz. MMZC, D. 4, C. 1, s. 87.

¹²⁰ MMZC, D. 4, C. 1, s. 87.

¹²¹ MMZC, D. 4, C. 1, s. 290.

Üçüncü maddeye ilaveten: “Şu kadar ki Harb Kazançları Vergisinin tahakkukatı muamelesine devam olunarak tahsilatına olbaptaki kararname kanuniyet kesbettiği zaman başlanacaktır” suretinde bir fıkra ilavesini teklif ederim.”¹²²

Bu madde ile alakalı Mehmet Ata Bey de bir tahrir vermiş ancak kabul edilmemiştir. Bahsi geçen madde şu haliyle kabul edilmiştir; “‘1334’ senesi Muvazene-i Umumiyye Kanunu ile bunun neşrinden sonra neşr olunan ve Kavanin ve Kararnamelere müsteniden Devletçe istifa olunmakta bulunan rüsum ve tekâlifin ‘1336’ senesi Mart ve Nisan mahları zarfında cibayet ve tahsiline devam olunacaktır. Yalnız Harb Kazançları hakkındaki Kararname Meclisçe müzakere ve tasdik edilinceye kadar, bu Kararname mucibince tahakkuk ettirilecek vergilerin tahsili tecil olunacaktır.”¹²³

3-Meclisin 29 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanun Layihası üzerine yapılan oylamada kabul oyu kullanmıştır. Kanun kabul edilmiştir.

Bu kanun tasarısına toplamda 86 kişi oy kullanmış, bunların 57’si kabul, 18’i ret ve 11 kişi çekimser kalmıştır. 69 mebus ise oylamaya katılmamıştır.¹²⁴

---

¹²² MMZC, D. 4, C. 1, s. 277.

¹²³ MMZC, D. 4, C. 1, s. 285.

¹²⁴ MMZC, D. 4, C. 1, s. 293.

3. MEHMET ATA BEY'İN ANKARA'YA GELİŞİ VE TBMM'YE KATILMASI

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Anadolu hareketiyle yakın ilişkiler içine girmesi, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Misak-ı Milli'yi kabul etmesi, İtilaf Devletlerini rahatsız etmiş. Ve 16 Mart sabahından itibaren İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal etmiştir.¹²⁵ Telefon ve telgraf merkezleri, köprü ve denizden ulaşımı kontrol altına alarak donanma İstanbul'u abluka altına almıştır.¹²⁶ Bir grup İngiliz askeri de Mebusan Meclisi'ne gelerek on beş kadar mebusu tutuklayarak, Malta'ya gönderir.¹²⁷ Bunun üzerine, 18 Mart 1920'de son toplantısını yapan Meclis, faaliyetlerin sürdürülmesinin imkânsız hale geldiğini, bu görevin güven içinde yapılmasını sağlayacak ortamın tekrar oluşmasına kadar Meclis Genel Kurul toplantılarının ertelenmesini isteyen 17 imzalı teklif oy birliği ile kabul edilerek faaliyetine son vermiştir.¹²⁸

İtilaf Devletlerinin İstanbul'u resmen işgal etmesi ve Osmanlı Mebusan Meclisi'ni basmasından sonra Milli Mücadele döneminin önemli bir aşamasına gelinmiş oldu ve meclisin Ankara'da toplanması için girişimlere başlandı.¹²⁹

İşgal haberini alan Mustafa Kemal Paşa, bu haberi bütün Vali ve Mutasarrıflıklara, Kolordu Komutanlıklarına ve Müdafaa-i Hukuk Merkezlerine bir telgraf çekerek, dış dünya ile ilişkinin kesilmesini istemiştir. Hristiyan halka iyi davranılmasını, yurt çıkarları aleyhinde hareket edenler, davrananlar hakkında kanunların uygulanmasını emretmiştir.¹³⁰

Bu arada Heyet-i Temsiliye, İstanbul'daki mebusların ve vatanseverlerin Ankara'ya getirilmesi hususunda çalışıyordu. İstanbul'da yapacak bir şeyin kalmadığını anlayan mebuslar Ankara'ya kaçmaya başlamışlardır. Mustafa Kemal

---

¹²⁵ Demirel, 1995, s. 81; Arslan, Mukaddes, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Yeri ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S. 56, Temmuz 2003, s. 737.

¹²⁶ Avşar, Bozkurt Şakir, *Bir Muhaliğin Portresi Dr. Rıza Nur*, Belgesel Kitaplar, İstanbul, 1992, s. 100.

¹²⁷ Avşar, 1992, s. 100; Tarık Zafer Tunaya eserinde on bir kişinin sürüldüğünü belirtmiştir. Bkz. Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, C. 2, s. 48; Kohn, Hans, *Türk Milliyetçiliği*, (Çev.: Ali Çetinkaya), Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 52.

¹²⁸ Demirel, 1995, s. 81.

¹²⁹ Erat, Muhammet, "Milli Mücadele'de Kazım Karabekir Paşa", *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 991.

¹³⁰ Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 329.

Paşa, bunların Ankara'ya gelebilmeleri için geçiş bölgelerinde görev yapan kişilerle sürekli irtibat kurmuş ve bu mebusların Ankara'ya gelmelerinin disiplinli ve sistemli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır.¹³¹

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da "salahiyeti fevkaladeyi haiz bir Meclisin" toplanacağını ilan ediyor, yeni genel seçimlerin yapılmasını istiyor ve İstanbul'daki Mebusan üyelerini bu Mecliste yer almaya çağırıyordu.¹³²

Bu hayati günlerde, Meclisin toplanmasını ve açılmasını zorlaştıran birtakım gelişmeler de yaşanmıştır. Kimi yerlerde duraksamalar ve engellemeler de yaşanmıştır.¹³³ Mustafa Kemal Paşa, bunun için Meclis'in açılmasında çok ivedi davranmış ve 19 Mart 1919 tarihinde seçimlerin yapılacağını duyurmuştur.¹³⁴

Yaşanılan olumsuz gelişmelere rağmen seçimler yapılmış. Seçimlerin ardından, 23 Nisan 1920 günü, yeni seçilen mebuslar ve İstanbul Meclis-i Mebusan'ından gelen mebusların katılımıyla Ankara'da olağanüstü yetkilerle

¹³¹ Özkaya, Yücel, "İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçış Olayı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 13, Kasım 1988, s. 129-132; Türkmen, 2015, s. 112-113.

¹³² Güneş, İhsan, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 42. Mustafa Kemal Paşa tarafından Kolordu Kumandanlarına, Vilayetlere ve Müstakil Livalara gönderilen demeçte: "Hilafet ve saltanatın merkezi olan İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali Devletin teşri, icra ve kaza organlarını işleyemez bir hale getirmiştir. Meclisi Mebusan bu şartlar içinde çalışamayacağını kararlaştırmış, bu kararını resmen bildirmiş ve dağılmıştır. Saltanat ve Hilafetin dokunulmazlığını ve bağımsızlığını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere Ankara'da üstün yetkileri haiz bir Meclis umuru milleti tedvin ve murakabe etmek üzere içtima edecektir. Bu davet millet adına yapılmaktadır. İstanbul Mebusan'ından Ankara'ya gelebilecek mebuslar Meclise iştirak edeceklerdir. Bununla beraber, 1876 tarihli İntihabı Mebusan Kanunu gereğince yeni bir seçim yapılacaktır. Livalar seçim çevresi sayılacak ve her Livadan beş mebus seçilecektir. İki dereceli, gizli ve mutlak ekseriyetle yapılacak olan seçim on beş gün içinde Meclisin Ankara'da toplanmasını mümkün kılacak süratle yapılacaktır. Seçimlerde adaylık serbesttir. Her fırka, zümre ve cemiyet aday gösterebilecekleri gibi, müstakillen de istenilen yerden adaylık konulabilecektir. Seçim çalışmalarının selametinden mahallin en büyük mülkiye memuru sorumlu olacaktır" deniliyordu. Bkz. Tunaya, Tarık Zafer, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 23/3-4, İstanbul 1957, s. 228-229.

¹³³ Türkmen, 2015, s. 115-116; Uluğ, Naşit Hakkı, *Halifelik'in Sonu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s. 32.

¹³⁴ Kili, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001, s. 102; Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, (Yay. Haz. Faruk Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul, 2000, C. 3, s. 1175-1176.

donatılan Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandı.¹³⁵ Büyük Millet Meclisi'nin ilk celsesi, en yaşlı üye sıfatıyla Sinop mebusu Şerif Bey'in nutkuyla açıldı.¹³⁶

Büyük Millet Meclisine katılacak milletvekilleri için 6 Nisan 1920 tarihinde yapılan seçimlerde Niğde'den; Mustafa Bey (Soylu), Zeynel Abidin Bey (Bayhan), General Hakkı Paşa (Sütekin), Mustafa Hilmi Bey (Soydan), Vehbi Bey (Çorakçı) seçilmişlerdir. Mehmet Ata Bey ise bu seçimlere katılmayıp Büyük Millet Meclisine İstanbul Meclis-i Mebusanı'ndan gelerek katılmıştır.¹³⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na 3 Temmuz 1920 tarihinde Niğde mebusu olarak takdim edilmiştir.¹³⁸

3.1. MEHMET ATA BEY'İN 1. TBMM'DEKİ ALDIĞI GÖREVLER

3.1.1. İlk İcra Vekilleri Heyeti'nin Oluşturulması

24 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Mondros'un imzalanmasından Meclis'in açılışına değin uzunca bir konuşma yapmış, Büyük Millet Meclisi'nin sadece yasama görevini yerine getirmekle kalmayıp bilfiil milletin mukadderatıyla iştigal edeceğini beyan etmiştir.¹³⁹

24 Nisandaki hararetli toplantıda, Mustafa Kemal Paşa'nın, yasama ve yürütme görevlerinin mecliste toplanması, İcra Vekilleri Heyeti'ni meclisin bizzat seçmesi ve Meclis Reisinin bu heyetin başkanlığını da yürütmesine dair teklifi, Şerif Bey tarafından oya sunulmak üzere mebuslara hatırlatıldı. Gündemin bu en önemli konusuna gelindiğinde, vakit akşamı bulmuştu. Söz konusu teklife¹⁴⁰ göre, önce Meclis Başkanlık Divanı'nın, sonra da vekillerin seçilmesi gerekiyordu.¹⁴¹

¹³⁵ Demirel, 1995, s. 83; Ünal, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Emel Yayınları, Ankara, 1977, s. 507.

¹³⁶ TBMM ZC, D. 1, C. 1, s. 2; Türkmen, 2015, s. 116; Şeref, Mehmet, *Tarihi ve Siyasi Tefrika Birinci Millet Meclisi*, (Yay. Haz. Taner Lüleci), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 16.

¹³⁷ Öztürk, 2012, s. 294; Demirel, 2014, s. 259.

¹³⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 2, s. 151; Demirel, 2014, 259; Çamur, 2009, s. 61.

¹³⁹ Kayıran, Veysi, *Reis Paşalar Birinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Meclis Başkanlığı Kurumu (1877-1950)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 263.

¹⁴⁰ "1- Hükümetin kurulması zaruridir. 2- Geçici olarak bir hükümet başkanı seçmek veya Padişah'a bir vekil tanımak mümkün değildir. 3- Meclis'te yoğunlaşan milli iradenin, doğrudan doğruya vatanın mukadderatına el koymuş olduğunu kabul etmek temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvet yoktur. 4- Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar.

Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir heyet, hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı, bu heyetin de başkanıdır.

Not: Padişah ve halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman, Meclis'in düzenleyeceği kanuni esaslar çerçevesinde durumunu alır.

24 Nisan'ın akşamına gelindiğinde Meclis Başkanlığı seçimi yapılmış, Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanlığına 110 oyla, Celalettin Arif Bey de 109 oy alarak Reis-i Saniliğe seçilmiştir.¹⁴²

25 Nisan'da Celalettin Arif Bey'in teklifi üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 7 kişilik Geçici İcra Encümeni¹⁴³ kurulmuş, ayrıca İcra Vekilleri Heyeti Kanunu'nu hazırlamak üzere 15 kişilik bir Layiha Encümeni seçilmiştir.¹⁴⁴ Bu heyet TBMM'nin ilk yürütme organıdır. 25 Nisan 1920 tarihinde kurulan Layiha Encümeni, hemen çalışmalarına başlamış ve bir haftalık çalışma sonucunda, beş madde halinde hazırladığı, 'İcra Vekillerinin Seçimine Dair Kanun Tasarısı'nı Meclise sunmuştur.¹⁴⁵ 1 Mayıs 1920'de Meclise sunulan tasarı şu maddeleri içeriyordu:

- 1- "Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, İktisat (Ticaret, Ziraat, Orman, Maadin), Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye ve Rüşumat, Nafia, Dâhiliye (Emniyet-i Umumiye, Posta ve Telgraf), Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisi'nin on bir zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti vardır.
- 2- İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyet-i mutlakası ile intihap olunur.
- 3- Her vekil deruhte ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin rey-i istişarisini alabilir.
- 4- İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilafı Büyük Millet Meclisi halleder.
- 5- Meclisin toplanmadığı zamanda vekiller meyanında istifa eden olursa, bilahare meclisin tasdikine iktiran etmek üzere mezkûr umuru Büyük

---

Efendiler, bu ilkelere dayanan bir hükümetin niteliği kolaylıkla anlaşılabilir. Böyle bir hükümet, milli hâkimiyet temeline dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyet'tir." Nutuk, s. 248-249.

¹⁴¹ Gençosman, Kemal Zeki, *İhtilal Meclisi*, Hür Yayıncılık, İstanbul, 1980, s. 91; Kayıran, 2011, s. 270.

¹⁴² TBMM ZC, D. 1, C. 1, s. 42.

¹⁴³ İlk seçimde 107 oy kullanılmış ve Erzurum mebusu Celalettin Arif Bey 71, Aydın mebusu Cami Bey (Baykut) 66, Amasya mebusu Bekir Sami Bey (Kunduh) 58 oyla Geçici İcra Encümenine seçilmişler, diğer mebuslar çoğunluk sayısı olan 54 oya ulaşamadıkları için ikinci seçim yapılmıştır. İkinci seçimde 103 oy kullanılmış ve Kozan mebusu Fevzi Paşa (Çakmak) 58 oyla seçilmiştir. Salt çoğunluğun aranmadığı üçüncü seçimde Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) 47, Denizli mebusu Hakkı Behiç Bey (Bayiç) 40 oyla seçilmişlerdir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey de encümene dâhil olmuştur. Bkz. TBMM ZC, C. 1, s. 58- 61.

¹⁴⁴ Demirel, 1995, s. 160.

¹⁴⁵ Türkmen, 2015, s. 120.

Millet Meclisi Reisi meclis azasından uygun göreceği zata kendi mesuliyeti altında geçici olarak verir.”¹⁴⁶

1 Mayıs 1920 tarihli toplantıda ilk 4 madde üzerlerinde tartışılarak kabul edilmiş, 5. madde uygun görülmemiş ve 2 Mayıs 1920 tarihli toplantıda ilk 4 madde oya sunulmuş, 15 ret ve 5 çekimsiz oya karşın 130 oyla kabul edilmiştir.¹⁴⁷

Kabul edilen kanun dolayısıyla ilk İcra Vekilleri seçimleri 3-4 Mayıs 1920’de yapılmıştır.¹⁴⁸

Seçimlerin yapılmasının ardından İcra Vekilleri Heyeti, Geçici İcra Encümeninden görevi devralarak hemen çalışmalarına başlamıştır. Beklediği hükümetini, icra ajanını kuran Meclis daha kolay ve enerjik çalışma imkânlarına kavuşmuş oluyordu.¹⁴⁹ Yapılan toplantıların ardından bir program hazırlanmış ve 9 Mayıs’ta Maarif Vekili Rıza Nur Bey¹⁵⁰ tarafından okunmuştur.¹⁵¹ Okunulan program kısa bulunulmakla birlikte yapılan tartışmalar neticesinde kabul edilmiştir.¹⁵²

Kabul edilen programda temel amacın bağımsızlığı sağlamak olduğu belirtilmiş ve şu şekilde: “*Ulusun karşı karşıya bulunduğu olağanüstü durumdan dolayı kuramsal, karışık ve uzun süreli iş ve işlemlere yer olmadığı yüksek bilgileri içindedir. Yüksek Meclisiniz adına işe başlamış olan İcra Kurulumuzun üzerine aldığı işler vatanın kurtarılması, Hilafet ve Saltanatın bağımsızlığı ve*

¹⁴⁶ TBMM ZC, D. 1, C. 1, s. 156.

¹⁴⁷ TBMM ZC, D. 1, C. 1, s. 184-186.

¹⁴⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 1, s. 196-198. 3 Mayıs günü her vekâlet için birer isim yazmak kaydıyla yapılan seçimde salt çoğunluk 69 olarak belirlenmiştir. Edirne mebusu İsmet Bey (İnönü) 129 oyla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine, İstanbul mebusu Dr. Adnan Bey (Adıvar) 127 oyla Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine, Amasya mebusu Bekir Sami Bey (Kunduh) 121 oyla Hariciye Vekâletine, Kozan mebusu Fevzi Paşa (Çakmak) 118 oyla Müdafaa-i Milliye Vekâletine, Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) 99 oyla İktisat Vekâletine, Aydın mebusu Cami Bey (Baykut) 96 oyla Dâhiliye Vekâletine, Erzurum mebusu Celalettin Arif Bey 83 oyla Adliye Vekâletine, Bursa mebusu Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker) 80 oyla Şeriye ve Evkaf Vekâletine, Yozgat mebusu İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy) 79 oyla Nafia Vekili seçilmiştir. Maliye ve Maarif Vekâletleri için çoğunluk sağlanamadığından yeniden seçim yapılmış ancak yine sonuç alınamamıştır. 4 Mayıs günü yapılan üçüncü seçimde salt çoğunluk 64 olarak belirlenmiştir. Denizli mebusu Hakkı Behiç Bey (Bayiç) 74 oyla Maliye Vekâletine, Sinop mebusu Dr. Rıza Nur Bey 65 oyla Maarif Vekili seçilmiştir. TBMM ZC, D.1 C. 1, s. 202-203.

¹⁴⁹ Tunaya, Tarık Zafer, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 23/3-4, İstanbul 1957, s. 236.

¹⁵⁰ Tunaya, Tarık Zafer, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri” adlı makalesinde Rıza Nur için, ‘bir zamanların en koyu İttihat ve Terakki muhalifi ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucularından’ olduğunu özellikle belirtmiştir. Bkz. Tunaya, 1957, s. 236.

¹⁵¹ TBMM ZC, D. 1, C. 1, s. 241-242.

¹⁵² TBMM ZC, D. 1, C. 1, s. 246.

dokunulmazlığı, ulusumuzun şan ve şeref dolu bir zafer ve uygarlık tarihine dayanan varlığını ayakta tutma amacına yönelmiştir. Bu nedenle üstlendiğimiz görevi, bu amacın elde edilmesine değin, ulusun birlik ve dayanışmasına güvenerek atıldığımız bir savaş diye kabul ediyoruz. Bu savaşta en büyük silahımız, ulusun bağımsızlığına ilişkin doğal ve meşru hakkını koruma yolundaki istenç ve direnmesidir ve bu istenç ve direnmenin belirlediği yer de yüksek Meclisinizdir” denilmiştir.¹⁵³

Programın Dâhiliye kısmı ise şu şekilde ifade edilmiştir: *“İç politikada bütün çalışmalarımızın ortak amacı, ulusun birlik ve dayanışmasının korunması ve genel güvenliğin kurulup yerleştirilmesidir. Dış ve iç kışkırtmalarla meydana getirilen hayınlık olaylarının etkili biçimde ortadan kaldırılıp yok edilmesiyle güvenliğin her yerde tezelden sağlanmasını en büyük bir vatan görevi saymaktayız. Yürütme işlerinin her yönden güvenilir, dayançlı (azimli) ve güçlü ellerde bulunmasını istediğimizden, yüksek meclisinizin bunu emretmek ve sağlamlaştırmak üzere düzenleyeceği kurallar, doğaldır ki kararlılık ve kesinlikle uygulanacaktır.”*¹⁵⁴

Kabul edilen programda esas itibariyle prensip, yeni bir şey yapmaktan ziyade, olanı muhafaza ve ıslahtı. Zaferden sonra daha radikal tedbirlere başvurulabilirdi. Maliye, Nafia, Maarif ve Adliye sahalarındaki icraata bu esas yani olanı korumak ve yenileyerek düzenleme hâkim olacaktı. Özellikle Maarif ve Adliye hakkındaki program biraz daha tafsilatlıydı.¹⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa İcra Vekilleri Heyeti'nin kısa süre içinde oluşturulmasını; *“Meclis'in açılış tarihi olan 23 Nisandan beri bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu süre içinde memleket ve millet işleri ve özellikle yıkıcı akım ve faaliyetlere karşı tedbir alma hususu elbette bir an bile gecikmezdi ve gecikmemiştir.”* şeklinde ifade etmiştir.¹⁵⁶

3.1.1.1.Adliye Vekâleti Vekilliği Seçimleri

Meclisin 14 Aralık 1920 tarihli toplantısında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Adliye Vekili Celalettin Arif Bey'in izinli

¹⁵³ Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 32.

¹⁵⁴ Velidedeoğlu, 1990, s. 33.

¹⁵⁵ Tunaya, 1957, s. 236.

¹⁵⁶ Nutuk, s. 350.

olarak Ankara dışında bulunduğunu, izninin de uzun sürmesi dolayısıyla vekilliğin başka bir Heyeti Vekile üyesi tarafından yürütülemeyeceğini belirtmiştir. Ve Celalettin Arif Beye vekâleten, Karesi mebusu Mehmet Vehbi, Adana mebusu Zekai ve İzmir mebusu Mahmut Esat Beylerden birinin seçilmesini istemiştir.¹⁵⁷ 16 Aralık 1920 tarihinde Karesi mebusu Mehmet Vehbi Beyin Maarif ve Adliye Vekâletleri için kendisine oy verilmemesine dair takriri üzerine aday listesi değiştirilmiştir. Yeni liste, Niğde mebusu Mehmet Ata Bey, Adana mebusu Zekai Bey, Hakkâri mebusu Mazhar Müfit Bey, Konya mebusu Refik Bey, İzmit mebusu Sırrı Bey, Cebelibereket mebusu Faik Bey'den oluşmuştur.¹⁵⁸ İtirazlar olmasına rağmen seçime gidilmiş ve yapılan ilk oylamada Zekai Bey 42, Mehmet Vehbi Bey 2, Mehmet Ata Bey 18, Refik Bey 3, Mazhar Müfit Bey 3, Sırrı Bey 2 oy almış ve sonuç alınamamıştır.¹⁵⁹ İkinci oylamaya geçilmeden önce Niğde mebusu Mehmet Ata Bey, Adliye Vekâleti Vekilliği için kendisine oy verilmemesine dair takririni sunmuştur.¹⁶⁰ İkinci oylamada Zekai Bey 52, Mehmet Vehbi Bey 7 ve diğer üç adaya da birer oy çıkmıştır. Çoğunluğun sağlanamaması üzerine üçüncü oylama yapılacağı açıklanmış ancak Mehmet Vehbi adaylıktan çekilmiştir. Zekai Beyin Vekil vekilliği oylamaya sunulmuş, usule aykırı olduğu iddiaları olsa da Meclisçe Zekai Beyin Adliye Vekâleti vekilliği onaylanmıştır.¹⁶¹

Meclisin 20 Aralık 1920 tarihli toplantısında Zekai Bey, Adliye Vekili Celalettin Arif Beyin birkaç gün içinde Ankara'ya geleceğini ve yokluğunda yerine vekâlet eden Hariciye Vekili Muhtar Beyin bu görevi devam ettirebileceğini söyleyerek istifa etmiştir.¹⁶²

İzni bittikten sonra Adliye Vekilliği görevine dönen Celalettin Arif Bey, 24 Ocak 1921'de kabul edilen Anayasa'nın bazı noktalarının siyasi görüşüyle bağdaşmadığını belirterek Adliye Vekilliği'nden ve Meclis İkinci Reisliğinden istifa etmiştir.¹⁶³ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 29 Ocak 1921'de Adana

¹⁵⁷ TBMM ZC, D. 1, C. 6, s. 376.

¹⁵⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 6, s. 392.

¹⁵⁹ TBMM ZC, D. 1, C. 6, s. 393-397.

¹⁶⁰“Riyaseti Celileye Adliye vekâleti için âcizlerinin de namzet gösterildiğimi anladım. Mazeretime binaen vekâleti müşarünileyhaya diğer bir zatın intibahını arz ederim.” Bkz. TBMM ZC, D. 1, C. 6, s. 397.

¹⁶¹ TBMM ZC, D. 1, C. 6, s. 398.

¹⁶² TBMM ZC, D. 1, C. 6, s. 433-434.

¹⁶³ TBMM ZC, D. 1, C. 7, s. 361-369; Demirel, 1995, s. 307.

mebusu Zekai, Bursa mebusu Osman Nuri, Niğde mebusu Mehmet Ata Bey ve Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Beyleri Adliye Vekilliğine aday göstermiştir.¹⁶⁴ 30 Ocak 1921'de yapılan seçimlerde 131 oy kullanılmış ve Mehmet Ata Bey 28, Zekai Bey 13 oy almışlar, Yusuf Kemal Bey ise aldığı 79 oyla Adliye Vekili seçilmiştir.¹⁶⁵ Yusuf Kemal Beyin o tarihlerde görevli olarak Sovyetler Birliği'nde olmasından dolayı, 1 Şubat 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Beyin dönüşüne kadar Vekâlet vekili seçimi yapılmasını istemiş ve Adana mebusu Zekai, Niğde mebusu Ata, Bursa mebusu Osman Nuri ve Trabzon mebusu Hafız Mehmet Beyleri aday göstermiştir.¹⁶⁶ Yapılan seçimde 148 oy kullanılmış, Hafız Mehmet Bey 70, Zekai Bey 47, Mehmet Ata Bey 25, Osman Nuri Bey 1 oy almış, 5 üye de çekimser kalmıştır. Salt çoğunluk 75 olduğundan sonuç alınamamıştır.¹⁶⁷ 3 Şubat 1921 tarihinde yenilenen seçimde 131 oy kullanılmış, Hafız Mehmet Bey 65, Zekai Bey 45, Mehmet Ata Bey 13 oy almış, 8 üye de çekimser kalmıştır.¹⁶⁸ Salt çoğunluk sayısı 66 olduğundan yine sonuç alınamamış, en çok oy alan Hafız Mehmet ve Zekai Beyler arasında yeniden oylama yapılmıştır. Üçüncü seçimde Hafız Mehmet Bey 80, Zekai Bey de 53 oy almış ve böylelikle Hafız Mehmet Bey Vekâlet vekili seçilmiştir.¹⁶⁹

3.1.1.2.Dâhiliye Vekâleti Vekilliği Seçimleri

Mehmet Ata Bey, 1. Meclis'te II. İcra Vekilleri Heyeti'nde 21.04.1921-16.05.1921 ve 19.05.1921-30.06.1921 tarihleri arasında Dâhiliye Vekilliği, III. İcra Vekilleri Heyeti'nde ise Fethi Beyin izne ayrılması üzerine 10.07.1922-18.09.1922 tarihleri arasında Dâhiliye Vekâleti Vekilliği görevini yürütmüştür.¹⁷⁰

Dâhiliye Vekili Refet Bey, Ankara dışında bulunduğundan dolayı 21 Mart 1921 tarihinde istifa etmiştir.¹⁷¹ 21 Nisan 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Dâhiliye Vekilliği için Adana mebusu Zekai, Niğde mebusu Ata ve Antalya mebusu Vefa Beyleri aday göstermiştir.¹⁷² Aynı gün yapılan seçimlerde 207 oy kullanılmış, 30 üye çekimser kalmıştır. Zekai

¹⁶⁴ TBMM ZC, D. 1, C. 7, s. 431.

¹⁶⁵ TBMM ZC, D. 1, C. 7, s. 442.

¹⁶⁶ TBMM ZC, D. 1, C. 8, s. 49.

¹⁶⁷ TBMM ZC, D. 1, C. 8, s. 57.

¹⁶⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 8, s. 70.

¹⁶⁹ TBMM ZC, D. 1, C. 8, s. 73.

¹⁷⁰ Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. 1, TBMM Yayınevi, Ekim 2013, s. 50-56.

¹⁷¹ TBMM ZC, D. 1, C. 9, s. 169.

¹⁷² TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 42-43.

Bey 95, Mehmet Ata Bey 79, Vefa Bey 3 oy almış, salt çoğunluk 104 olduğundan dolayı sonuç alınamamış ve ikinci seçime gidilmiştir.¹⁷³ İkinci seçimde 205 oy kullanılmış, 8 üye çekimser kalmış, Mehmet Ata Bey 112, Zekai Bey 85, Vefa Bey 9 oy almıştır. Böylece Mehmet Ata Bey 112 oyla Dâhiliye Vekilliğine seçilmiştir.¹⁷⁴

Bu arada aday gösterme yöntemini hiçbir zaman benimsemeyen muhalif mebuslar, seçimlerde çekimser kalarak yeterli çoğunluğa ulaşmasını engellemeye gayret etmişler, böylece yürürlükte bulunan sistemi fiilen uygulanamaz hale getirmeye çalışmışlardır. 10 Mayıs 1921’de Birinci Grubun kurulmasından sonra Heyet-i Vekile’nin tüm üyeleri istifa etmiş, Heyet-i Vekile yeniden oluşturulmuştur.¹⁷⁵

16 Mayıs 1921 tarihinde Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa, Bütçe Komisyonu’nun istifası üzerine Heyet-i Vekile ile Bütçe Komisyonu arasında anlaşmazlık olduğunu, Meclisin hakemliğine başvurmak üzere topluca istifa ettiklerini açıklamıştır.¹⁷⁶ 19 Mayıs 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, istifalardan hemen önce seçimi yapılan Hariciye Vekâleti hariç diğer Vekâletler için adaylarını Meclise sunmuştur.¹⁷⁷ Aynı gün toplu olarak yapılan seçimde 212 mebus oy kullanmış, 44 mebus çekimser kalmıştır. Dâhiliye Vekilliği’ne Niğde mebusu Mehmet Ata Bey ile Van mebusu Haydar Bey aday gösterilmiş ve Mehmet Ata Bey 147 oyla yeniden Dâhiliye Vekili seçilmiştir.¹⁷⁸

30 Haziran 1921 tarihinde Mehmet Ata Bey sağlık durumunu ileri sürerek Dâhiliye Vekilliği’nden istifa etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, İzmir mebusu Refet Paşa ile Mersin mebusu İsmail Sefa Beyi vekâlet için aday göstermiş, Refet Paşa 139 oyla Dâhiliye Vekili seçilmiştir.¹⁷⁹

¹⁷³ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 58.

¹⁷⁴ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 64.

¹⁷⁵ Demirel, 1995, s. 313.

¹⁷⁶ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 304-306.

¹⁷⁷ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 318.

¹⁷⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 320; Aslan, Yavuz, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, 2001, s. 79.

¹⁷⁹ “Heyeti Umumiyyeye Dâhiliye Vekili Ata Beyefendinin esbabı sıhhiyeden dolayı istifasına mebni vekâleti mezkûreye, isimleri zirde muharrer namzetlerden birinin intihabı için muamelei lâzimenin ifasını rica ederim, efendim. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal” Bkz. TBMM ZC, D. 1, C. 11, s. 79.

Muhalf mebusların gayretleriyle 8 Temmuz 1922 tarihinde Vekilliklerin seçiminde aday gösterme yöntemi yürürlükten kaldırılmış ve Heyet-i Vekile Reisinin de doğrudan Meclisçe seçilmesi esası getirilmiş ve kuvvetler ayrılığına yönelik önemli bir adım atılmıştır.¹⁸⁰ Aday göstererek seçme usulünün iptali edilmesi üzerine Vekiller istifa etmiş ve tüm Vekâletler için yeniden seçim yapılmıştır.¹⁸¹

Dâhiliye Vekâlet Vekili Mehmet Vehbi Beyin istifası üzerine, 10 Temmuz 1921 tarihinde Vekâlet Vekilliği için seçim yapılmış, Mehmet Ata Bey 188 oyun 160'ını alarak Dâhiliye Vekili Fethi Beye vekâlet etmek üzere Vekâlet Vekili olmuştur.¹⁸²

Seçilmesi üzerine söz alan Mehmet Ata Bey; *“Efendiler, Heyeti Celile'nin hakkı acizanemde gösterdiği asarı müveddet ve teveccühten dolayı arzı şükran eylerim. Tevdi buyurulan şu müşkül vazifeyi bendeniz de Heyeti Celile'nizin itimadına istinaden deruhte edeceğim. Teyfik Allah'tandır ve ben de siam miktarında çalışacağım”* demiştir.¹⁸³

17 Eylül 1922 tarihinde Mehmet Ata Bey, yine sağlık durumunu ileri sürerek Dâhiliye Vekâleti Vekilliği'nden istifa etmiş, istifası 18 Eylül 1922 tarihinde Meclis'te okunmuştur.¹⁸⁴

Böylece Mehmet Ata Beyin 10 Temmuz 1922 tarihinde başlayan Dâhiliye Vekâleti Vekilliği görevi 18 Eylül 1922 tarihinde son bulmuştur.¹⁸⁵

3.1.2.Diğer Görevleri

Mehmet Ata Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bazı Şube ve Encümenlerinde ayrıca tetkik Heyetlerinde de görev almıştır. Meclis'in 1. Yasama yılında 13 Aralık 1920 tarihinde Divan Kâtipliğine seçilmiştir.¹⁸⁶ 2. Yasama yılında 26 Ocak 1922'de ordu geri hizmetlerine gözetim ve yardım için kurulan heyete seçilmiştir.¹⁸⁷ Yine Meclis'in 2. Yasama yılında 30 Ocak 1922 tarihinde

¹⁸⁰ Demirel, 1995, s. 407-408.

¹⁸¹ TBMM ZC, D. 1, C. 21, s. 349-362.

¹⁸² TBMM ZC, D. 1, C. 21, s. 349.

¹⁸³ TBMM ZC, D. 1, C. 21, s. 349.

¹⁸⁴ TBMM ZC, D. 1, C. 23, s. 97-98.

¹⁸⁵ Aslan, 2001, s. 190.

¹⁸⁶ Çoker, 1995, s. 809.

¹⁸⁷ Çoker, 1995, s. 809.

Memurin Muhakemat-ı Tetkik Heyet-i Azalığına seçilmiştir.¹⁸⁸ 3. Yasama yılında Pontus meselesini tetkik için teşekkül eden heyette görev almıştır.¹⁸⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev aldığı Encümenler:

1. Dönem (1920-1923)1. Yasama yılında, 11 Aralık 1920 tarihinde TBMM tarafından havale edilen iç güvenlik, mahalli idareler, nüfus, vatandaşlık ve benzeri konulardaki kanun tasarı ve tekliflerinin görüşüldüğü Dâhiliye Encümeni'ne seçilmiştir. 8 Ocak 1921 tarihinde mali konulardaki kanun tasarı ve tekliflerinin görüşüldüğü Maliye Kadro Encümeni'ne, 8 Şubat 1921 tarihinde de Dâhiliye Encümeni Başkanlığına seçilmiştir.¹⁹⁰ 2. Yasama yılında, 5 Mart 1921 tarihinde Dâhiliye Encümeni'ne¹⁹¹, yine aynı tarihte bütçe ile alakalı kanun tasarı ve tekliflerinin görüşüldüğü Muvazene-i Maliye Encümeni'ne seçilmiştir.¹⁹² 3. Yasama yılında, 26 Haziran 1922 tarihinde mali kanunlar hakkındaki kanun tasarı ve tekliflerinin görüşüldüğü Kavanin-i Maliye Encümeni'ne seçilmiştir.¹⁹³

2. Dönem'de (1923-1927); Devlet harcamalarının hesaplarını denetleyen Divanı Muhasebat, Memurin Encümeni Mahsus, Dâhiliye ve Nizamname-i Dâhili Komisyonlarında çalıştı. Divanı Muhasebat Komisyonunun Sözcülüğüne, Dâhiliye Komisyonun Başkanlığına seçildi.¹⁹⁴ Ayrıca 2. Dönemde, Mustafa Kemal Atatürk'e yapılan suikastın akamete uğraması nedeniyle Meclisin duyduğu sevinci kendilerine iletmek için oluşturulan 15 kişilik heyetin içinde yer almıştır.¹⁹⁵

3. Dönem'de (1927-1931); 1. Yasama¹⁹⁶ ve 2. Yasama¹⁹⁷ yıllarında Bütçe Encümeni'ne, 3. Yasama¹⁹⁸ ve 4. Yasama¹⁹⁹ yıllarında ise Dâhiliye Encümeni'ne seçilmiştir.

¹⁸⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 16, s. 173.

¹⁸⁹ Genya, Veysel, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25. Yıl Dönümünü Anış*, 23 Nisan 1945, Ankara, 1945, s. 221.

¹⁹⁰ Genya, 1945, 128.

¹⁹¹ Genya, 1945, 129.

¹⁹² Genya, 1945, 177.

¹⁹³ Genya, 1945, 161.

¹⁹⁴ Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM 2. Dönem 1923-1927*, C. 3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 633.

¹⁹⁵ TBMM ZC, D. 2, C. 27, s. 18.

¹⁹⁶ TBMM ZC, D. 3, C. 1, s. 3.

¹⁹⁷ TBMM ZC, D. 3, C. 5, s. 18.

¹⁹⁸ TBMM ZC, D. 3, C. 13, s. 10.

¹⁹⁹ TBMM ZC, D. 3, C. 22, s. 9.

3.2. MEHMET ATA BEY'İN TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ (1921-1927)

3.2.1. Dâhiliye Vekili Olarak Mehmet Ata Bey

3.2.1.1. İstanbul'dan Gelen Şüpheli Kişilerin Bir Garnizonda Muhafaza ve Hükümetçe İaşe Edilmelerine Dair” Temenni Takriri Üzerine Değerlendirmesi

Meclisin 28 Nisan 1921 günü yapılan oturumunda İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey, “İstanbul'dan gelen şüpheli kişilerin bir garnizonda muhafaza edilmesi ve Hükümetçe iaşe edilmelerine dair” bir temenni takriri sunmuştur:

“Riyaseti Celileye

İstanbul'dan gelen ve ahvali maziye ve şahsiyeleri itibariyle Heyeti Vekilece ve İstiklal Mahkemesince idareten veya hükmen Dersaadet'e iade edilen eşhasın bu tarzda iadeleri daii mahzur bulunduğundan bunların münasip bir mahalde tesis edilecek bir garnizonda muhafazaları ile Hükümetçe iaşeleri hususunun Heyeti Vekileye tebliğini teklif eylerim.”

Başından geçen bir olayın bu teklifin verilmesinde etkili olduğunu belirterek olayı anlatmıştır: İngilizlere casusluk etmekle ünlü bir şahsın Anadolu'nun muhtelif yerlerini gezdikten sonra şikâyet üzerine Ankara İstiklal Mahkemesine sevk edildiğini ve mahkemesinde bulunduğunu söylemiştir. Somut delil bulunamadığı için İstanbul'a iade edildiğini, beş-altı ay gezdikten sonra bilgileri öğrenmiş bir şekilde İstanbul'a iadesinin uygun olmadığı kanaatini taşıdığını söylemiştir. Özellikle buraya gelecek şahısların Antalya, Trabzon, İnebolu, Samsun gibi yerlerde ahvallerinin hükümet tarafından tetkik edildikten sonra kabul edilmeleri gerektiğini, buralara gelen şahısların da bulunmaları uygun olmayanlarında İstanbul'a iade edilmemesi, garnizonda muhafaza edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Söz alan Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, “*Hamdi Beyin tekliflerine Hükümet taraftar değildir. Esasen İstanbul'dan ve sair mahallerden gelenler hakkında hudutlarda, iskelelerde memurini mahsusası tarafından tahkikat icra ediliyor ve ahvalinde şüphe görünenler esasen kabul edilmiyor, İstanbul'a iade ediliyor. Binaenaleyh, bu kabil eşhas için böyle bir garnizon teşkiline lüzum*

yoktur, dâhile gelmiş de sonra gitmiş olan bu gibilerin gitmesi hiçbir mahzur tevlidetmez. Binaenaleyh, netice itibariyle böyle bir garnizon teşkiline Dâhiliye Vekâleti taraftar değildir” diyerek görüşlerini belirtmiştir. Yapılan oylama sonucu tahrir reddedilmiştir.²⁰⁰

3.2.1.2. Resmi Makamlara Gönderilen Yazıların Sansüre Uğramadan İfade Edilmesi” İle Tahrir Üzerine

Meclisin 28 Nisan 1921 günü yapılan oturumunda Çorum Mebusu Dursun Bey, Resmi makamlara gönderilen yazıların sansüre uğramadan ifade edilmesi ile ilgili bir tahrir sunmuştur:

“Riyaseti Celileye

Erbabı mesalih tarafından makamâtı resmîyeye takdim edilecek mazruf maruzatın sansür edilmemesi birçok fevaidi cami olduğundan ve bu suretle birçok hakayık ve şikâyeti muhik kaya destres olunacağından keyfiyetin nazarı dikkate alınmak üzere makamâtı aidesine tebliğini teklif ederim, efendim.”

Mehmet Ata Bey, Dâhiliye Vekili olarak yaptığı konuşmada resmi makamlara şikâyeti olan insanların evraklarının sansür edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Hiçbir telgraf memurunun telgrafhaneye gelen telgrafi çekmemezlik yapamayacağını, aleyhinde olsa bile bu telgrafi çekmek ve bu telgrafi idare memuruna göstermek mecburiyetinde olmadığını da söylemiştir. Telgraf memuru veya telgraf müdürünün görevini aşan herhangi bir aykırı davranışta bulunmaları durumunda bu kişilerin kesin surette cezalandırılacağını belirtmiştir. Kimin mektubu sansür edilmiş ise bunun acilen bildirilmesini ancak bu şekilde bunun önüne geçilebileceğini söylemiştir. Sansürün, Meclis’in de uygun gördüğü, içteki emniyet ve asayişini sağlamak amacıyla yapıldığını hükümetin bu konuda müracaatta bulunduğunu ama bunun her konu için geçerli olmadığını, mebuslara gelecek mektuplara hiçbir zaman sansür uygulanmadığını söylemiştir.²⁰¹

²⁰⁰ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 130.

²⁰¹ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 132-134.

3.2.1.3. Hayvan Tazminatı Hakkındaki Kanunun Birinci Maddesi Üzerine

Meclisin 28 Nisan 1921 günü yapılan oturumunda Hayvan tazminatı hakkındaki Kanunun “*Zabitanı askeriye ile jandarma zabitanına ve süvari polis memurlarıyla süvari tahsildarlarına ifayı vazife esnasında telef olan hayvanları için verilecek tazminat miktarı yüz lirayı tecavüz edemez*” şeklindeki birinci maddesi üzerine Diyarbakır mebusu Kadri Ahmet Bey’in Süvari polislere tazminat verilip, Süvari jandarmaya verilmediğini söylüyor. Söz alan Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, süvari jandarma efradı vazife sırasında veya takipte bulunduğu zaman hayvanı telef olduğu zaman zararının hükümetçe karşılandığını ve bunun için bütçede bu gibi durumlar için tahsisatın olduğunu söylemiştir. 100 liraya olan bir hayvanın 40-50 liraya satın alınamayacağını, kullanışlı ve dayanıklı bir hayvanın satın alınması için para verilmesi gerektiğini, aksi halde jandarmanın hakkı ile görevini yapmayacağını bu nedenle de 1337 senesi bütçesinde jandarma için böyle bir ödeneğin olduğunu belirtmiştir. Karahisari Şarki Mebusu Mustafa Bey’in arpasını çok verip hayvanı çatlatanlara da mı verilecek sorusu üzerine Mehmet Ata Bey, arpasını çok verip, bakımına özen göstermeyip dikkatsizliğinden dolayı telef olan hayvanlar için hükümetin tazminat vermeyeceğini, tazminatın ancak yapılan incelemeler sonucunda başka bir şeyden telef olduğuna kanaat getirilirse bedeli karşılığı tazminatın verilebileceğini söylemiştir. Mehmet Ata Bey, verilecek tazminat ile ilgili olarak da en az 100 lira verilmesi gerektiğini zaten binek hayvanın 150 liraya satın alındığını, tazminatın süvari polisleri ya da süvari tahsildarları için çok da gerekli olmadığını ancak süvari jandarmaları için çok önemli olduğunu ifade etmiştir.²⁰²

3.2.1.4. Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası Üzerine

Meclisin 18 Haziran 1921 günü yapılan oturumunda “Bilumum Bütçeler Üzerinde Muvazene-i Maliye Encümenince yapılan Tankihat”ın 1 Temmuz 1921’den itibaren düzenlenmesi hakkındaki mazbata;

²⁰² TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 135-136.

“Riyaseti Celileye

Tetkikatına mübaşeret edilen devair bütçelerinden bir kısmı ikmal edilmiştir. Şu kadar var ki; bunlardan esnayı tetkikte tasarruf edilen mekadir bütçelere sekiz aylık olarak vaz’ edilmiş ve bütçelerin Meclisçe kabul ve tasdik edilinceye değin evvelki kadroda bulunan mekadir ve nispet dairesinde maaşatın tediyesi ve bu hususta tasarruf edilen mekadiri tenkis ve muvazaneyi ihlâl edeceğine binaen encümenimizce kabule iktiran eden devair bütçelerindeki tasarrufâtın ve asgari ittihaz edilen kadroların Temmuzdan itibaren tatbikinin Meclisçe karara raptı suretiyle tasarruf edilen mekadirin muhafazasını ve Heyeti Vekileye tebliğini Heyeti Umumiye arz ve teklif eyeriz.”²⁰³

Mazbata üzerine Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, yapmış olduğu konuşmada Bütçeyi tetkik ederken bazı tasarruflar yapıldığını fakat bu tasarrufların Muvazene-i Maliye Encümeni ile Vekâletin aralarında muvafık kalmadığını belirtmiştir. Muvazene-i Maliye Encümeninin Dâhiliye Vekâletindeki Heyet-i Teftişîye’yi, Nüfus Genel Müdürlüğü’nü, hapishaneler, mebanî-i emiriye müdüriyetleri ve genel müdürlükleri kaldırdığını belirtmiştir. Müdürlüklerin görevini müsteşarların yapacağı söylenildiğini belirtmiştir. Kendisi tarafından Dâhiliye Vekâleti bütçesinin incelendiğini azami tasarruf yapıldığını ve bir önceki Maliye Encümeni’ne geldiğini söylemiştir. Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, genel müdürlüklerin kaldırılmasının o vazifelerin görülmeyeceği anlamına geldiğini belirtmiştir. Kararı da buna göre vermeleri gerektiğini belirtmiştir.

Jandarma bütçesinin de beş milyondan bir milyona inmesinin uygun olmayacağını zira iç emniyette görevli jandarmaya ihtiyaç olduğunu ve bu durumun asayiş problemleri teşkil edeceğini belirtmiştir. Hakkârî mebusu Mazhar Müfid Beyin bu bütçelerden bahsetmesinin sebebini Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey’e sormuştur. Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, Dâhiliye Vekâleti bütçesinde ne kadar tasarruf yapıldığını Heyet-i Celile’ye bildirmek olduğunu, amacının 1336 senesi bütçesi ile 1337 senesi için yapılan bütçe arasındaki farkı ve 1337 bütçesinin Muvazene-i Maliye Encümeni’nde icra edilen incelemede yapılan tasarrufu arz etmek olduğunu bir talebinin bulunmadığını söylemiştir.

²⁰³ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 393-394.

Hakkâri mebusu Mazhar Müfid Beyin İdare-i Umumiye-i Vilayat ve İdare-i Mahalliye Müdürlüklerinin kaldırıldığını vazifesinin müsteşar tarafından idare olunacağını söylemesi üzerine Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, bu hususa katılmadığını, bunlarda son kararın Heyet- i Celile'ye ait olması gerektiğini söylemiştir. Heyet-i Teftişye konusunda ise vekâletin teftişe ait olan Vazaif-i Müfettişi Umumilik vasıtasıyla ifa olunduğunu ve her vekâlete ait müfettişler o müfettişi umumiliklerin maiyetine verileceği için müfettişlik teşkilatının baki kalması gerektiğini, teftişsiz devletin yürümeyeceğini söylemiştir.

Jandarma meselesinde ise, 1336 senesi bütçesine göre jandarma bütçesi maaşlarının eksik olduğunu 1337 senesi için jandarmaya yedi bin mevcut ilavesiyle bir bütçe getirildiğini, 1337 senesi bütçesinin kabul olunmaması durumunda 1336 bütçesi esasına göre bütçe tanzim olunmasına karar verildiğinde jandarma sayısında bir azalmanın hâsıl olacağı fakat buna imkân olmadığını belirtmiştir. Yirmi dört bin jandarma bulunduğunu görülen lüzum üzerine de bin beş yüz daha ilave teklifi hazırladıklarını belirtmiştir. Ayrıca jandarma maaşlarının azlığına da dikkat çekmiştir.²⁰⁴

Yapılan görüşmelerden sonra mazbatanın oylanmasında 186 mebus oy kullanmış, 128 kabul ile mazbata kabul edilmiştir. Mehmet Ata Bey ret oyu kullanmıştır.²⁰⁵

3.2.1.5. Kayseri Mebusu Ahmet Hilmi Bey'in “Yüzde Yirmi Tekâlif-i Milliye Bakayasına Dair” Sual Takriri Üzerine

Meclisin 4 Eylül 1922 günü yapılan oturumunda Kayseri Mebusu Ahmet Hilmi Bey'in, “Yüzde yirmi Tekâlif-i Milliye bakayasına dair” Dâhiliye Vekâletine sual takriri;

“Riyaseti Celileye

Mükellefiyeti nakliye askeriye Kanunu müzakere olunurken evvelce alınmakta olan vesaitten yüzde yirmi tekalifatın ve bakayasının bu kanunun kabulünden sonra alınmayacağı Vekâletiaidesi tarafından sarahaten beyan ve temin edilmiştir. Kanun kabul edildi. Alınan tekâlif rabıt ve zapta alınmış oldu. Fakat el'an Dâhiliye Vekâletinin vesaitten yüzde yirmi bakayanın alınması

²⁰⁴ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 395-399.

²⁰⁵ TBMM ZC, D. 1, C. 10, s. 414-415.

hakkında tebligat ve takibat yapmakta olduğunu müracaatlardan anlıyorum. Halkı bihakkın rencide edecek olan ve tahsili ağır olduğu kadar suiistimalatın ilanihaye temadisini istilzam etmekte bulunan bu yüzde yirmi meselesi hakkında, Dâhiliye Vekâletinin ısrar edip etmiyeceğinin ve Mükellefiyeti nakliyei askeriye Kanununun hini müzakeresindeki teminatını niçin muhafaza etmediğinin Vekâleti müşarünileyhadan şifahen سوالini arz ve teklif eylerim.”²⁰⁶

Söz alan Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, Mükellefiyeti Nakliye-i Askeriye kanununun yayınlanmasından sonra yüzde yirmi bakayanın alınmayacağına dair Vekâlette bir muamele kaydının olmadığını ancak Tekâlifi Milliye suretiyle vesaiti nakliyenin yüzde yirmisinin alınması hakkında bu kanunun neşrinden sonra Başkumandanlığın bir bildirisinin olduğunu söylemiştir. Başkumandanlığın bildirisinin ardından bazı yerlerin yüzde yirmiyi tamamlayamadıklarını, bu esnada miktarın tahsiline devam edilmesinin halkı sıkıntıya soktuğunu, tahsil aleyhinde müracaatların başladığını belirtmiştir. Dâhiliye Vekâlet’inin bu işin aslını araştırdığını, yüzde yirmi bakayanın alınamayacağına dair herhangi bir madde ve karar olmadığından, meseleyi Müdafaa-i Milliye Vekâlet’inden sorulduğunu belirtmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekâletinden gelen cevapta takibata devam olunacağını, yalnız Adana ve civarından bu bakayanın alınmayacağına dair zamanında Harp Encümeninin bir kararı olduğu söylenmiştir. Mehmet Ata Bey durumun bundan ibaret olduğunu belirtmiştir.

Kayseri mebusu Ahmet Hilmi Bey: “Bendeniz şöyle hatırlıyorum ki: Mükellefiyeti Nakliye-i Askeriye Kanununun müzakeresi esnasında birçok arkadaşlar o vakit Dâhiliye Vekâletinden sormuştu ki: Bundan sonra Tekâlifi Milliyeye borcu olanların bakayası, yani yüzde yirmiler tahsil edilecek midir? Edilmeyecek midir? Dâhiliye Vekili ve zannediyorum ki: Müdafaa-i Milliye Vekili de tahsil edilmeyecektir, bu kanunu neşretmekle şimdiye kadar alınan tekâlifi bir kanun ve intizam altına almak istiyoruz, dediler. Ve kanun da var ve hatta şunu da hatırlıyorum ki, şayet alınacak olursa failleri istiklâl mahkemesine sevk olunacaktır, tarzında bir cümle de denilmişti. Binaenaleyh; bu paralar alınmayacaktı. Meclisi Ali evvelce kanaatini izhar etmişti. Ve bu mesele zabıtlarda mevcuttur. Yalnız bir karar altında olmadığı için vekâlete tebliğ

²⁰⁶ TBMM ZC, D. 1, C. 22, s. 484.

edilmemiş ve vekâlet de bunun takibatında devam edip gidiyor. Ve bunun devamında birçok mahzurlar vardır. Bir defa pek çok suiistimal tevali edecek ve hiçbir şey hâsıl olmayacak, bu tahsil yalnız jandarmanın elinde suiistimal için bir vesile olacaktır. Bakaya yüzde yirmi alınmak için halk tazyik edilecek fakat ele bir şey geçmeyecektir” cevabını vermiştir.

Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey: *“Efendim bir kanun kabul ettik ve o kanunu kabul etmekle halkın elinden zaten alacağımızı alıyoruz. Rica ederim. Meclisi Ali bu yüzde yirmiler için de ya evet veya hayır desin ve alınmayacaksa Dâhiliye Vekâleti de bilsin, bu hususta alınmasın diye emir versin. Millet de beyhude tazyikten kurtulsun. Esasen Dâhiliye Vekâleti de Hilmi Beyefendinin fikriyle beraberdir. Yani Mükellefiyeti Nakliye-i Askeriye Kanununun neşrinden sonra tekâlifî milliye suretiyle istenilen yüzde yirmi bakayayı istemek doğru bir muamele değildir. Ve muvafıkı nasfet ve adalet olamaz. Binaenaleyh; Heyeti Celile alınmayacağına dair bir karar verirse Müdafaa-i Milliye Vekâletine de, Dâhiliye Vekâletine de tebligat ifa edilir. Biz de onun mucibince hareket ederiz”* diyerek samimi bir cevap vermiştir.²⁰⁷

3.2.1.6. İşgalden Kurtarılmış Yerler Hakkında Alınacak Tedbirler Üzerine

Meclisin 11 Eylül 1922 günü yapılan oturumunda Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey ve altmış bir arkadaşının işgalden kurtarılmış bölgeler hakkında alınacak tedbirler ile alakalı bir takrir sunmuşlardır. Sunmuş oldukları takrir;

“B. M. M. Riyaseti Celilesine

Meşgul vilayetlerimizin düşmandan kurtarılması sebebiyle, mutat vazaif Hükümet haricinde hâsıl olan binlerce dava ve vazifelerin acilen rüyet ve halli ve yaralı Milletimizin tedavi ve takviyesi için kurtarılan yerlerdeki berveçhi zir sayılan dertlerimize Büyük Millet Meclisinin hemen vaziyed etmek vazifesidir.

Evvela: Kurtarılan vilayetlerimizde ve şehirlerimizde Devleti metbualarına ve vatandaşlarına karşı kavlen, fiilen, malen ve bedenlen isyan, hıyanet etmiş ve müstevli düşmana muavenet eylemiş olanların cezalandırılmaları.

²⁰⁷ TBMM ZC, D. 1, C. 22, s. 484-485.

Saniyen: Kurtarılan vilayetlerimizde halk arasında mütehaddis düşman işgalinden mütevellit davaların süratle halli.

Salisen: Düşmanın yaktığı, yıktığı yerlerimizin tamir ve ihyaları, muhacirlerin iskânı, açların iaşe ve terfih edilmeleri.

Rabian: Emvali metrukeye ve düşmandan alman ganaim Hazine namına vaziyed edilerek, ziyadan vikayeleri.

Hamisen: kurtarılan vilayetlerimizde umuru maliye ve mülkiyemizin tesis ve tanzimiyle, hali tabiinin süratle iadesi.

Gayet müstacel olan işbu mühim vazaiğin ifası Büyük Millet Meclisinin icrai vazifelerinin en başında bulunuyor. Bu hususatı ifa için üç gün zarfında müstacelen bir layihai kanuniye ihzar etmek ve Büyük Millet Meclisi azasından lüzumuna göre heyetler, müfettişler, mahkemeler tertip ve izam hususlarını tezekkür eylemek üzere Dâhiliye, Müdafaa-i Milliye, Muvazene-i Maliye, Adliye, İktisat ve Nafia Encümenlerinden seçilecek ikişer azadan ve Müdafaa-i Milliye, Dâhiliye, Maliye, Adliye, İktisat ve Nafia Vekillerinin iştirakiyle terekübedecek bir encümenin tefrikini teklif ederiz.”²⁰⁸

Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey yapmış olduğu konuşmasında, geri alınan yerlere hükümetin teşkilatını yaparak memurlarını gönderdiğini ancak bazı yerler için mevcut bütçeye ek olarak tahsisat istediğini belirtmiştir. Bunun da cetvelinin düzenlendiğini, Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından incelendiğini, bir an evvel onun da kabul olunması halinde hükümetin vazifelerini daha kolay ve hızlı yapacağını söylemiştir. Geri alınan yerlerdeki halkın maruz kaldığı felaketi ortadan kaldırmak için hükümetin mümkün olduğunca para yardımında bulunduğunu belirterek Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Hilali Ahmer ile birleşerek çeşitli heyetlerin gönderildiğini ayrıca Vekâletin, Hilali Ahmer teşkilatı olan yerlerde Hilali Ahmer teşkilatlarının faaliyete geçmesini tebliğ ettiğini söylemiştir. Hilali Ahmer teşkilatı olmayan yerlerde de ticaret ve belediye odalarından oluşan heyetlerin felaketzede kardeşlerimize yardımda bulunacağını ayrıca Vekâletin, gerek para gerekse eşya ile ilgili şeyleri de toplayıp Hilali Ahmer Genel Merkezi'ne göndermesi hakkında talimat gönderdiğini söylemiştir. Bir yerin geri alındığı zaman öncelikle oranın merkez ile haberleşmesini tesis ve

²⁰⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 22, s. 609-610.

temin etmek gerektiğini, orada geçici bir idare kurulmasını belirtmiştir. Yeni kurtulan yerlere bütçedeki tahsisatı yeterli görmediğini, Dâhiliye Vekâletinde kabul edilen bazı memuriyetlerin tahsisatı ile İzmir ve diğer mevkilerde o maaşlar ile idare etmelerinin zor olduğunu ve bunun farkını istediğini belirtmiştir. Hükümetin üzerine düşen görevi bir an önce gerçekleştirebilmesi için Büyük Millet Meclisine sunulan tahsisat zammının onaylanarak hükümete verilmesine işaret etmiştir.

Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin, kurulacak mülki idarelerin bu görevleri yerine getirip getirmeyeceğini sorması üzerine Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, Heyeti Vekiliye'nin havale buyurması üzerine gereken tedbirlerin alınacağını, akla gelen şeylerin hükümete bırakılması halinde o meydana gereken hususların dikkate alınacağını söylemiştir.

Saruhan Mebusu Refik Şevket Beyin, takririn Heyeti Vekiliye bırakılmasını teklif etmesi üzerine konu İcra Vekiller Heyeti Riyasetine tevdi olunmuştur.²⁰⁹

3.2.1.7. “Yeni Bir İstiklal Mahkemesi” Teşkiline Dair

Meclisin 26 Temmuz 1922 tarihli Gizli Oturumunda İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin “Yeni bir İstiklal Mahkemesi” teşkiline dair sundukları tezkere;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Amasya ve havalisinde görülen lüzuma menbi bir İstiklal Mahkemesi tesis ve dairei kazanın sabık İstiklal Mahkemesi hududu dahili bulunması hususunun arzı İcra Vekilleri Heyetinin 18.7.1338 tarihindeki içtimasında takarrür etmekle, ifayı muktezasına ve neticesinin iş'arınamüsadei devletlerini istirham eylerim efendim.”²¹⁰

Verilen tezkere neticesinde uzun tartışmalar olmuş bu konu üzerine söz alan Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, “Memlekette hali tabii, yan hali sulhu sükun avdet etmediği ve hali harbde bulunduğu için görülen lüzumu fevkaladeye binaen istiklal mahkemelerinin teşekkül ettiği malumu alileridir. İstiklal mahkemelerinin teşkili diğer mahkemelerin merasimi kanuniyesine tabi

²⁰⁹ TBMM ZC, D. 1, C. 22, s. 613-619.

²¹⁰ TBMM GCZ, C. 3, s. 609.

olmayarak işleri seri çıkardığından dolayı tesis edilmiştir” diyerek konuşmasına şöyle devam etmiştir. İstiklal Mahkemelerinin daimi bir surette kalmasının başarılı olamayacağını, ancak olağanüstü halin devam etmesi durumunda bölgelerden çağrılması ve o bölgelere gönderildiği zaman daha başarılı olacağını belirtmiştir. Samsun ve civarında takip edilen eşkıyalardan yakalananların bir an evvel cezalandırmak, süratle sonuç alınacak bir mahkemeye ihtiyaç olduğunu belirtmiş. Ve bu yönde talep olduğunu söylemiştir. Amasya, Samsun ve Tokat civarındaki Pontusçuları mahkeme etmek üzere bir mahkeme heyeti gönderilmesi lazım geldiğini ve bunların muhakemesi neticelendiği zaman asayişe büyük katkı sağlayacağını belirterek, İstiklal Mahkemelerinin hemen kaldırılmasının iyi olmayacağını söylemiştir. Amasya ve Ankara’da kalabileceğini, diğer yerlerdeki mahkemelerin şimdilik tatil edilebileceğini daha uygun gördüğünü belirtmiştir. Birçok arkadaşımızın bazı yerlere mahkeme göndermek istediğini, örnek olarak ta Adana vekillerinin Adana’da meydana gelen bazı olaylar için mahkeme istediklerini söylemiştir. Pontus ve civarında bulunan eşkıyaların halli için uzun süreli değil, kısa süreli mahkeme göndermek istediğini ve lüzum olduğunu söyleyerek, orada tutuklanmış, işleri görülmemiş birçok şahsın olduğunu belirtmiştir.

Erzurum Mebusu Salih Efendi, İstiklal mahkemelerinin bugün hiçbirisine lüzum olmadığını söyleyerek itiraz etmiş, Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, *“mesele hepimizce malumdur. İstiklal mahkemelerinin sebebi teşekkülünü hepimiz biliyoruz. Bendeniz bugünkü hale göre, ihtiyaca göre vaktiyle o havalideki mesaili rüyet etmek için Samsun'a da bir mahkeme gönderilmiştir. Faidesi de görülmüştür. Bu faidesi görülen hususatin yeniden gitmesi her halde faidelidir. Muvakkaten gitmesini temenni ediyoruz”* diyerek cevap vermiştir. Görüşmeler sonunda tahrir kabul edilmiş, üye seçimi sonraki bir tarihe atılmıştır.²¹¹

3.2.1.8. Pontus Meselesinin Çözümüne Dair Girişimleri ve Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine Tahsisat İlavesi Hakkında Kanun Layihası Üzerine

Meclis’in 19 Ağustos 1922 tarihli gizli oturumunda “Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine Tahsisat İlavesi” görüşülmeye başlanmış ve bu konuya bağlı olarak Malatya Mebusu Sıtkı Bey ile Tokat Mebusu İzzet ve Mustafa Beyler

²¹¹ TBMM GCZ, C. 3, s. 621-622.

tarafından Pontus teşkilatı ile alakalı Amasya'dan gelen şifreli telgrafları okumak istemeleri üzerine, görüşme jandarma sayısı, bütçesi ve Pontus meselesinin görüşülmesi olarak devam etmiştir.²¹²

1. Dünya Savaşı sırasında Samsun'dan Tokat'a kadar olan bölge Rus orduları tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı ordusundan firar eden Rumlara silah vererek Karadeniz Rum Devleti'nin kurulması amacıyla önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır. Meclisin 10 Haziran 1922 tarihli gizli oturumunda söz alan Dâhiliye Vekili Fethi Bey Pontus eylemlerini ve alınan tedbirleri ayrıntılı bir biçimde genel kurula açıklamıştır. Verilen bilgilere göre, 1921 Ekim ayına kadar 3.303 mesken yanmış, 1700 kişi katledilmiş, 1.037 kişi dağa kaçırılmıştır. Pontus ayrılıkçıları ile çıkan çatışmalarda toplamda 15.000 kişi canlı veya ölü ele geçirilmiştir.²¹³ Savaşın Osmanlı aleyhine bir mütareke ile sonlanması ayrılıkçılık eylemlerinin güçlenmesine sebep olmuştur. Venizelos, Paris Barış Konferansını, yanıltarak Batı Anadolu'yu Türkiye'den koparmaya çalışırken, Karadeniz sahilinde Pontus olarak bilinen bölgedeki Rumlar da bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurmak için ayaklanmaya hazırlanıyorlardı.²¹⁴

Osmanlı Devleti'ne karşı bu türlü toprak taleplerinin ileri sürüldüğü dönemlerde, sürekli değişen İstanbul Hükümetleri, sağlam temellere dayanan bir dış politika gerçekleştirme konusunda çok zayıf kalıyordu. İtilaf Devletleri'nin uygulamaları sebebiyle azınlıkların toprak talepleri artarak devam etmekteydi. Silahlanan Rumların bölgedeki Müslümanların canlarına ve mallarına kastettikleri görülmekte ve bu durumun ortadan kaldırılması amacıyla gereken tedbirlerin alınması İstanbul hükümetinden istenmektedir.²¹⁵

Pontus ayrılıkçılığını sonlandırabilmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli oturumlarında da "Pontus Meselesi" birkaç kez uzun uzun ele alınmıştır. Bölgedeki ayrılıkçı faaliyetlerin önüne geçebilmek amacıyla, Heyet-i Vekile, Meclisin 26 Temmuz 1922 tarihli gizli oturumunda bu bölgede daha önce kurulu olan İstiklal Mahkemesi'nin sınırları içerisinde faaliyet göstermek üzere bir İstiklal Mahkemesi kurulmasını istemiştir. Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey bu

²¹² TBMM GCZ, C. 3, 19.8.1922, s. 651.

²¹³ TBMM GCZ, C. 3, 10.6.1338, s. 373.

²¹⁴ Türkmen, İsmet, İlk Dâhiliye Vekillerimizden Mehmet Ata Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1920-1923), *Türk İdare Dergisi*, S. 484, Haziran 2017, s. 391.

²¹⁵ TBMM GCZ, C. 3, 19.8.1922, s. 651-653.

talebin gerekçesini Samsun, Amasya ve Tokat bölgelerinde yakalanan eşkıyaların cezalarının acilen verilmesinin sağlanması olarak açıklamıştır.²¹⁶ Pontus meselesi hakkında bir kanun layihası verilmiştir.

Meclisin 24 Ağustos 1922 günü yapılan Gizli Oturumunda “Pontus Meselesi” hakkındaki kanun layihası;

“1. Canik, Amasya ve Tokat Sancaklarında vatanin tecazzisi gayei hainanesini takiben icrayı şekavet eden erbabı fesadın tenkiline ve huzur ve asayişin temin ve istikrarına müteallik umur ve vezaiyle mükellef olmak üzere (Amasya ve havalisi kuvayı takibiye Kumandanlığı) ünvanıniyle muvakkaten bir kumandanlık ihdas olunmuştur.

2. İşbu Kumandanlığa doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisince azası meyanından mücerreb bir zat re'yi hafî ve ekseriyeti mutlaka ile intihap olunur ve kumandanlık doğrudan doğruya İcra Vekilleri Riyasetine merbut bulunur.

3. Büyük Millet Meclisince azası meyanından reyi hafî ve ekseriyeti mutlaka ile müntehap üç zat i işbu Kumandanlık refaketine memur edilir. Bu zevatın vezai fibervechi atidir:

A) Umuru tenkiliye ve istikrarı asayişe ait tedabir ve mukarrerat ittihazında istihbarat ve istitlaat hususlarında sırf istişari mahiyette olmak üzere kumandanlığa fikir ve rey ile muavenet ifası.

B) Kumandanlık evamir ve mukarreratının tatbikatına nazaretvakayı ve hadisatı tetkik ve tahkik kıtatitakibiye ve memurini Hükümetin vazifeye müteallik icraatını mürakabe ve teftiş gibi icrai umurda Kumandanlıkça tevdi edilecek vezai fiilen deruhde ve ifa etmek.

4. Kuvayı takibiye Kumandanlığı emrine vazifei mevduanın istilzam ettiği teşkilatı hususiye ve kuvayı müntehibeyi haiz lüzumu kadar takip kıtaatı tevdi olunur. İşbu kıtaatın vezai fi Kumandanlıkça tanzim ve Heyeti Vekilece tasdik edilecek ayrıca bir talimatnamei mahsus ile tasrih edilir.

5. Kuvayı takibiye Kumandanlığı men ve tenkili şekavet ve temini istikrarı asayiş için şüpheli eşhası münferiden veyahut müçtemian mintakası haricine tebit

²¹⁶ TBMM GCZ, C. 3, 26.7.1922, s. 606-607.

ve ahaliimazlumayi ve taaddiyata maruz kurayı eşkiyaya karşı muhafaza ve siyaneten lüzum gördüğü tedabiri teslihiyeyi de ittihazı salahiyyettardır.

6. Kuvayı takibiyenin teşkili ve acilen vazifeye mübaşireti ve devamı faaliyeti ve bu bapta muktazi masarifat Müdafaa-i Milliye bütçesinden hemen teftik ve tesviye olunacağı gibi istihbarat ve mükafatı nakdiye vesairenin istilzam edeceği mebalîğ dahi tahsis ve münasip bir miktarı daima avans olarak kumandanlık emrine tevdi olunur.

7. Kuvayı takibiye kumandanlığı mintakasında ve mücaviri olup umuru takibiyede tevhibi mesaisi tabii bulunan Liva ve Kazalardaki bilcümle memurini Hükümet takip ve tenkili eşkiyaya, temin ve istikran asayişe, kıtaatı takibiyenin teshili hareket ve vezâifine, nefi ve tebit ve teslih ve teşhizi umuruna müteallik Kumandanlık evamir ve mukarreratını bilatehir ifaya mecburdurlar. Kumandanlık evamir ve mukarreratını infaz ve tamamii tatbikte ihmal ve imhali, vazifede tekasül aczi veyahut sui hareketi görülen memurini Hükümet Kumandanlığın talebiyle hakkında lüzuma göre takibatı kanuniye ifa edilmek üzere derhal azil ve tabdil olunur. Kumandanlık ahvali fevkaladede bu gibilerine derhal işden el çektirmek salahiyyetini haizdir.

8. Kumandanlığın teshili vezâifini muamelatı Hükümetin selameti cereyanını teminen lüzum görülecek bir talimatname-i esasi Heyeti Vekilece tanzim ve Kumandanlığa tevdi olunur.

9. Kumandanlığın icraatına dair İcra Vekilleri Riyasetince Meclise her on beş günde bir malumat raporu takdim olunur.

10. İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

*11. İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.*²¹⁷

Söz konusu kanun layihası üzerine Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, bu meselenin Meclis'e Tokat'tan gelen bir şifre sebebiyle yeniden görüşüldüğünü söylemiş, daha önce Dâhiliye Vekili olarak fikirlerini söylediğini belirtmiştir. Bu konu ile ilgili görevleri, yetkili vekâletin ve hükümetin yerine getirdiğini, "Hiçbir vakit Hükümet yapılmış olan fenalığın tahkik ve tetkiki cihetine gidilmesin diye bir mütalaada bulunamaz. Her vakit için Heyeti Celile herhangi bir şekilde

²¹⁷ TBMM GCZ, C. 3, s. 712-713.

tahkikat icrasını emredebilir. Hiçbir vakit Hükümet ona muarız bulunmaz.” diyerek, hükümetin bunun için düşündüğü tedbirleri Meclis’e arz ettiğini belirtmiştir. Bu bölgede bulunan kumandanı Hükümet yeterli görmeyerek 10. fırkanın Dâhiliye Vekâleti emrine verildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine yapılan incelemelerde yardım meselesine öncelik verilerek fırkadan kaç kişinin katılacağını belirtmiş. Dâhiliye Vekâlet’inin kararlarına uyulması gerektiğini, Müdafaa-i Milliye Vekâletinden mevcut bu fırkanın geçim masrafının ne kadar olduğunu sorduğunu, Müdafaa-i Milliye Vekâlet’inin Muvazene-i Maliye Encümenince kabul edilen şekil ve surete göre tespit edilen miktar ile fırkanın gösterdiği miktar arasında hayli fark olduğunu söylemiştir. Müdafaa-i Milliye Vekâlet’inin gösterdiği miktarın 28 bin lira olduğunu, hâlbuki fırka kumandanının 60 bine şehrin idare olunabileceğini belirttiğini söylemiştir. Oradaki fiyatlar ile buradaki fiyatların tutmadığını söylediklerini belirtmiştir. Aradaki bu farkında Müdafaa-i Milliye Vekâletince temin edilmesini rica ettiklerini söylemiştir. Dâhiliye Vekâlet’inin oradaki bölgeleri kuvvetsiz bırakmak istemediğinden, jandarma kuvvetinin bir an önce harekete geçerek 3 bin jandarma daha ilavesini sağlayarak bunu Meclisten istediklerini belirtmiştir. Canik Vekili Emin Bey; “Meclisi Ali Dâhiliye Vekili Beyefendinin layihai kanuniyeyi ne kadar bir müddet zarfında bu meseleyi intaç edeceklerdir. Ve intaç edemediği takdirde şahsen mesuliyet kabul ediyor mu?” diye sorusu üzerine Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey, elinden geleni yaptığını ve bunu bir güven meselesi olduğunu söylemiş, kendisinden başka bu işi yapabilecek biri varsa da Dâhiliye Vekilliği’nden derhal ayrılacağını ve görevi ona bırakabileceğini söylemiştir.²¹⁸

Ayrıca, Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey Jandarma Umum komutanlığı bütçesine ilave yapılmasını ve jandarmaya verilen maaşların yeterli düzeye getirilmesini de istemiştir.²¹⁹ Eşkıyanın pek çok mezalim yaptığını bununda sebebinin düzensizlik olduğunu söylemiştir. O havalideki jandarma kuvvetini hükümetin yeterli görmediğini, oradaki jandarma kuvvetini artırma ve eşkıyaları bir an evvel uzaklaştırmak için jandarma kuvvetine 3 bin jandarma kuvvetinin ilavesini teklif ve talep ettiğini bildirmiştir. Ancak verilip verilmeyeceğini bilmediğini, orada bulunan kuvvetin Amasya, Samsun ve Tokat dâhilindeki eşkıyanın uzaklaştırılması için lazım olan tedbirlerin alındığını, bunların iaşesine

²¹⁸ TBMM GCZ, C. 3, s. 728-729.

²¹⁹ TBMM GCZ, C. 3, 19.8.1922, s. 652-653.

yetecek paranın da Maliye Vekili tarafından mahalline tebliğ edildiğini söyleyerek takip ettiklerini bildirmiştir. Amasya Mebusu Hamdi Bey ve Maliye Vekili Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyler de konuyla ilgili söz alarak, bu sahalarda alınan önlemlerin ve girişimlerin yetersiz olduğunu bir an evvel tedbir alınmasının elzem olduğunu belirtmişlerdir. Hasan Fehmi Bey bölgeye mevcut olan birliklere dâhil olmak üzere 3 bin jandarmanın daha ilave edilmesinin bütçeye büyük bir yük getireceğini ifade etmiştir. Adana vilayetindeki fazla jandarmanın veya başka yerlerdeki fazla jandarmaların buraya kaydırılmasını önermiştir.²²⁰ Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey ise, diğer bölgelerden jandarma kaydırmanın doğru bir davranış olmadığını hal böyle olunca o bölgedeki asayişin bozulacağını belirtmiştir. Yapılması gereken en uygun davranışın jandarma ücretlerinin düzenlenerek bölgeye en az 3 bin yeni jandarma tesis edilmesinin gerektiğini söylemiştir.²²¹ Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey'in girişimleri sonucunda 3 bin yeni jandarma kadrosu tahsis edilmiştir.²²²

3.2.2. Niğde Mebusu Olarak Mehmet Ata Bey

3.2.2.1. Yahyalı Nahiyesinin Develi Kazasına İlhakı Hakkında Kanun Teklifine Dair Görüşü

Meclisin 20 Aralık 1920 günü yapılan oturumunda Kayseri Mebusu Atıf Bey, Yahyalı Nahiyesinin Develi Kazasına bağlanması hakkında bir kanun teklifinde bulunmuştur.

“Riyaseti Celileye

Niğde Sancağına tabi Yahyalı nahiyesinin Niğde'ye yirmi, Develi'ye altı saat mesafede olması, Nahiye merkezinde telgraf ve posta merkezi olmayıp ahalinin daimi surette Develi'ye gelmeye mecbur olmaları, zahireleriyle yaş ve kuru meyva gibi mahsullerini Develi'de satmaları, askeri cihetinden Develi şubesine merbutiyetleri, memurini mülkiye ve askeriyenin ahaliye vukubulan haksız muamelelerinden Niğde'nin vakti zamaniyle haberdar olamaması gibi esbab dolayısıyla ahali pek ziyade mağdur olduğundan mezkûr nahiye'nin Niğde'den fekki irtibatıyla Develi'ye ilhakını teklif eylerim.”

²²⁰ TBMM GCZ, C. 3, 19.8.1922, s. 654-656.

²²¹ TBMM GCZ, C. 3, 19.8.1922, s. 658-659.

²²² TBMM GCZ, C. 3, 19.8.1922, s. 656,670.

Meclis Dâhiliye Encümeni tarafından araştırılan konu, 8 Eylül 1921’de Dâhiliye Encümeni tarafından hazırlanan mazbata ile Meclis Genel Kuruluna sunulmuştur.

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Yahyalı nahiyesi hakkındaki merbut evrak okundu. Bu husustaki teklif ekseriyetle muvafık görülmüş olmakla Heyeti Umumiyyeye arz ve takdim kılındı.”

Mazbatanın okunmasından sonra söz alan Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey, *“Yahyalı nahiyesinin Kayseri’ye mi, Niğde’ye mi raptı hakkında her iki liva meclisi umumisi tarafından müntehap muhtelit bir meclis tarafından tetkikat ifa olunmuş ve bu baptaki evrakı tetkikiye her iki livada mevcut bulunmuş ve Yahyalı ahalisinin Niğde'den fekki irtibatlarına müsaade olunmaması hakkında mütevali müracaatları bulunduğu anlaşılmiş olduğundan evvel emirde cereyan eden tetkikatı evveliyenin mahallerinden istifariyle neticenin inbası için evrakin Dâhiliye Vekâletine tevdiî lâzım gelir mütalâasındaım”* diyerek görüşünü belirtmiştir.

Kayseri mebusu Ahmet Hilmi Bey söz alarak, Yahyalı Nahiyesinin Develi Kazasına bağlanması hususunda Dâhiliye Encümeninin de uygun bulduğunu, kışın yolların kapanmasında bile Develi Kazasına yazdıklarını ve mesafenin de kısa olması nedeniyle kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Niğde mebusu Mustafa Hilmi Efendi, bu teklif yapıldığı günden bu yana halkın Niğde’ye bağlı kalmak hususunda müracaatlarda bulduklarını, livayı bırakıp ta kazaya bağlanmak istemeyeceklerini belirtmiştir. Kazalarda cinayet mahkemeleri olmadığını, mahkeme için merkeze yani Kayseri’ye gitmeleri gerektiğini Yahyalı ile Kayseri’nin yirmi saat mesafede olduğunu özellikle kışın gidemeyeceklerini söylemiştir. Ayrıca, Yahyalı nahiyesinin iskelesinin Mersin olduğunu, Mersin’e Develi’den geçemeyeceklerini ve Niğde’den geçmek mecburiyetinde olduklarını belirterek teklifin reddini talep etmiştir. Konya mebusu Musa Kazım Efendi söz alarak, bu gibi konularla iştigal olunmasının doğru olmadığını, her iki livanın Meclisi Umumilerinin azalarının bunu yapabileceğini, Meclisi Mebusan’ın bunlarla meşgul edilmemesi gerektiğini belirterek kanunun reddini teklif etmiştir. Yapılan oylama sonucu teklif reddedilmiştir.²²³

²²³ TBMM ZC, D. 1, C. 12, s. 165-167.

3.2.2.2. Nevşehir’de Bir Liva Mahkemesi Teşkilî Hakkında Kanun Teklifi

Meclisin 27 Kasım 1921 günü yapılan oturumunda Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey, Nevşehir’de bir liva mahkemesi oluşturulması hakkında kanun teklifi vermiştir. Teklif, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından Layiha Encümenliği’ne havale edilmiştir.²²⁴ Meclisin 2 Aralık 1921 günü yapılan oturumunda bu teklifle ilgili olarak Layiha Encümeni Mazbatası gereğince Meclis tarafından Adliye Encümeni’ne gönderilmesine karar verilmiştir.²²⁵

Meclisin 25 Aralık 1921 günü yapılan oturumunda Adliye Encümeni Mazbatası okunmuş;

“Adliye Encümeni mazbatası

Nevşehir, Ürgüp, Arabsun, Avanos kazalarına mercii istinaf olmak üzere Nevşehir’de bir liva mahkemesi teşkilî lüzumuna dair Niğde Mebusu Ata Bey ve Hakkı Paşa taraflarından verilen teklifi kanuni ve Lâyiha Encümeninin bu bapta mazbatası encümenimizde mütalâa ve keyfiyet müzakere olundu. Ürgüp, Arabsun kazalarının Niğde livasına Avanos’unda Kırşehir livasına budiyet ve Nevşehir kurbiyetleri ve teşkilâtı adliyenin teşkilâtı mülkiyeye tabi bulunması hasebiyle Nevşehir’de bir liva mahkemesi teşkilî o muhit halkının menafini temin ve umur ve maslahatını teshil edeceği cihetle teklifi vakun kabulü encümenimizce muvafık görülmüş olmakla Heyeti Umumiyyeye arzolunur.”

Ardından yine Niğde Mebusu Hakkı Bey ile verdikleri teklif okunmuştur.

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Nevşehir, Ürgüp, Arabsun kazalarının mercii istinafisi Niğde liva mahkemesi ve Avanos kazasının mercii istinafisi Kırşehir liva mahkemesi ise de mezkûr kazaların Niğde ve Kırşehir livalarına uzak bulunması itibariyle ahali ihkakı hak noktasından müşkilat çekmektedir. İzahtan müstağni olduğu üzere bir memleketin iktisaden inkişafı ve asayişin kemaliyle takrir ve temini mehakimi adliyenin temin ve tevzii adalet etmesiyle kaimdir. Meclisi Alinin akdem vazai fi halkın maruz bulunduğu müşkülâtın izalesiyle tariki terakki ve teceddüde sevk

²²⁴ TBMM ZC, D. 1, C. 6, s. 51.

²²⁵ TBMM ZC, D. 1, C. 6, s. 170

etmekten ibaret bulunmasına nazaran zirdeki mevaddıkanuniyenin kabulünü teklif ederiz.

Layihai Kanuniye

MADDE 1. — Nevşehir, Ürgüp, Arabsun, Avanos kazaları mercii istinafisi olmak üzere Nevşehir'de bir Adliye liva mahkemesi teşkil olunmuştur.

MADDE 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'ıyyülicradır.

MADDE 3. — İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur."²²⁶

Meclisin 25 Aralık 1921 günü yapılan oturumunda Mehmet Ata Bey, Meclise sunmuş olduğu bu kanun teklifinin gerekçesini yapmış olduğu konuşmasında açıklamıştır. Nevşehir'in Niğde sancağına bağlı bir kaza olduğunu söylemiş ve Niğde'nin Nevşehir'in haricinde birçok kazasının olduğunu, bundan dolayı adliyede bazı sıkıntıların çıktığını ifade etmiştir. Bu sıkıntılara şahit olduğunu söyleyerek bir örnek veren Mehmet Ata Bey, Arabsun'dan Niğde İstinaf Mahkemesi'nde incelenmesi gereken bir mesele için şahitlerin istendiğini fakat mesafenin uzak olmasından dolayı bu şahitlerin gidemediklerini bunun gibi olaylara çok sık bir şekilde rastlanıldığını söylemiştir. Nevşehir'de adliye teşkilatının olduğunu, bunun bir Sancak İstinaf Mahkemesi şekline dönüştürüldüğü takdirde civar yerlerdeki Arabsun, Avanos, Ürgüp gibi kazalara ait adliyelik olan sorunların hem süratle çözüleceğini hem de yöre insanının bu zorluklardan kurtulacağını söylemiştir. Arabsun'un Nevşehir'e üç-dört saat mesafede olduğunu ve Niğde'ye de yirmi iki saat mesafede olduğunu söylemiş, Ürgüp'ün Nevşehir'e dört saat mesafede olduğunu belirtmiştir. Bunların Niğde ile olan adliye işlerinin mesafenin uzaklığından dolayı sürüncemede kaldığını hem de halkın zor durum kaldığını belirtmiştir. Halkın içerisinde bulunduğu sıkıntıyı ortadan kaldırmak için kanun maddelerinin kabulünü istemiştir.²²⁷

Amasya mebusu Ömer Lütfü Bey söz alarak, her gün teşkilatlarla oynadıklarını, liva teşkil ettiklerini, mahkeme teşkil ettiklerini bunları diğer teşkilatların takip ettiğini böylece bütçenin kabardığını söylemiştir. Herkesin

²²⁶ TBMM ZC, D. 1, C. 7, s. 18.

²²⁷ TBMM ZC, D. 1, C. 7, s. 18-23.

kendi bölgesinde isteyeceğini bu sebeple ayrıca bir teşkilat yapmak yerine Niğde'deki mahkemenin kaldırılarak Arabsun veya Ürgüp bölgesine kurulmasını talep etmiştir. Konya mebusu Musa Kazım Efendi de, bugün Nevşehir'de yarın başka bir yerde taleplerin artacağını ve bütçeye ekleneceğini belirtmiştir. Hakkârî mebusu Mazhar Müfid Bey ise, maddenin kabulünden önce Muvazene-i Maliye Encümenine sorulması gerektiğini, bütçenin buna uygun olup olmadığını sorulmasına işaret etmiştir. Niğde mebusları Mustafa Hilmi ve Hakkı Beyler de kazalar arasındaki mesafenin adli işlemleri yavaşlattığını ve özellikle kış şartlarında halkın çok daha müşkül duruma düştüğünü belirterek Nevşehir'de bir liva mahkemesinin kurulması gerektiğini söyleseler de kanun teklifi mecliste yapılan oylamada reddedilmiştir.²²⁸

3.2.2.3. İdari Mekteplerinin İdare-i Husûsiyelerden Alınarak Maarif Vekâleti Bütçesine İthal Olunmasına Dair Takrirleri

Meclisin 27 Eylül 1923 tarihli toplantısında Maarif Vekâletinin altı aylık Avans kanunuyla istediği tahsisatı yalnızca liva merkezlerindeki idadilerin masrafları için kullanacağı ve bazı önemli kazalardaki idadilerin bunlara dâhil edilmediği ve o kazalardaki çocukların bundan mahrum kalacağından on beş on altı idadilerin Muvazene-i Umumiye'ye ithali için Maarif Vekâlet'ine yüz bin lira zam verilmesi istenmektedir. Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey'in vermiş oldukları takrir şu şekildedir:

“Riyaseti Celileye

İdarei Vilayat Kanuniyle Tedrisatı iptidaiye Kararnamesinin tadiline dair 8 Nisan 1339 tarihli Kanunun onuncu maddesinde, bilumum mekatibi taliye maaşat ve masarîfinin 1339 senesi Eylülünden itibaren Maarif Vekâleti bütçesinden tesviye olunacağı musarrah iken Maarif Vekâletinin altı aylık Avans Kanuniyle istediği tahsisat yalnız liva merkezlerindeki yirmi sekiz idadi masarîfini şamil olup, bazı mühim kazalarda vaktiyle tesis ve küşadedilmiş bulunan idadilerin hariç bırakıldığı cereyanı müzakereden ve vaki olan beyanattan anlaşılmuştur. Bu hal sarahati kanuniye mugayir olmakla beraber kaza merkezi kalmaktan başka bir kusuru olmayan o mahallerdeki idadilerin seddini mucip ve binnetice o memleketler evladının nimeti maariften mahrumiyetlerini müstelzim

²²⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 7, s. 19-23.

bulunmuş olduğundan adedi on beş, on altıya baliğ mezkûr idadilerin muvazenei Umumiyyeye ithali için yüz bin liranın Maarif Vekâleti tahsisat sütununa zam ve ilavesini ve bu suretle ahkâmı kanuniyenin muhafazasını teklif eylerim.”

Sivas Mebusu Rahmi ve Niğde Mebusu Mehmet Ata Beylerin beraber verdikleri takrir:

“Riyaseti Celileye

Tedrisatı İptidaiye Kararnamesini muaddil 8 Nisan 1339 tarihli Kanunun onuncu maddesi ahkâmına tevfiakan bilumum mekatibi taliye maaşat ve masarîfinin 1339 senesi Eylülünden itibaren Maarif Vekâleti bütçesinden tesviyesi zaruri olmasına binaen evvelce Muvazenei Umumiyyeye ithal edilmiş bulunan 28 idadiye ilaveten mühim bazı kazalarda vaktiyle tesis olup Muvazenei Umumiyyeye alınmazsa idamesine imkân kalmayacağı anlaşılan idadilerin dahi Muvazenei Umumiyyeye ithali için muktazi yüz bin liranın tahsisat cetvelinin Maarif sütununa ilavesini teklif ederiz.”

Maliye Vekilinden malumat istenmesi üzerine Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, *“Maarif bütçesine zammedilmesi teklif olunan yüz bin lira esirgenecek bir şey değildir. Maarif bütçesine yüz bin lira verelim. Fakat biz o darülmualimin ve darülmualimatları Muvazenei Umumiyyeye alırken ve karşılığını da varidat olarak Muvazenei Umumiyyeye terk ederken düşündüğümüz şu idi. İdarei hususiyeler muntazam mektep açamadıkları, darülmualimin ve darülmualimat bir terbiye meselesi bulunduğu için bunları Muvazenei Umumiyyeye devrettik ve masrafı da Muvazenei Umumiyyeye ithal ettik. Liva idadilerine gelince; birçok livalarda idadi ve sultani mektepleri vardır. Sultani mekteplerinin masarîfi Devlet bütçesinden verilir. Bazı livalardaki mekteplerin isimleri idadi olduğundan dolayı idarei hususiyelere devredilmişti. Bu suretle zaten müsaid olmayan varidat üzerine ikinci bir ağırlık daha tahmil edilmiştir. Düşündük ki, her livanın bir mektebi Muvazenei Umumiyyede bulunsun, Şimdi kazalardaki idadileri de Muvazenei Umumiyyeye alalım, buyurdular. Bunun sebebi de Tedrisatı İptidaiye Vergisi hakkındaki Kanunda bir madde vardır. O maddede idadi mektepleri Muvazenei Umumiyyeye alınacaktır, diyor. Bunu işiten birçok yerler, kazaların birçokları mekteplerin isimlerine idadidir, dediler. Şimdi bir adaletsizliği izale ederken yine bir adaletsizlik ihdas ediyoruz. Memleketimizde 380 kaza var ya her kazanın*

mektepleri Muvazenei Umumiyyeye alınır veyahut hepsi idarei hususiyede kalır. İdarei hususiyede kalması o mekteplerin kapanması demek, değildir mamafih yüz bin liradan ibarettir. Bendeniz vaziyeti izah ve mevcut adaletsizliği izale için liva idadilerini muvazeneye ithal ettiğimizi ifade ettim. Yüz bin lirayı Maarif bütçesine ilave ederseniz muvafakat ederim. Fakat şunu arz edeyim ki, bu adaletsizlik temadi ediyor. Evet, on kazanınki almıyor, 370 kazanınki idadi mektebi olmadığı için idarei hususiyede kalıyor. Binaenaleyh, yüz bin liranın Maarif bütçesine ilavesine muvafakat ediyorum. Fakat husule gelecek adaletsizliği de söylemeksizin geçmiyorum. Yalnız on kazaya vereceğiz. Üç yüz yetmiş kazada, mektepleri rüşdi olduğu için kalıyor” diyerek düşüncelerini açıklamıştır.

Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin kabul etmesinin ardından Muvazene-i Maliye Encümen Reisi Ferit Beyin de Maarif Vekâlet’ine yüz bin lira tahsisat ilavesini kabul ettiklerini söylemeleri üzerine rakamların tashih edilmek üzere encümene gönderilmesi Meclis Genel Kurulunca kabul edilmiştir.²²⁹

3.2.2.4. Burdur Mebusu Hüseyin Baki Beyin Belediye Kanununun Bazı Mevaddının Tefsirine Dair Takriri Üzerine

Meclisin 12 Nisan 1925 tarihli toplantısında Burdur mebusu Hüseyin Baki Bey, Şurayı Devlet Mülkiye Dairesinden 9 Haziran 1333 tarihinde takdim olunan mazbata da akraba olan kimselerin aynı Mecliste bulunmalarının uygun olmadığı gibi Vilayet Belediye kanununa göre de Belediye Meclisinde bulunmalarının da uygun olmadığını belirterek düzeltilmesi için şu takriri vermiştir:

“Riyaseti Celileye

5 Şubat 1335 tarihli şurayı devlet kararı.

İcabı ledetteemmül şurayı devlet mülkiye dairesinden 9 Haziran 1333 tarihinde takdim olunan mazbatada yekdiğerine karabet ve sıhriyeti olan kimselerin bir Mecliste bulunmaları esasen gayrı caiz olduğu gibi mecalisi belediyenin vilayat belediye kanunu ile haiz olduğu vazaiif bazı mukarrerattı ahire ile tevsi edilerek kesbi ehemmiyet eylemiş olması ile mecalisi mezkure azası hakkında dahi bu hususta dikkat ve riayet olunması lüzumu derkar bulunmuş ve intihabatın suveri icraiyesinde buna mani bir cihet görülememiş olduğundan mecalisi idare azası için vilayat nizamnamesinin 3 Temmuz 1305 tarihli zeyli ile

²²⁹ TBMM ZC, D. 2, C. 2, s. 337-338.

mevzuu usule tatbikan badema mecalisi belediye azalığı için yekdiğerinin usul ve fûruundan olan kimseler intihap olduğu halde intihap encümenince bunlardan daha ziyade ekseriyeti haiz olan bilipka diğeri yerine cetveli intihapta ismi muharrer olanlardan en ziyade rey kazanmış olan diğeri bir müntehibin tayini ve müsavi miktar reyi haiz oldukları takdirde ikisinden biri kura ile çıkarılarak yerine usulü meşrua dairesinde başka birinin intihabı lüzumu gösterilerek bu karar İradeiseniyeye iktiran eylediği anlaşılmış ve bundan maksat gerek aynı zamanda gerek tevarihi muhtelifede intihap edilmiş olsunlar iki biraderin veya yekdiğerinin usul ve fûruundan olan kimselerin aynı mecliste aza bulundurulmaması maddesi bulunmuş olduğundan bu husus hakkında meclisi idarei vilayetçe muta karar musip olduğu arz olunan şurayı devlet kararı mucibince:

1. Karabet ve sıhriyeti olanların yekdiğeri ile bir mecliste içtima edemeyeceği musip ve belediye azalığına intihap olunan ve yekdiğerinin usul ve fûruundan bulunan iki zattan haizi ekseriyet olanın veyahut kura keşidesinde kendisine isabet edenin azalığa tayini muvafıkı maslahat ise de karabetinden azalığa gelemeyenin vaziyeti meşkûk ve müphem kalmakta ve mani olan akrabasının istifa veyahut vefat gibi ahvalin hudusunda mani zail olunca memnun avdeti tabii bulunması esasına hilaf olarak halkın intihap ettiği haizi ekseriyet bir zatın karabetten gelememesinden ıskat hakkına gidilmekte olduğundan maruzatım dairesinde tetkikatı lazıme bilicra Heyeti Celile'cemanizail olunca memnuun avdeti esası kabul buyrulmak suretinde izah ve tefsirine dair bir karar ita buyrulması.

2. 1331 senesinde mecalisi belediye azınlıklarının her tarafta nısfı derecesinde intihabat yapıldığında ve bunların 1334 senesine kadar ifayı vazifeye hakları olduğundan ittihaz buyrulacak kararda karabetten gelemeyen ve mani olan akrabası herhangi bir surette çekilmiş bulunanlar varsa istifade edebileceklerinin dahi tahtı karara alınmasını temenni eylerim efendim. 10 Mart sene 1341’’²³⁰

Dâhiliye Encümeni Mazbata Muharriri Kayseri mebusu Ahmet Hilmi Bey, mazbatanın: “Belediye azalığına intihap edilen iki zatın yekdiğerine karabet ve sıhriyetleri olduğunda, her ikisi aynı zamanda belediye azalığı edemeyeceklerdir.

²³⁰ TBMM ZC, D. 2, C. 17, s. 30.

Bu rnuhtelifünfih değildir, katidir. Şurayı Devletın buna dair kararı, tefsiri vardır. Ancak bu iki zat aynı zamanda içtima edemediğine nazaran bunlardan birisi namzet kalır, diğeri belediye azalığında vazifeye bilful iştirak eder. Herhangi bir zaman geçtikten sonra belediye azalığında bulunan zat vefat veya istifa ederse hariçte namzet aza meyanında bulunan zat gelebilecek midir, gelemeyecek midir? Meselenin ihtilaflı olan ciheti budur. Bu hususta Dâhiliye Encümeninin ekseriyeti ‘Mademki intihap zamanında kazandığı halde aynı zamanda belediye azalığına gelemiyor ve gelememesine de karabet ve sıhriyeti manidir. Binaenaleyh azalıktan sakıt olduğu gibi namzetlikte de sükût eder ve bir daha o zat mülazmi aza meyanında bulunmadığı için belediye azalığına gelemez’ ekseriyetin noktai nazarı budur. Bendeniz akalliyete dâhilim. Noktai nazarımız şudur. ‘Belediye azalığına gelememesi meselesi karabet ve sıhriyeti olmasındır. Bu bir manidir. Mani zail oluncaya kadar o zat belediye azalığına gelemez ise de, mademki karabet ve sıhriyeti bulunan, belediye azalığında bilful ifayı vazife eden, zat istifa veya vefat etmiştir, mani zail olduğu zaman memnuun avdet etmesi kaidesine binaen namzet aza meyanında bulunan zatın belediye azalığına gelmesi muvafıktır’’ şeklinde uygun olacağını belirtmiştir.

Söz alan Mehmet Ata Bey, “Belediye intihabı meclisi idare intihabından farklı bir intihap olduğu cümlemizin malumudur. Böyle bir intihapta esas olan kabiliyeti intihabiyedir, şeraiti intihabiyedir. Esas itibariyle bir (kabiliyeti intihabiye) vardır. Bir de (kabiliyeti itilafiye) vardır. Bu Encümenin mazbatasında mevzuubahis olan meselede (kabiliyeti itilafiye) yoktur. Yani kabiliyeti itilafiye meselesine mugayeret vardır. (Kabiliyeti intihabiye) meselesine muhalefet yoktur. Kanunun tayin ettiği şekilde şeraiti haiz olan her adam belediyeye intihap olunabilir. Bunu menedecek hiçbir şey yoktur. İntihap yapıldıktan sonra Mecliste içtimaa mani olacak, itilaf edecek manalar vardır. Burada bir belediye intihabı tasavvur ederim ki yapılmış, ekseriyete haiz olan zevat meyanında bir Mecliste içtimai haiz olmayan iki akraba vardır. Mesela: Altı azalı bir belediye meclisi tasavvur edelim. Aza dört sene için intihap olunur. Azanın nısfı her iki senede bir tebdil olunur. İhrızı ekseriyet edenlerden 3’ü belediyeye aza olur 6’sı da mütemmim, mükemmil aza olur. İhrızı ekseriyet edenlerden bilfarz ikincisi birincisinin, bir mecliste bulunamayacak akrabasından olmakla o meclise devam etmek için kendisine buyuruldu verilmez ve aza olarak devam etmez. Yani ona

devam etmesi için buyuruldu verilmez, devam için kendisine tebligat yapılmaz. Çünkü kendisinden evvel intihap edilen zatın, ihrası ekseriyet eden zatın mevcudiyeti dolayısıyla belediye meclisine devam etmez. Fakat devam etmez diye onun ismi de doğrudan doğruya intihap mazbatasından, cetvelinden tayyedilir, çıkarılır manası hiç hatıra gelemmez. Çünkü o adam kanunen haiz olması lazım gelen evsafi, şeraiti haiz olduğu için intihap edilmiştir. Bu tahaddüs eden hal bir mecliste içtimaa mani olan ahvaldir ki, onun dört sene zarfında zail olması gayet mümkündür. O dört sene zarfında o hal, o mani mündefi olduğu dakikada bunun hakkı daima avdet etmek lazımedendir ve bütün cereyan eden muamelede bundan ibarettir. Binaenaleyh Dâhiliye Encümeni Heyetinin akalliyet arası daha ziyade ruhu kanuna muvafıktır. Ekseriyetin arasında isabet yoktur.” diyerek akalliyetin arasının kabulünü rica etmiş ve şu takriri Meclise sunmuştur:

“Riyaseti Celileye

Belediye intihap kanununun tefsiri hakkında Dâhiliye Encümeni mazbatasındaki akalliyetin arası muvafık olduğundan kabulünü teklif eylerim.”

Bu gibi azalığa intihap olunan iki zattan hariçte kalanın belediye azalığına bulunan zatın vefat veya istifası bulunduğu diğerinin avdet edeceğine binaen belediye azası olabileceği şeklinde kabul edilmiştir.²³¹

3.2.2.5. Teşkilî Mehakim, Usulü Muhakematı Cezaiye ve Sulh Hâkimleri Hakkındaki Kavaninin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun Üzerine

Meclisin 22 Nisan 1925 tarihli oturumunda “Teşkilî Mehakim, Usulü Muhakematı Cezaiye ve Sulh Hakimleri Hakkındaki Kavaninin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun Layihası görüşülmüştür. Kanun layihasının 8. maddesine²³² gelindiğinde Niğde mebusu Mehmet Ata Bey söz alarak, 8. maddenin “Fiilen zabıtai adliye vezaifini ifa ile mükellef memurini zabıta haklarında vazaifi mezkureye müteallik cürümlerden dolayı doğrudan doğruya müddei umumiler tarafından takibat icra olunur.” şeklinde olduğunu, geçen sene de mahkemelerin hızlandırılması için kanun yapıldığını ve mahkemelerin

²³¹ TBMM ZC, D. 2, C. 17, s. 257-258.

²³² “Fiilen zabıtai adliye vezaifini ifa ile mükellef memurini zabıta haklarında vazaifi mezkureye müteallik cürümlerden dolayı doğrudan doğruya müddei umumiler tarafından takibat icra olunur.” Bkz. TBMM ZC, D. 2, C. 18, s. 495.

hızlandırılması için zabıta memurlarının Adliye Vekâleti emrinde olması teklif edildiğini belirtmiştir. O zamanda bu meselenin savunulduğunu belirterek, inzibat ve idarede karışıklığa sebebiyet vermemek için eskiden olduğu gibi memurların mülkiye idaresinde bulunulmasının Heyeti Umumiyece kabul edildiğini söylemiştir. Hiçbir sebep ve karışıklık yokken aynı şeyin teklif edilmesinin aynı sorunlara sebep olacağını, zabıta memurlarının doğrudan doğruya savcıların emrine verilmesi halinde pek çok karışıklık çıkacağını belirtmiştir. Bu gibi İnzibat memurlarının cürümlerinden dolayı mahkeme durdurma kararlarının Memurini Muhakemat Encümenince karar verildiğini, bu esasında hiçbir zaman memlekette zail olmadığını belirterek inzibat ve idarede karışıklığa sebebiyet vermemek için 8. maddenin kaldırılmasını ve reddini, bir takrir sunarak, istemiştir.²³³ Yapılan oylamada 8. madde kaldırılmıştır.²³⁴

3.2.2.6. “31 Kânunuevvel 1337 Tarihli Memurin Muhakematı Hakkındaki Maddei Kanuniyenin Tadiline Dair Olan Kanuna Bir Madde İlavesi Hakkında Takrir” Üzerine

Meclisin 14 Nisan 1925 tarihli toplantısında Giresun mebusu Hakkı Tarık Beyin vermiş oldukları takrir,

“Riyaseti Celileye

İkinci madde olarak şu teklifimin kabulünü rica ederim:

Madde — Mevcut kanun ve nizamnamelerle Şurayı Devlete mevdu vazaiif dahi işbu on beş kişilik heyet tarafından görülür.

Memurin Muhakemat heyeti ve encümeni meclisin tatiline tesadüf eden zamanlarda da hali içtimada bulunur vazifeleri yeni intihabata kadar devam eder. Masarifi fevkaladelerine mukabil olarak Meclis bütçesinden encümen azasına günde beşer lira hakkı huzur verilir.”²³⁵

Takrir üzerine söz alan Mehmet Ata Bey, bu meselede acele edilmemesi gerektiğini, Şurayı Devlet Kanununun çıkmak ihtimali olduğunu söylemiştir. Çıkmaması durumunda da yeni bir şekil düşünüleceğini, 20 Mayıs 1341 tarihinde Heyetin süresinin son bulacağını, Heyete yeni katılan arkadaşların tatil zamanı

²³³ “Riyaseti Celileye Şifahen verdiğim izahata binaen sekizinci maddenin tayyini teklif ederim.” Bkz. TBMM ZC, D. 2, C. 18, s. 497.

²³⁴ TBMM ZC, D. 2, C. 18, s. 497.

²³⁵ TBMM ZC, D. 2, C. 18, s. 35.

kalıp kalamayacaklarını bilmediklerini bu yüzden acele edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Yapılan oylama sonucu ilgili encümene havale edilmiştir.²³⁶

3.2.2.7. İstanbul Harikzedegân Apartmanlarının Tayyare Cemiyetine Terk ve Tahsisi Hakkında (2/513) Numaralı Teklifi Kanunisi İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 22 Şubat 1926 günü yapılan oturumunda Isparta mebusu Mükerrerem Beyin harikzedegan apartmanlarının²³⁷ Tayyare Cemiyetine tahsis edilmesi hususunda meclise bir kanun teklifi sunmuştur. Sunulan kanun teklifi:

“Riyaseti Celileye

Malum olduğu üzere İstanbul'da vukubulan hariki kebirî müteakip işbu afetten musap olanların tahfifi alam ve tehvini ihtiyacatı maksadiyle erbabı hamiyetten derç olunan ianat, sureti tevzihi tayin olunmamasına mebni menafii işbu masaipzedegâna ait olmak üzere Laleli'deki harikzedegân apartmanlarının inşasına tahsis olunmuş ve bu inşaata ve idaresine nezaret etmek üzere bir de komisyon teşkil kılınmış idi. Zikrolunan apartmanlarının inşaatı hayli zaman evvel hitam bulmuş olduğu halde harikzedegânın ahare icar olunmakta olan işbu binalardan vecih ve sureti intifai tayin ve tesbit edilememiş ve hatta işbu komisyonun ahiren lağvı dolayısıyla bunların sureti idaresinden mesul bir heyet ve makam da kalmamıştır. Esasen hariki mezkûrdan mutazarrır olanlar kısmen vefat etmiş ve kısmen ahval ve hadisatı muhtelif sebebiyle memleketimizin aksanı sairesine nakl eylemiş olduğundan menafii mezkûrenin işbu alâkadarın arasında tefrik ve tevzii de gayri mümkün bulunmaktadır. Binaenaleyh harikzedegân için yapılmış olan işbu apartmanlarla İstanbul Şehremaneti karşısında temelleri atılarak terk edilmiş olan arsanın ve mezkûr apartmanların bedeli icarından müterakim ve bankalara mevdu elli altmış bin lira raddesindeki meblâğın, memleketimizin müdafaa aliyesine muavenet maksadı hayırkârisiyle teessüs etmiş olan Tayyare Cemiyetine terk ve tahsisi münasip olacağı teemmül edilmiş ve bu

²³⁶ TBMM ZC, D. 2, C. 18, s. 36.

²³⁷ Harikzedegan Apartmanları, 1918'de İstanbul'da meydana gelen büyük yangında evsiz kalan 'harikzedegan'ın (yangınzedelerin) konut ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. 1919-1922 yılları arasında Mimar Kemalettin tarafından inşa edilmiş, Osmanlı Barok üslubunun önemli örneklerindedir. Türk Hava Kurumu'na devredildiğinden dolayı Tayyare Apartmanları olarak da biliniyor.

yolda tanzim kılınan üç maddelik teklifi kanunî Meclisi Álice berayı tasdik takdim kılınmıştır efendim.”

Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin söz konusu kanun teklifi için meclise sundukları mazbata:

“Riyaseti Celileye

İstanbul harikzedegân apartmanlarının Tayyare Cemiyetine terk ve tahsisi hakkında İsparta Mebusu Mükerrerem Beyin teklifi kanunisi encümenimize havale buyurulmakla tetkik ve müzakere olundu.

Dâhiliye Vekili Cemil Beyefendinin huzurlarıyla cereyan eden müzakerede altı aydan beri İstanbul Şehremaneti nazareti altında idare edilmekte olan harikzedegân apartmanlarının iradı ve mevcut nukudu ile harikzedeler için bir çarşı ve bazı haneler inşası tasavvur edilmekte bulunduğu ve harikzedelerin işbu mebani bedeli icarlarından tenzilât ifası suretiyle istifade eylemelerine binaen mezkûr apartmanlarla varidatının kâmilen Tayyare Cemiyetine terki maksadı teberru ile gayri kabili telif olacağı teemmül edilerek kuvayi havaiyenin de bugün haiz olduğu hayati ehemmiyetini takdir eden encümenimiz harikzedegân apartmanları ile vücuda gelmiş ve gelecek emval ve akaratın hasılatı safiyesinden nisfinin Tayyare Cemiyetine terkini muvafıki hal ve maslahat görmüş ve bu bapta tadilen tanzim kılınan lâyihai kanuniye heyeti celiyeye arz ve takdim kılınmıştır.”
Dâhiliye Encümeni tadili şu şekildedir:

“Madde 1. İstanbul'da kâin harikzedegân apartmanları ile emval ve nukudunun emri idaresi İstanbul Şehremanetinin nazareti altında teşkil edilecek bir komisyona mevdudur.

Madde 2. Harikzedegân apartmanları ile vücuda gelmiş ve gelecek emval ve akaratın hasılatı safiyesinin nisfi Tayyare Cemiyetine aittir.

Madde 3. İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 4. İşbu kanunun ahkâmının icrasına Dâhiliye Vekili memurdur.”

Kanun teklifi kabul edilmiştir.²³⁸

²³⁸ TBMM ZC, D. 2, C. 22, s. 1-2.

3.2.2.8. İdarei Hususiye, Belediye ve Şehremanetleri Sıhhiye Memurlarının Nasıp ve Azil Tebdil ve Terfilerinin Ciheti Aidiyeti Hakkında (1/804) Numaralı Kanun Lâyihası

Meclisin 31 Mart 1926 günü yapılan oturumunda İdarei hususiye bütçeleri ve yetki dağılımı konusunda kanun maddesi Genel Kurula okunarak görüşülmeye başlanmıştır. Söz konusu kanun maddesi;

“Umuru sıhhiyeye müteallik bütçeler ile bilumum memurini şifahiyeye hakkında Kanun

Madde 1. İdarei hususiye bütçelerinin teşkilât ve tesisatı sıhhiye ve hayriyeye müteallik aksamı Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince tetkik ve tasvip olunduktan sonra tasdike arz olunur.

Madde 2. İdarei hususiye, belediye ve şehremanetleri teşkilat ve tesisatı sıhhiye ve hayriyesinde müstahdem bilumum memurini sıhhiye ile İdarei Umumiye Vilâyat Kanununun onuncu maddesiyle nasıp ve azilleri mahallerine mevdu bulunan memurini sıhhiyenin nasıp ve azilleri, tebdil ve terfileri Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince icra olunur.”

Kanun maddelerinin okunmasından ardında söz alan Mehmet Ata Bey: *“Efendim, maddenin nihayeti şöyle olacaktır: (... Mevdu bulunan memurini sıhhiyenin nasıp ve vekâlet emrine alınmaları... ilâh) yani (Azil) kelimesi yerine (Vekâleti emrine alınmaları) konacaktır”* şeklinde görüşünü bildirmiştir.

Eskişehir mebusu Emin Bey söz alarak, kanunun tezat teşkil ettiğini, bir taraftan valilerin hükümeti temsil ettiğini, onların mesul olduğunu söylüyoruz bir taraftan yetkilerini alıyoruz diyerek bundan maksadın ne olduğunu sormuştur. Sıhhiye Vekili Doktor Refik Bey, İdarei hususiyelerde, belediyelerde ve idarei umumiyelerde takip olunan hattiharekette Meclisi Ali'nin bize verdiği bütçe ile takip ettiğimiz hattiharekete muhalif olduğunu gördüklerini ve bunlar üzerindeki hakkı murakabeyi tam ve kâmil bir şekilde tesis edebilmek için bu kanunu heyeti celileye arz ettiklerini, meselenin bundan ibaret olduğunu söylemiştir. Eskişehir mebusu Emin Bey, vilayetlerin yetkilerinin alınmasının iyi neticeler vermeyeceğini belirtmiştir. Ergani mebusu Kazım Vehbi Beyin, söz konusu kanun

maddesini Dâhiliye Encümeninin daha önce reddettiğini sonradan nasıl kabul ettiğini sorması üzerine söz alan Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Bey:

“Sihhiye ve Muaveneti içtimaiye Vekâletince tanzim ve İcra Vekilleri heyetince Meclise tevdi ve oradan Dâhiliye Encümenine gelen lâyhâi kanuniye Dâhiliye Encümeni bidayette tetkik etti. Sihhiye Vekili beyefendinin huzurlarıyla müzakere imkânı olamadı o vakit gelemediler. İzahat almak mümkün olmadı kendilerinden, şifahi fazla izahat dinlememiş idik. İdarei Umumiye Vilâyet Kanununun valilere bahşettiği salâhiyetten hiç birisinin tenziline Encümen bittabi taraftar olmadığına göre alelusul reddetmişti. Aynı lâyhâi kanuniye Sihhiye Encümenine de havale edilmişti. Sihhiye Encümeninde bulunan arkadaşlar Sihhiye Vekili beyefendinin mütalâasını dinlemişler meseleyi gayet ehemmiyetli görmüşler. Bu lâyhâi kanuniyenin bir kere de Dâhiliye Encümeniyle beraber olarak müştereken tetkikine lüzum göstermişler. Makamı riyaset vasıtasıyla bize tebligat icra ettiler. İki encümen içtima ettik.

Dâhiliye Encümeni, Dâhiliye Vekâletince teklif olunan ve valilerin selâhiyetini bir derece tenkis eden lâyhâi kanun iyeyi kabul etti, heyeti umumiyede de mazharı kabul oldu ve kanun oldu. Sonra maarif eminleri hakkında lâyhâi kanuniye geldi, o da kabul olundu. İçtima bundan sonra Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni ile vuku buldu. Tabiatıyla Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili beyefendinin gösterdiği esbabı vesaiki, serdeyledikleri mütalâan Encümen tetkik ettik. Efendiler şekli idaremize göre, yani Cumhuriyet esasına göre idarenin sistemi ve vilâyatın taksimatı mülkiyesinden sonra valilere verilmesi lâzım gelen salâhiyetin tevsiki esaslı bir İdari Umumiyei Vilâyet Kanununun yapılmasına vabestedir. O mesele ayrı bir meseledir. Bugünün ihtiyacına göre Sihhiye Vekili beyin verdikleri izahatı nefsülemre mutabık gördük. Hatta belediye kanunları da muhtacı tanzim ve islâhdır. İdarei hususiye kanunları da muhtacı tanzim ve ıslahtır. Birçok mevani karşısında kalmışlar, memleketin hayatı umumiyesine taalluk eden bu esbabı mucibe Dâhiliye Vekili beyin istediğine nazaran Sihhiye Vekili beyin istediği Maarif Vekili beyin istediği selâhiyete nazaran hiç aşağı görülmemiştir. Daha kuvvetli görülmüştür.

Şu esbabı mucibeden dolayı müşterek encümen vekil beyefendinin noktâi nazarlarını musip görmüşlerdir ve böyle karar vermişlerdir. Tezat yoktur. Arz

edeyim, gelen lâyihai kanuniye daha kuvvetli idi. Yani mutlak surette idarei hususiye bütçelerinin tetkikini Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti istiyor. Lâzım gelen müdafaat yapıldı ve denildi ki idarei hususiye bütçeleri - çünkü Sıhhiye Vekili beyefendinin hakları vardı - bir defa o bütçe buraya geldiği zaman Maarif Vekâleti tetkik ediyor bir kanunla tetkik hakkını vermişiz. Sıhhiye Vekili beyefendiden bunu esirgeyemeyiz. Aynı selâhiyeti Nafia Vekâletine verdik.

Beyefendiler, maarif kısmını Maarif Vekâletine verdikten sonra, nafia kısmını Nafia Vekâletinin tetkikine arzını muvafık gördükten sonra hayatı sıhhiyeye, hayatı umumiye taalluk eden aksamı Sıhhiye Vekilinin nazarından geçmesin demek kadar gayrı mantıki bir şey olabilir mi? Bugünün icabatına göre vekil beyefendinin noktai nazarlarını muvafık ve müdafaalarını çok haklı bulduk. Yalnız, denildi ki aynı tetkikatı Sıhhiye Vekâletinde yapsın, ondan sonra tasdike arz edilsin. Sonra belediye bütçelerini şehremaneti bütçelerini mutlak surette tasdike imkân bulamazlar. Bu kadar belediye vardır, bu kadar kazalar vardır, vilâyetler vardır, hatta nahiyelerde belediyeler vardır. Bunların hepsinin bütçelerini Sıhhiye Vekâleti eğer tetkik edeceğim derse, buna da vakit bulamazlar, imkân da olamaz. Bunun için bir talimatname kaleme alsınlar, gerek idarei hususiye bütçeleri yapılırken, gerek belediye bütçeleri yapılırken ve gerek şehremaneti bütçeleri tanzim edilirken bu talimatnameye tevfikân tanzim etsinler diye kabul ettik. Ve bu ameli bir şekil oldu, bundan başka ameli çare yoktur.

Esbabı mucibeye nazaran birçok yerlerde vaziyet şayanı teessür ve teessüftür. Mahalleri meclisi umumîleri her hangi bir sebepten dolayı mesela; tedrisatı iptidaiye müfettişlerine canları sıkılıyor da müfettişliği ilga ediyorlar. Arz ettiğim veçhile tezat yoktur. Cumhuriyet esasına göre ve şekli idaremize göre bir İdarei Umumiye Vilâyat Kanunu tanzim edilmek lazımdır. Hâlâ bu kanun kanun da değildir, kararnamedir. On sekiz sene geçtiği halde hâlâ kesbi kanuniyet etmiş değildir. Esas itibariyle tefrik ve tayin edilmesi lâzım gelen vazaifi yapılacak teşkilâta göre orada düşünebiliriz. Bugünün icap ve ihtiyacına göre birtakım esasları kabul etmişizdir. Sıhhiye Vekâletinin de teklifini kabul etmek muvafıkı nisfet olur. Memleketin sıhhati umumiyesi namına da lâzımdır.”

Ergani mebusu İhsan Hamit Bey, Maarife ve Nafiaya ait vazifelerin valilerden alındığı gibi Sıhhiyeye ait vazifelerin de valilerden alınmasında bir

mahzur görmediniz mi? diye sualde bulunmuştur. Söz alan Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Bey: “*Esaslı bir idarei umumiye kanunu tanzim edilirken, merkeziyet usulümü, tevsii mezuniyet usulümü? Herhangi usulün tatbiki lazımsa bunlar tevzi edilebilir. Dâhiliye Encümeni komiser muavinlerinin, komiserlerin tayin hakkının valilerden alınıp Dâhiliye Vekâletine verilmesine kanaat etmiştir ve böyle kabul etmiştir. Heyeti Celile de kabul etmiştir sonra maarif işlerinin Maarif Vekâletine verilmesini de Heyeti Celile kabul etmiştir. Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye Vekâletinin gösterdiği lüzum ve dermeyeran ettiği esbabı mucibe hakikaten çok mühimdir. Şekli hazırda göre mahalleri layığıyla bu meseleyi tanzim edemiyorlar. Dâhiliye Encümeni, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni ile birlikte yaptığı tetkikatta Sıhhiye Vekili beyefendinin gösterdiği ve izah ettiği esbabı mucibeyi çok muvafık bulmuştur. Buna kanaat etmekle beraber diğeri de munzam bir esbabı mucibe olmuştur.*” Yapılan oylama sonucu kanun maddesi kabul edilmiştir.²³⁹

3.2.2.9. Ziraat Memurlarının Fenni Vazaiften Gayrı Muamelat ile Alakadar Edilmemeleri Hakkında (1/1129) Numaralı Kanun Layihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 12 Mayıs 1927 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin ziraat memurlarının vazifeleri hakkında ki kanun maddesi için Genel Kurula sundukları mazbata;

“Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Riyaseti Celileye

Ziraat memurlarının esas vazifesi ziraatin neşir ve tamimi fenni vasaitten halkın istifadesinin temini olduğuna binaen vazifelerini alakadar etmeyen hususatla iştigalleri ziraat memurlarından beklenen faydayı zayi edeceğinden fimabaat ziraat müdür ve memurlarının ancak vazifelerini alakadar eden muamelatta idare heyetine ve komisyonlara iştirak ederek diğeri hususatta vakitlerinin ziraatin neşir ve tamimi, içtimai ve iktisadi hidematı ziraiye ile ihsai muamelatı ziraiyenin cem ve telfiki umuruna hasrı ve ziraate müteallik bilcümle umurun ifası zımnında ihzar olunan layihai kanuniye Ziraat Encümeninin tadili şeklinde kabul edilmiş olmakla Heyeti Umumiyenin nazarı tasvibine arz olunur.”

²³⁹ TBMM ZC, D. 2, C. 23, s. 425-436.

Dâhiliye Encümeninin vurgu yapmış olduğu Ziraat Encümeni tadili;

*“Ziraat Encümeninin Tadili Ziraat müdür ve memurlarının vazifeleri hakkında
Kanun*

Madde 1. Ziraat Başmüdür, müdür veya memurları ulum ve fînunu ziraiyenin halk beyninde neşir ve tamimi, içtimai ve iktisadi hidematı ziraiye ile ihesai malumatı ziraiyenin cem ve telfiki ve ziraate müteallik bilcümle umurun ifasiyle mükelleftirler.

Madde 2. Ziraat Başmüdür, müdür veya memurları İdarei Umumiyei Vilâyat ve Memurin ve saire kanunlariyle İskân ve muhacirin ve Tapu Nizamnamelerinde zikrolunan heyet veya komisyonların ancak ziraati veya Ziraat Vekâletini alakadar eden celselerinde ispatı vücut eyleyler.

Madde 3. İşbu kanuna muhalif ahkâm mülğadır.

Madde 4. İşbu kanunun suveri tatbikiyesi hakkında Ziraat Vekâletince bir talimatname tanzim edilir.

Madde 5. İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 6. İşbu kanunun icrasına Dâhiliye ve Ziraat Vekilleri memurdur.” Yapılan görüşmeler neticesinde kanun maddeleri teker teker okunarak oylanmış ve bu haliyle kabul edilmiştir.²⁴⁰

3.2.2.10. Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerine Karşı Tertip Edilen Suikastın Akim Kalması Dolayısıyla Meclisi Alinin Hissettiği Meserretleri Müşarünileyhe Arz Etmek Üzere Bir Heyet İntihabı Hakkında Takrir

Meclisin 3 Kasım 1926 günü yapılan oturumunda Konya mebusu Refik Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya yapılan hain suikast girişimden sonra Meclisin memnuniyet ve tebriklerini kendilerine iletmek için bir heyet oluşturulmasını teklif etmiştir. Sunulan takrir:

“Riyaseti Celileye

Geçen tatil devresinin ikinci ayı içinde Millet’in en kuvvetli medarı istinadı, en kıymetli membaı feyz ve kudreti olan Aziz Müncimiz ve büyük dahimiz

²⁴⁰ TBMM ZC, D. 2, C. 32, s. 124-126.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin hayatına müteveccih olarak tertip edilen mel'un suikastın akim kalmasından ve binnetice vatanın muhakkak bir felaketten kurtulmasından Milletçe duyulan nihayetsiz meserretleri bir defa daha izhar eden Meclisi Alinin kalbi memnuniyet ve tebrikatını Reisicumhur Hazretlerine iblağ etmek üzere Divanı Riyaset tarafından Meclis Azayı muhteremesi arasından intihap edilecek beş zattan müteşekkil bir heyetin intihabını teklif ederim.”

Refik Beyin yanı sıra Trabzon mebusu Nebizade Hamdi Bey, Bolu mebusu Şükrü Beylerin de takrirleri okunmuş sonuçta on beş kişiden oluşan bir heyetin kura ile belirlenmesine karar verilmiştir. Kura ile oluşturulan heyette; Ali Rıza Bey (Amasya), Faik Bey (Kütahya), Muammer Bey (Sivas), Ragıp Bey (Kütahya), Ali Rıza Bey (Mardin), İbrahim Süreyya Bey (Kocaeli), Veled Bey (Kastamonu), Şefik Bey (Beyazıt), Dr. Reşit Galip Bey (Aydın), Mükerrerem Bey (Isparta), Nebizade Hamdi Bey (Trabzon), Ragıp Bey (Zonguldak), Mehmet Ata Bey (Niğde), İhsan Bey (Ankara), Hüseyin Bey (Elaziz) yer almıştır.²⁴¹

3.2.2.11. Belediye Vergi ve Resimleri Kanununun Sekizinci Maddesinin Tefsiri Hakkında 3/452 Numaralı Başvekâlet Tezkeresi ve Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 15 Kasım 1926 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin belediye vergi ve resimleri ile alakalı Genel Kurula sunmuş oldukları mazbata:

“Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Belediye Vergi ve Resimleri Kanununun sekizinci maddesinin tefsiri hakkında Başvekâleti Celile'den mevzut Dâhiliye Vekâletinin 1 Mart 1341 tarih ve 102/2733 numaralı tezkeresi Dâhiliye Encümenince tetkik ve müzakere olundu. Mebhusu-Anh Belediye Vergi ve Resimleri Kanununun sekizinci maddesinden, arsasının kıymet malûm olmayan ebniyeye ait tamirat ve inşaatın ne nispette resme tabi olacağı hakkında bir tefsiri kanuni istihracı kabil olmayacağı, çünkü madde-i kanuniye hangi arsalardan ne nevi inşaat ve tamirat yapıldığı takdirde ne nispette resim alınacağını sarahaten zikir ve tayin etmekte bulunduğundan yeni bir hükmü ihtiva eden kıymeti gayri muayyen arsa üzerine yapılacak inşaat için

²⁴¹ TBMM ZC, D. 2, C. 27, s. 17-18.

alınacak resim hakkında Vekâletin yeniden bir lâyihayı kanuniye teklif etmesi muvafık olacağı Encümenimizce muvafık görülmüş olmakla Dâhiliye Vekâletine liecrüttebliğ Riyaseti Celileye arz ve takdim olunur.” Yapılan oylama sonucu mazbata kabul edilmiştir.²⁴²

3.2.2.12. Hafta Tatili Kanunu Mucibince Cuma Günleri Açık Bulundurulması Caiz Olan Müessesat Meyanına Etibba ve Diş Muayenehanelerinin İthali Muvafık Olup Olamayacağı Hakkında Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 18 Kasım 1926 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin cuma günleri açık bulundurulması zikredilen yerlere ek olarak etibba ve diş muayenehaneleri hakkında Genel Kurula sundukları mazbata:

“Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Hafta Tatili Kanununun (A) fıkrası mucibince cuma günleri açık bulundurulması caiz olan müessesat meyanına sıhhati umumiye ile alakadar bulunan etibba ve diş muayenehanelerinin ithali muvafık olup olamayacağının tefsirine mütedair Başvekâletden mevрут ve Heyeti Umumiyeden Dâhiliye Encümenine havale buyurulan Dâhiliye Vekâleti tezkeresi tetkik ve müzakere olundu:

Hafta Tatili Kanununun (A) fıkrasında sıhhati umumiye ile alakadar müessesattan hastahaneler, dispanserler ile eczahanelerin cuma günleri açık bulundurulması sarahaten zikredilmiş olduğuna ve etibba ve diş muayenehaneleri de sıhhati umumiye ile alakadar olup cuma günleri açık bulundurulması muvafıkı nefsülemr ise de bu maksadı temin için kanunun tefsiri suretiyle değil bir fıkra tezyili yani ‘Etibba ve diş muayenehaneleri de cuma günleri açık bulundurulur’ ibaresinin ilavesi şeklinde kanunun tefsiri encümenimizde muvafık görülmüş olmakla Heyeti Umumiyenin nazarı tasvibine arz olunur.”

Bunlara ek olarak Teyyare Cemiyeti piyango bilet satış şubeleri ve tütün satıcıları eklenmesi hususunda iki tahrir verilmiştir. Yapılan görüşmelerde

²⁴² TBMM ZC, D. 2, C. 27, s. 41-42.

takrirlerle birlikte mazbatanın da Dâhiliye Encümenine havalesi kararlaştırılmıştır.²⁴³

3.2.2.13. Tedariki Vesaiti Nakliye Kanununun 50'nci Maddesine Bazı Mevat Tezyiline Dair (1/755) Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 30 Mayıs 1926 günü yapılan oturumunda Tedariki Vesaiti Nakliye Kanununun 50'nci Maddesi görüşülürken Dâhiliye Encümeni namına söz alan Mehmet Ata Bey, kanun teklifi ile ilgili sundukları mazbatayı açıklarken şunları söylemiştir: *“Tedariki Vesaiti Nakliye Kanununun hükümetin teklifindeki şeklinde vesaitini bir ay zarfında kayıt ve terkin ettirmeyen eşhastan ziruh hayvanlar vasıtasıyla cerredilen arabalardan her biri için yirmi beş lira ceza verilmesi esas teklif olunuyor. Sonra motorlu vesaiti nakliye için de iki yüz lira ceza alınıyor ve bu seferberlikte daha fazla teşdit olunuyor. Dâhiliye Encümeniniz esasen vesaiti nakliyenin miktarını tespit ve bir elden diğer ele geçmesi vazifesini hükümetin vazifesi aslıyesinden gördüğü için ahaliye bu vazifeyi tahmilini çok ağır görmüştür. Bu itibarla bunu tadil etmiştir. Recep Beyefendinin buyurdukları veçhile kanun bu vazifeyi muhtarlara tahmil ediyor ki, muhtarlar bir ay zarfında mahallesi veya karyesi dâhilindeki vesaiti nakliye bedelatından dolayı ahzı asker şubelerine veyahut tedariki vesaiti nakliye komisyonuna malumat versinler ve halkı da muhtarlara malumat vermeye mecbur kılıyor. Çünkü hükümetin, tedariki vesaiti nakliye komisyonunun, eldeki vesaiti nakliyenin, bir elden diğer ele geçmesini takibine imkân olmadığından bu zarureti kabul etmiştir. Ancak ceza olarak tayin olunacak miktar için Dâhiliye Encümeniniz ahkâmı mevcudenin birisine temas ettirmek zarureti görmüştür. O da bunların heyeti mecmuasını evamiri devlete, nizamı devlete mugayir hareket telâkki ettiği için ve buna da İdarei Umumiye Vilâyat Kanunu ancak beş lira cezayı nakdî kadar bir ceza takdir ettiğine göre, bu esasatı hukukiyeden inhiraf etmemek maksadiyle beş lirayı muvafık görmüştür. Ve bunu ahkâmı mevzuamıza da gayet muvafık görmüştür. Onun için Dâhiliye Encümeninizin noktai nazarı budur. Yoksa buyurdukları varittir. Daha fazla miktarda olursa şüphesiz ki herkes bu cezadan korkarak vesaiti nakliyesini vaktiyle haber verir. Fakat Dâhiliye Encümenininin tetkik ettiği nokta, ahkâmı mevzuamıza mugayir olmamak cihetidir. Heyeti Celile ne şekilde*

²⁴³ TBMM ZC, D. 2, C. 27, s. 66-67.

kabul ederse o suretle olur. ” Mecliste cezanın miktarı üzerine konuşmalar devam edince Mehmet Ata Bey söz alarak, cezanın miktarından da önce önemli olan konunun bu vesaitleri takip etmek olduğunu vurgulamıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde kanun maddesi verilen takrirlerle birlikte Dâhiliye Encümenine havale edilmiştir.²⁴⁴

3.2.2.14. Siverek Mebusu Kadri Ahmet Bey ve Rûfekasının (2/516) Numaralı “Teşçir” Kanunu Ünvanlı Kanun Teklifi İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 7 Haziran 1926 günü yapılan oturumunda Siverek mebusu Kadri Ahmet Bey, Malatya mebusu M. Hilmi ve Bolu mebusu Cevat Abbas Beylerle Memleketin uğramış olduğu ihmaller arasında ormanların tahribi yüzünden ziraat ve sıhhati umumiyei memleketin uğradığı zararları telâfi etmek için bir ağaç bayramı ittihazı hakkında vermiş oldukları kanun teklifi;

“Riyaseti Celileye

Memleketin uğramış olduğu ihmaller arasında ormanların tahribi ve yerine tebzir ve teşçir muamelesine ehemmiyet verilmemesi mahsulatı arziyemizin tenakusumu ve ekseriya yere atılmış olan tohum bedellerinin de mahvını intaç etmektedir. Bundan başka ormansız, yeşilliksiz kalan birçok aksamı vatan bir çöl manzarası göstermekte, sıhhati umumiye üzerinde pek elim tesirat bırakmaktadır. Bu sebepledir ki: yem tebzire, teşçire, bunun için de hayli masraflar ihtiyarına mecburiyeti hasıl olmuştur. Ancak bu teşçir ameliyesi vatanşümül bir vazife olduğu için yalnız hükümet ve belediyelerin derkar olan gayreti az zaman zarfında matlup olan manzarayı ve yağmurlar için haizi tesir olacak ormanlıkları meydana getiremeyecektir. Memleketimizin hava ve sıhhat, manzara ve ziraata kabiliyet noktai nazarından istidat mevcudunu birkaç misli daha artırmak ve buna az zaman zarfında muvafık olmak için efradı millet arasında bir ağaç bayramı ittihazı ve bu vesile ile umum kolların kuvvetinden istifade edilerek bu muvaffakiyeti azimeyi temin etmek lazım geliyor. Bu maksatla berveçhiati mevadî kanuniyei arz ve teklif ederiz.”

Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin söz konusu kanun teklifi ile ilgili Genel kurula sundukları Dâhiliye Encümeni mazbatası:

²⁴⁴ TBMM ZC, D. 2, C. 25, s. 656-661.

“Memlekette ağaç noksanının telâfisi için gerçi müteferrik surette birtakım teşebbüsler vukuu gayrı kabili inkâr ise de bu lüzum ve zaruret her tarafta aynı ehemmiyette nazarı dikkate alınmadığından ve vukubulan garsiyatın idamei mevcudiyeti ve hüsnü muhafazası için bir kuvvei müeyyede mevcut i bulunmadığından bu bapta masruf olan masarîf ve mesaiden istifade edilememekte ve heder olup gitmektedir. Binaenaleyh işbu teklifi kanuni masarîf ve mesaii masrûfeyi neticesizlikten kurtaracağı için esas itibariyle şayanı kabul görülmüştür. İşbu lâyihai kanuniye belediyelere ve halka vazife tahmil ve hilâfında hareket edenler hakkında ceza tayin eylediği için Kanunun (Ağaç Dikme Kanunu) olarak tavsifi daha muvafık bulunmuştur. Lâyihai kanuniyenin maddeleri Ziraat Encümenince kabul olunan maddelerin ruh ve manasını muhtevi olmak üzere başka şekilde tadilen kabul ve (7, 8, 9, 11) nci maddelerin tatbiki birçok müşkülât ve külfeti dâi olacağı ve bekçi ve deştibanların ifadesi asarı meşhut olan zarar ve ziyanlara taalluk edeceği cihetle zaten medarı hüküm olması teyide muhtaç bulunmadığı cihetle tayyedilmiştir. Şu kadar var ki şimdiye kadar ağaçların yalnız dikilmesi ve tohumların ekilmesiyle ifayı vazife edilmiş addolunarak bu gibi garsiyatın devamını temin edecek tedabire tevessül olunmaması yüzünden gaye istihsal olunamadığı cihetle (7) nci madde olarak belediyelerin bu vazifeyi ifaya mecbur olmaları esası kabul ve lâyihai kanuniye berveçhizir sureti muaddelede tanzim ve Heyeti Celileye takdim olunmuştur.” Söz konusu kanun teklifi Ziraat, Adliye ve Dâhiliye Encümenleri tarafından yapılan tadillerden sonra kabul edilmiştir. Ağaç Dikme Bayramı günü ise her şehir ve kasabanın belediye meclis kararına bırakılmıştır.²⁴⁵ Günümüzde ise 25 Mart Ağaç Dikme Bayramı olarak kutlanmaktadır.

3.2.2.15. Jandarma Efrat ve Küçük Zabitanının Tedrisatı İptidaiye Vergisinden Muaf Tutulmalarına Dair 1/713 Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 24 Ocak 1927 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Bey, Jandarma efrat ve küçük zabitanının tedrisatı iptidaiye vergisinden muaf tutulmalarına dair kanun layihası için Genel Kurula sundukları mazbata:

²⁴⁵ TBMM ZC, D. 2, C. 26, s. 19-20.

“Jandarma efrat ve küçük zabitanı hizmeti ihtiyarilerini fiilen jandarmada ifa eden gönüllü efradı askeriye mürekkep olmalarına binaen efradı askeriye misullu Mektep Vergisinden muaf tutulmaları zaruri ve Hükümetin bu baptaki esbabı mucibesi tamamen varid görülmüş ve layihayı kanuniye Encümenimizce tâdilen kabul edilmekle Heyeti Celile’ye arz ve takdim olunmuştur.” Söz konusu madde mazbata gereğince kabul edilmiştir.²⁴⁶

3.2.2.16. Altıncı Avans Kanununun Sekizinci Maddesine Bir Fıkra İlâvesi Hakkında (1/1008) Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 10 Şubat 1927 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin uzak vilâyetlere tayin edilecek nahiye müdürleri harcırahının itası hakkında Genel Kurula sundukları mazbata:

“Vilâyatı baidede evsafı matlubeyi haiz nahiye müdürleri bulunamamasından ve nahiye müdürlerinin harcırahı 11 Teşrinisani 1338 tarihli Altıncı Avans Kanunu mucibince hangi vilâyete tabi iseler o vilâyet hududu dâhilinden itibaren verilmekte olduğundan evsafı matlubeyi haiz nahiye müdürlerinin işbaşına getirilmesi müşkülâtı varestei arz ve izahtır, Hâlbuki nahiye müdürleri bir cüz’ü idari olan nahiyelerde hükümetin mümessili ve kavaninin tatbik ve icrasında sahibi salâhiyet bir memur olduğundan bunların harcırahı kaydı gibi bir sebeple mahdut bir daire dâhilinden intihap ve tayinlerinin takyidi şeraiti lâzimeyi haiz nahiye müdürlerinin seçilmesini müteassir kılacağı nazarı dikkate ve mütalaaya alındığından mezkûr Avans Kanununun berveçhiati şekilde tadili Encümenince de muvafık görülmüştür. Tadili vakiin kabulü Heyeti Umumiyenin nazarı tasvibine arz olunur.” Söz konusu madde kabul edilmiştir.²⁴⁷

3.2.2.17. Tütün Alım ve Satım Muamelesinin Kantariye Resminden İstisnası Hakkında (1/1122) Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 16 Mayıs 1927 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin Tütün alım ve satım muamelatının Kantariye Resminden

²⁴⁶ TBMM ZC, D. 2, C. 28, s. 455-456.

²⁴⁷ TBMM ZC, D. 2, C. 29, s. 52.

istisnası hakkında düzenlenen kanun maddesi ile alakalı Genel Kurula sunmuş oldukları mazbata:

“İhracat mahsulü olan ve muhtelif resimlerle revaç ve rekabetini halelden vikaye zaruri bulunan tütünün Kantariye Resminden istisnası muvafık görülmüş ve bu baptaki layihai Kanuniye Heyeti Umumiyenin nazarı tasvibine arz edilmiştir.” Söz konusu madde kabul edilmiştir.²⁴⁸

3.2.2.18. Muallim Mekteplerine Muavenet Hakkındaki Kanuna Bazı Mevad Tezyiline Dair 1/1136 Numaralı Kanun Layihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 26 Mayıs 1927 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin, Muhasebei hususiye bütçelerinden yüzde onunun inşa edilecek olan Muallim mekteplerinin inşasına tahsisini âmir olan 22 Nisan 1926 tarihli ve 819 numaralı Kanuna bir madde tezyiliyle bu varidattan bir kısmının şehir ve köy yatı mekteplerine tahsisi ile ilgili Genel Kurula sundukları mazbata:

“Şehir ve köy yatı mekteplerinin; idame ve inkişafını temin etmek için Muhasebei hususiyeler varidatından Muallim mekteplerine hasrî tahsis edilen yüzde onlardan bir kısmının bu müessesata alınması esas itibariyle muvafık görülmüştür. Köy yatı mektepleri zaten mahalli varidatının sahai şümulüne dahil müessesattan görüldüğü için Muallim mekteplerine alınan varidatın bir kısmının bunlara tahsisi daha muvafıkı hal ve maslahat olur. Şu ciheti kayıdü ityan etmek lazımdır ki, gerek Muallim mektepleri ve gerek şehir yatı mektepleri inşa ve idaresi itibariyle umuma ait olduğundan, bunlara münhasır varidatın Muvazene-i Umumiyyeye alınarak bu kanun hükmünün mühmaemken az zamana hasrî tahsisi kaidei esasiye olarak kabul edilmelidir. Bugün için bir zaruret olan maddei müzeyyelenin kabulünü Heyeti Umumiyenin nazarı tasvibine arz eyleriz.” Söz konusu madde kabul edilmiştir.²⁴⁹

3.2.2.19. Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen Memurin Hakkındaki Kanunun Tefsirine Dair (3/915) Numaralı Dâhiliye Mazbatası

Meclisin 5 Mayıs 1927 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin, 1919-1922 tarihleri arasında istilaya maruz kalmış olan

²⁴⁸ TBMM ZC, D. 2, C. 32, s. 161-162.

²⁴⁹ TBMM ZC, D. 2, C. 32, s. 537-538.

demiryolu müstahdemlerinden bazılarının Anadolu hattında istihdam edilmek üzere müracaatta bulduklarından dolayı Genel Kurula sundukları mazbata:

“855 numaralı kanunun dördüncü maddesinde mutlak olarak ‘Meşrutiyet ilanından itibaren Anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları haricinde kalmış bulunan memleketlerde kalıp da, bugüne kadar avdet etmeyen Türk memurin veya 15 Mayıs 1335 ve 26 Ağustos 1338 tarihleri arasında her hangi bir ecnebi memlekette hizmet kabul ederek veya etmeyerek ihtiyariyle kalan veya mezkûr memleketlere mezuniyetsiz giden veya mezunen ve tebdilihava suretiyle gidip müddetlerini ihtiyarları ile tecavüz ettiren bilumum memurin ilahe devlet hizmetinde ve müessesatta istihdam olunmazlar’ denilmekte olduğuna nazaran maddenin tefsire tahammülü görülememiştir. Ancak Nafia Vekâletinin esbabı mucibesinde izah olunduğu üzere harbi umumiden pak çok evvel her türlü mezahim ve meşakkati göze alarak sırf şimendiferciliğin terakkisi ve binnetice vatanın tealisi maksadiyle Hicaz'a koşan ve orada tabiat ve iklimin tahammülfersa şedaidiyle çarpışarak Türklüğün medarı iftiharî bir eseri meydana getiren ve harbi umumide kırk kadar şehit veren Hicaz demiryolları memurin ve müstahdeminin kanunda muayyen vakitte tamamen avdet edememeleri sırf ordunun naklini teminen vazifelerini terk etmemekten ve bu suretle bir zamanlar düşmanın tahtı esaretinde ve bir zamanlar da yâd ellerde hastalık ve yoksulluğun pençesi kahrında her türlü muavenetten mahrum bir halde kalmaktan rnünbais olduğu anlaşılmıştır. Bu kabil memur ve müstahdeminden aslen Türk olup esbabı anifei maruza tahtında vatana avdet ödememiş olanların indettahkik Nafia işlerinde istihdamlarına mani bir halleri olmadığı takdirde bunların kabul ve istihdamları memleketimizde teessüs eden şimendiferciliğin daha ziyade tekamül ve inkişafı için de lâzım ve müfit olduğuna kanaat hâsıl olmuştur. Vatana müfit olduklarına şüphe edilmeyen bu kabil memurların vaziyetlerini kurtarmak üzere berveçhiâti maddei kanuniye Encümenimizce kabul edilmiş olduğundan Heyeti Umumiyenin nazarı tasvibine arz olunur.” Söz konusu madde mazbata ışığında kabul edilmiştir.²⁵⁰

²⁵⁰ TBMM ZC, D. 2, C. 32, s. 58-59.

3.2.2.20. Hükümetle Estern Telgraf Kumpanyası Arasında İmza ve Teati Edilen Mukavelenamenin Tasdiki Hakkında (1/1227) Numaralı Kanun Lâyihası İçin Verilen Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Meclisin 23 Haziran 1927 günü yapılan oturumunda Dâhiliye Encümeni Reisi Mehmet Ata Beyin Estern telgraf kumpanyası ile imza ve teati mukavelenamenin tasdiki hakkında Genel Kurula sunmuş oldukları mazbata:

“Dâhiliye Vekâleti Celilesince tanzim edilen ve Başvekâletten 8 Haziran 1927 tarih ve (6/2477) numaralı tezkeresiyle mevrut mukavelename ve kanun layihası Dâhiliye Vekili Cemil Beyefendinin huzuriyle Encümenimizde tetkik ve müzakere olundu. Neticei müzakerede: mezkûr kumpanya ile yapılan işbu itilâfname tesri ve tanzimi muhabere noktai nazarından da muvafık görülmüş ve kanun aynen kabul edilmiş ise de mukavelename mali ahkâm bulunduğundan ifayı muktezası için Bütçe Encümenine takdim kılındı.” Söz konusu kanun Bütçe Encümenin de geçerek kabul edilmiştir.²⁵¹

3.2.3. Nevşehir Bankasının Kurulmasındaki Rolü

Osmanlı Devleti'nin yıkılması üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da kalkınma çabaları başlatmıştır. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar gereğince sermaye ihtiyacını karşılamak için ülkenin muhtelif yerlerinde bankalar kurulması planlanmıştır. Bunun bir sonucu olarak ta Nevşehir'de yerli yatırımcılar Nevşehir Bankası Türk Anonim Şirketi adıyla bir banka kurmayı kararlaştırmışlardır. 9 Kasım 1926 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararla 100 bin lira sermaye ile kurulmuştur. 10 Şubat 1927 tarihinde ise banka faaliyetlerine başlamıştır.

Özellikle hükümet nezdinde, bankanın kuruluş kararının alınmasında bankanın da kurucu üyesi olan Mehmet Ata Beyin etkisi olmuştur.²⁵²

²⁵¹ TBMM ZC, D. 2, C. 33, s. 640.

²⁵² Özdemir, Emin, “İl Merkezi Oluncaya Kadarki Süreçte Nevşehir'in TBMM'de Temsili”, 2. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, Nevşehir 2016, s. 420.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Mehmet Ata Bey, işgallere, Türk Kurtuluş Savaşı'na ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne aktif bir şekilde bizzat merkezinde bulunarak şahitlik etmiştir. Mehmet Ata Bey'in Osmanlı Devleti'nin mülki idaresinde kazandığı deneyim, tecrübe birikimi, kendisinin yeni Türk Devletinin inşası sürecinde Dâhiliye Vekâleti Vekilliği başta olmak üzere Meclisin daha kolay faaliyet gösterebilmesi için oluşturulan şube ve komisyonlar gibi aktif görevlerde hizmet vermesini sağlamıştır. Milli Mücadele Dönemi'nin en zor günlerinde üstlenmiş olduğu vazifeler Mehmet Ata Bey'in ilerleyen yıllarda geniş bir siyasi bakış açısının oluşmasında etkili olmuştur. Mehmet Ata Bey'in kültürlü bir aile ortamı içinde dünyaya gelmesi ve bu sayede iyi bir öğrenim görmüş olması da etkilidir. Mehmet Ata Bey, yüksek tahsilini de İstanbul'da tamamlayarak Osmanlı bürokrasisinin merkezinde yetişme fırsatı yakalamış ve Mülkiye Mektebinin yüksek kısmından iyi derece ile mezun olmuştur. Mehmet Ata Bey devlet memuriyetinde 1908 ve 1919 yılları arasında çeşitli yerlerde Kaymakamlık, Vilayet Mektupçuluğu ve Yozgat ve Maraş gibi önemli yerlerde Mutasarrıflık görevini yerine getirerek kendisini geliştirmiştir. Yozgat ve Maraş Mutasarrıflığı dönemlerinde idari, sosyal ve siyasi konularda kayıtsız kalmamış, üzerine düşen sorumlulukları ziyadesiyle yerine getirmiştir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Niğde Mebusu olmuş ve 9 Şubat 1920 tarihinde meclise katılmıştır. Meclisin kısa ömrüne rağmen gayet aktif bir şekilde görev almış, 1 tahrir, 1 sual tahriri ve bazı önemli konular üzerine de konuşmalar yapmış, görüşlerini beyan etmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağılması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın talimatına uyarak Ankara'ya gelmiş ve 3 Temmuz 1920 tarihinde TBMM'ye katılarak mücadelenin merkezinde yer almıştır. Mehmet Ata Bey, 1920 ve 1931 yılları arasında 11 yıl mebus olarak görev yapmış, bu görev süresi boyunca siyasi, iktisadi, sosyal, eğitim ve kültürel konularda görüşlerini beyan etmiştir. Ayrıca Meclisin yasama faaliyetleri içerisinde yer alan kanun teklifi, tahrirler ve önergeler hazırlamıştır. Mehmet Ata Bey bir yandan Meclis çalışmalarına devam ederken bir yandan da ülkeyi yakından ilgilendiren meseleler hakkında ve seçim bölgesi olan Nevşehir ile ilgili sıkıntuların çözülmesi noktasında da aktif bir rol oynamıştır. Nevşehir Bankasının

kurulması konusunda çaba sarf etmiş ve kurulan bankanın kurucular kurulunda yer almıştır. Birinci Meclis'te kritik bir dönemde iki kez Dâhiliye Vekilliği görevi yürüten Mehmet Ata Bey, Milli Mücadele yıllarında üstlendiği bu görevle Meclis çalışmalarına önemli katkı sağlamıştır. Meclis'te üstlendiği vazifeleri esnasında Osmanlı Devleti içinde yaşanan haksızlıklara ve devleti yıkıma götüren olaylara yakından tanıklık etmiş olması sebebiyle birikimlerini İcra Heyeti'nde üstlendiği vazifesi sırasında tatbik edebilme fırsatı yakalamış, diğer Meclis üyeleri ile de bu kazanımlarını paylaşmıştır. Ayrıca 23 Mart 1925 tarihli meclis oturumunda yeşil kurdeleli İstiklal Madalyası takdim edilmiştir.

Mehmet Ata Bey'in devlet adamlığı kimliğini ve verilen mücadeleye inanmışlığını ortaya koyan bir olayı Birinci Meclis'te Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey, şu şekilde anlatmaktadır:

“Bir gün heyet-i murahhasanın avdeti sırasında, meclise karşı büyük istirahat salonunda oturuyorduk. Burada ekseriye muhalif geçinen mebuslar otururdu. Hatta oraya diğer refiklerin girdiği nadir idi. Bu salonun ortasında bir kara taş tahta bulunuyordu. Şair Mebuslardan Zühtü Bey vardı. Tahtaya şöyle bir şey yazmıştı:

‘Hak yolunda Türk’ün en haklı olan davası var.

Şahidi âdil biziz haklı olan davamıza.’

Kim olduğunu çok sonra öğrendiğimiz mebus bunun altına Avni merhumun şu beytini yazmıştı:

‘Kimse idrak edemedi davasını manamızın

Biz dahi hayranıyız davayı bimanamızın.’

Bu münasebetsiz yazıyı orada gören ve bundan dolayı hiddetlenen Mehmet Ata Bey canı sıkılarak bunu silmesini görevliye emretmişti.”²⁵³

Birinci Meclis'te milletvekillerinin gelecekte beklenenleri konusunda yapılan ankete Mehmet Ata Bey, şu cevabı vermiştir: *“Kutsal savaşımızın hakkıyla yararlı ve sonsuza değin parıltılı olabilmesi için ulusu gelecekte uzun süreli bir barışa erdirmek ve sükûn ve düzenini çağın kültür ışıkları ve uygarlık tanıklarına alışık ve saygın kılmak ve açık deyişle, uluslararası yarışmada*

---

²⁵³Şeref, 2011, s. 69-70.

güçlerini bölünmeye ve boşa harcanmaya uğratmadan evrenin ilerleme yarasını devletimizde tamamıyla gelişmeye eriştirecek siyasal, ekonomik ve bilimsel önlemleri almaya özellikle özen göstermek gereklidir kanısındayım”. Bu cevap, Mehmet Ata Bey’in Milli Mücadeleye ne denli inandığını göstermek açısından önemlidir.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görev yapan diğer milletvekilleri gibi Mehmet Ata Bey de vatanın işgallerden kurtarılması ve yeni Türk devletinin kurulmasında üstüne düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmek konusunda büyük fedakârlıklar göstermiştir. Öz itibarıyla Mehmet Ata Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın bilgisine, tecrübesine güvendiği ve önemli görevlere getirdiği bir mebus olmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

- BOA, FK. BEO., DN. 4309, GN. 323135, T. (18/L/1332)
- BOA, FK. BEO., DN. 4458, GN. 334338, T. (12/Ca/1335)
- BOA, FK. DH. İUM., DN. E-82, GN. 16-2, T. (05/C/1335).
- BOA, FK. DH. İUM., DN. E-82, GN. 16-3, T. (05/C/1335).
- BOA, FK. DH. İUM.,DN. E-82, GN. 16-1, T. (05/C/1335).
- BOA, FK. DH. ŞFR., DN. 434, GN. 51, T. (09/Te/1330)
- BOA, FK. DH. ŞFR., DN. 96, GN. 288, T. (23/Ca/1337).
- BOA, FK. İ. DH., DN. 1509, GN. 1332/L-08, T. (17/L/1332)
- BOA, FK. İ.DUİT., DN. 42, GN. 50, T. (11/Ca/1335)
- BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-1, T. (2/R/1339).
- BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-5, T. (2/R/1339).
- BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-7, T. (2/R/1339).
- MMZC D. 4, C. 1.
- TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 359.
- TBMM Zabıt Cerideleri, D.1-D.4.
- T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Mehmet Ata Beyin Emeklilik Sicil Dosyası:
VH000278.

KİTAPLAR

- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.
- Akbıyık, Yaşar, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

- Akşın, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, C. 1, Cumhuriyet, 1997.
- Akyol, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2016.
- Aslan, Yavuz, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, 2001.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.
- Avşar, Bozkurt Şakir, *Bir Muhالیfın Portresi Dr. Rıza Nur*, Belgesel Kitaplar, İstanbul, 1992.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, C. 2.
- Bağdadlılar, Adil, *Uzunluk (İstiklal Harbinde Kahramanmaraş)*, Toker Matbaası, 1974.
- Çamur, Selma, *Birinci Meclis'te Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Niğde Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde, 2009.
- Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, C. 3, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Demirel, Ahmet, *İlk Meclis'in Vekilleri-Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Eyicil, Ahmet, *Yakınçağda Kahramanmaraş*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2009.
- Ezherli, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1902)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 54, Ankara, 1998.

- Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, (Çev.: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1993.
- Gençosman, Kemal Zeki, *İhtilal Meclisi*, Hür Yayıncılık, İstanbul, 1980.
- Genya, Veysel, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25. Yıl Dönümünü Anış, 23 Nisan 1945*, Ankara, 1945.
- Goloğlu, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara, 1970.
- Gökhan, İlyas, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2011.
- Güneş, İhsan, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Sürgünden Soykırığa Ermeni İddiaları*, Babıali Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. 1, TBMM Yayınevi, Ekim 2013.
- İlk Meclis Anketi-Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004.
- Kaiser, Hilmar, "Ermeni Sürgünleri Asimilasyonu (1915-1917)", Yılmaz, Altuğ (Ed.), *Müslümanlaştırılmış Ermeniler*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2015, s. 226-242.
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, (Yay. Haz. Faruk Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul, 2000, C. 3.
- Karaca, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.
- Kasaba, Reşat (Ed.), *Türkiye Tarihi (1839-2010) Modern Dünyada Türkiye*, C. 4, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Kayıran, Veysi, *Reis Paşalar Birinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Meclis Başkanlığı Kurumu (1877-1950)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

- Kili, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.
- Koç, Mehmet Öncel, (Ed.), *Milli Mücadele'de Niğde*, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde, 2009.
- Koçak, Cemil (Ed.), *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kohn, Hans, *Türk Milliyetçiliği*, (Çev.: Ali Çetinkaya), Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, C. 1.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, C. 2.
- Özalp, Yalçın, *Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 1984.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM 2. Dönem 1923-1927*, C. 3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Palmer, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (Çev.: Belkıs Çorakçı Dişbudak), Sabah Kitapları, İstanbul, 1993.
- Şeref, Mehmet, *Tarihi ve Siyasi Tefrika Birinci Millet Meclisi*, (Yay. Haz. Taner Lüleci), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (1983). Ankara, C. 1-3, TBMM Basımevi.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, C. 2.
- Turgut, Hulusi (Der.), *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Türkmen, İsmet, *İsmail Fazıl Paşa Askeri-Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)*, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Uluğ, Naşit Hakkı, *Halifeliğin Sonu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975.

- Ünal, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Emel Yayınları, Ankara, 1977.
- Ünal, Tahsin, *Atatürk ve Milli Mücadele*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2001.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis ve Milli Mücadele’de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990.
- Yakar, Serdar, *Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıklioğlu Hüseyin*, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2012.
- Yalçın, Semih, *İlmi Makaleler*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, C. 2, s. 293.

MAKALE

- Akbıyık, Yaşar, “Maraş’ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk’ün Rolü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5/S. 10, 1987, s. 225-231.
- Akbıyık, Yaşar, “Milli Mücadele’de Güney Cephesi”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 811-819.
- Arslan, Mukaddes, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Yeri ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S. 56, Temmuz 2003, s. 737-802.
- Aydın, Mesut, “Milli Mücadele Döneminde İstanbul’da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 646-660.
- Çolak, Filiz, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 22, Haziran 2015, s. 189-212.
- Doğan, Hamdi, “Milli Mücadele’de Nevşehir ve Çevresi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 49, Bahar 2012, s. 57-73.
- Erat, Muhammet, “Milli Mücadele’de Kazım Karabekir Paşa”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 986-999.
- Eyicil, Ahmet, “Maraş Mücadelesinde Atatürk”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 16/S. 47, 2000, s. 645-670.

- Eyicil, Ahmet, “Maraş Savunması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21/S. 61, 2005, s. 47-75.
- Özkaya, Yücel, “İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul’dan Ankara’ya Kaçış Olayı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 13, Kasım 1988, s. 127-143.
- Shaw, Stanford J., “Türk İstiklal Harbi”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 849-893.
- Şıvgın, Hale, “Mustafa Kemal’in Maraş’ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4/S. 11, 1988, s. 481-494.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 23/3-4, İstanbul 1957, s. 227-247.
- Türkmen, İsmet, İlk Dâhiliye Vekillerimizden Mehmet Ata Bey’in Siyasi Faaliyetleri (1920-1923), *Türk İdare Dergisi*, S. 484, Haziran 2017, s. 379-402.
- Yetişgin, Mehmet, “Ermenilerin Maraş’tan Ayrılmaları, 1920-1922”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20/S. 58, 2004, s. 65-81.

BİLDİRİ VE LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR

- Açıkel, Ali, “2. Abdülhamid Devri Eğitim Politikası’nın Taşraya Yansıması: Yozgat Sancağı Örneği”, *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016)*, s. 609-628.
- Atam, Şenay, “Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Nevşehir Doğumlu Memurların Sosyo-Kültürel Durumları (1879-1909)”, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 7, Ankara 2012, s. 359-399.
- Doğan, Orhan, “Milli Mücadele Dönemi’nde Maraş’ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye’nin Kuruluş ve Faaliyetleri”, *Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu (25-27 Aralık 2013/Gaziantep)*, Ankara 2015, s. 161-181.

- Hatipoğlu, Süleyman, “Milli Mücadele’de Suriye İtilafnamesi’nin Yeri”, *Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu (25-27 Aralık 2013/Gaziantep)*, Ankara 2015, s. 195-209.
- Karayaman, Mehmet, “Yozgat Merkez ve Kazalarında Hilal-İ Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016)*, s. 156-175.
- Moroğlu, Ela Zehra, *Milli Mücadele’de Maraş’ta İz Bırakan Şahsiyetler*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2015.
- Özdemir, Emin, “İl Merkezi Oluncaya Kadarki Süreçte Nevşehir’in TBMM’de Temsili”, *2. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir 2016, s. 418-429.
- Öztürk, Gülin, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Nevşehirli Niğde Mebusu Ata Bey”, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. 3, Ankara 2012, s. 289-311.

EKLER

Mehmet Ata Bey

EK-1

1/2

اداره عمومی داخله مدیریت

ردیف	موضوع	تاریخ	مستند	ملاحظات
۱	تاریخ نامه شماره ۵۵۸۸	۱۳۰۵	۵۵	
۲	تاریخ نامه شماره ۵۵۸۹	۱۳۰۵	۵۵	

تاریخ نامه شماره ۵۵۸۸ - ۱۳۰۵
تاریخ نامه شماره ۵۵۸۹ - ۱۳۰۵

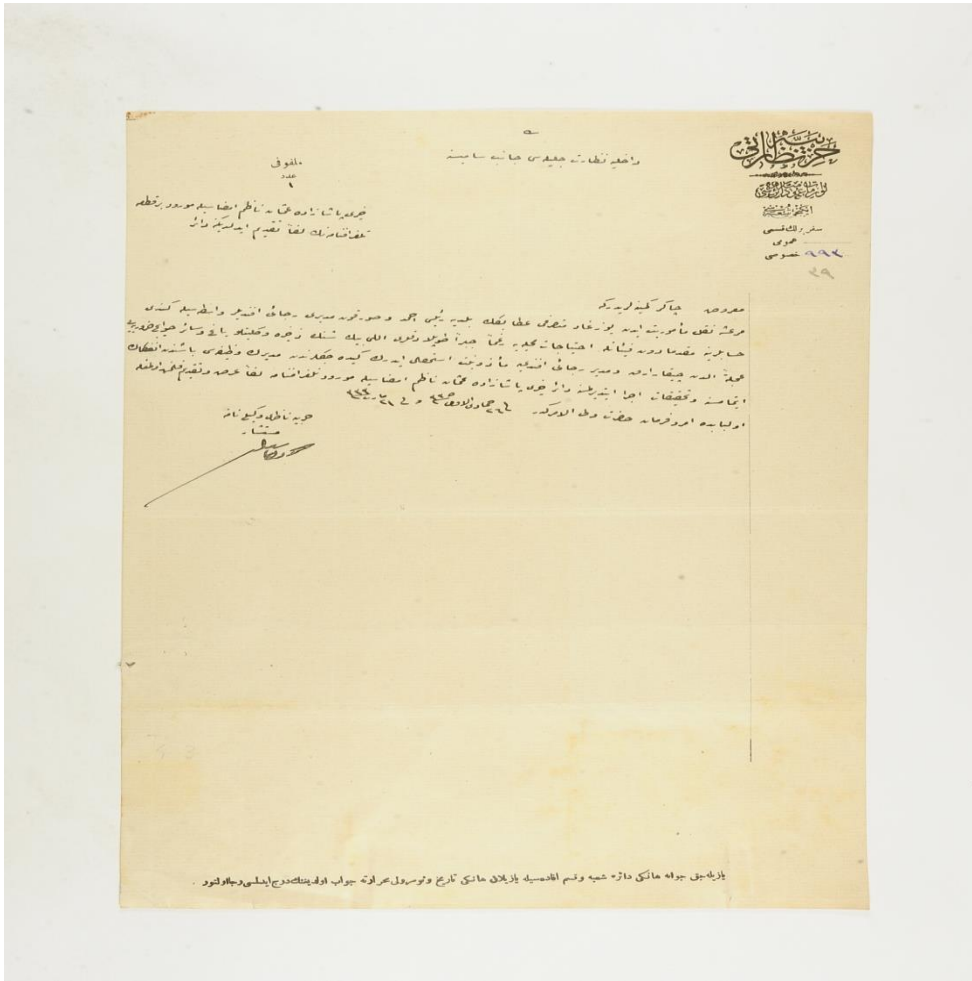
تاریخ نامه شماره ۵۵۸۸ - ۱۳۰۵
تاریخ نامه شماره ۵۵۸۹ - ۱۳۰۵

تاریخ نامه شماره ۵۵۸۸ - ۱۳۰۵
تاریخ نامه شماره ۵۵۸۹ - ۱۳۰۵

BOA, FK. DH. İUM.,DN. E-82, GN. 16-1, T. (05/C/1335).

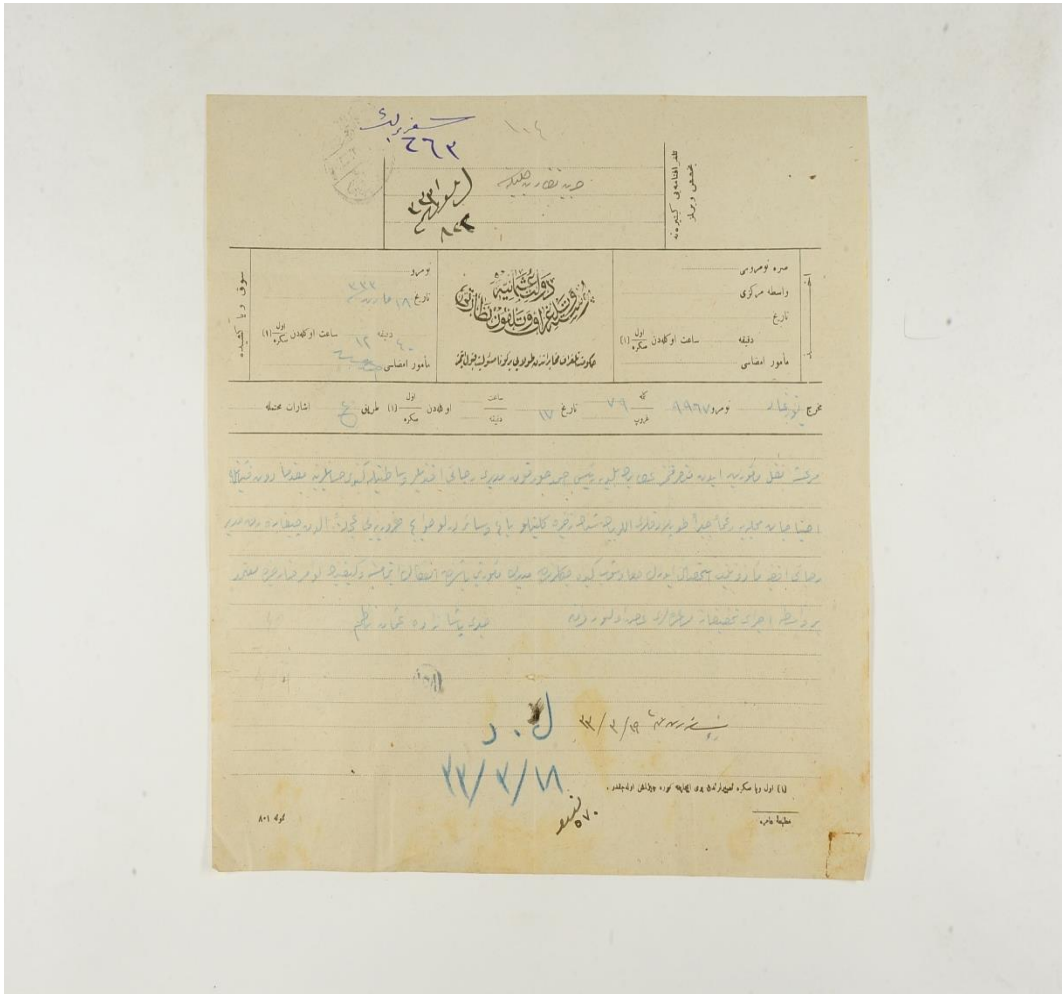

EK-2

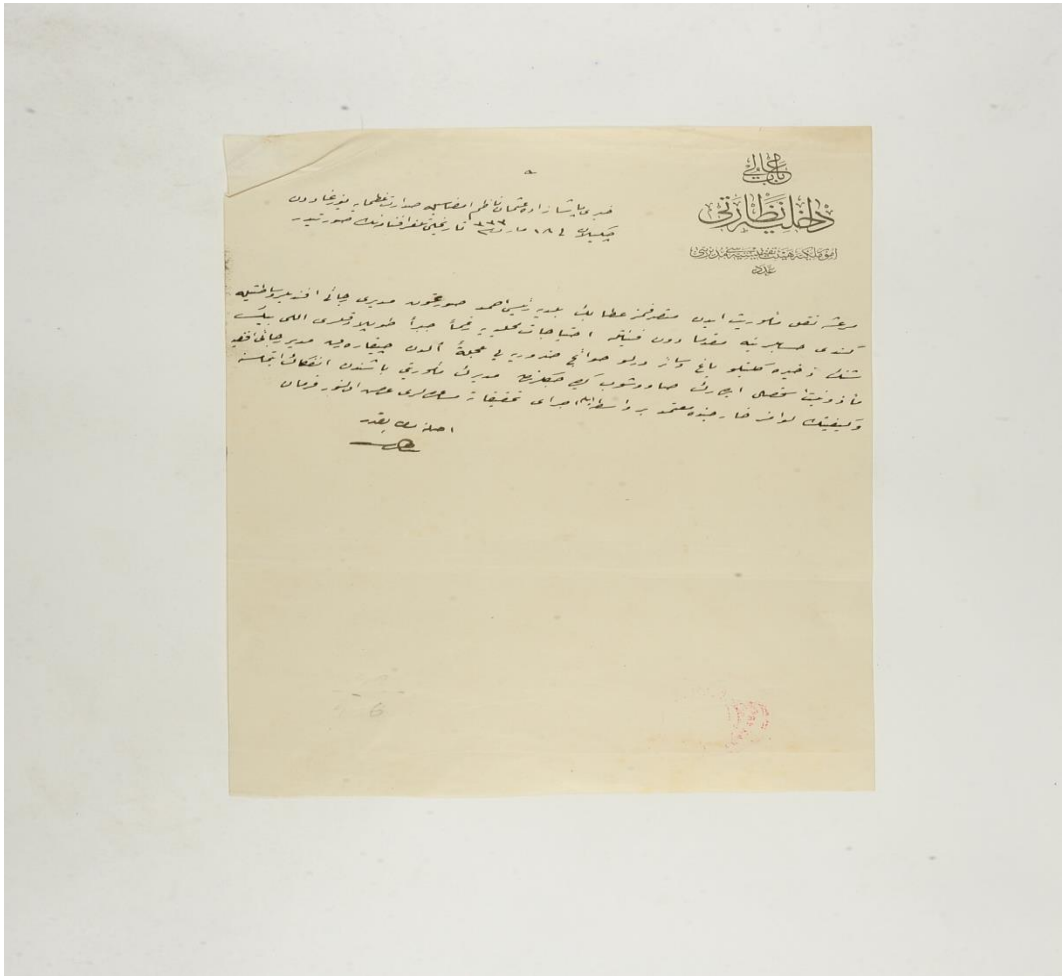
BOA, FK. DH. IUM., DN. E-82, GN. 16-2, T. (05/C/1335).

EK-3

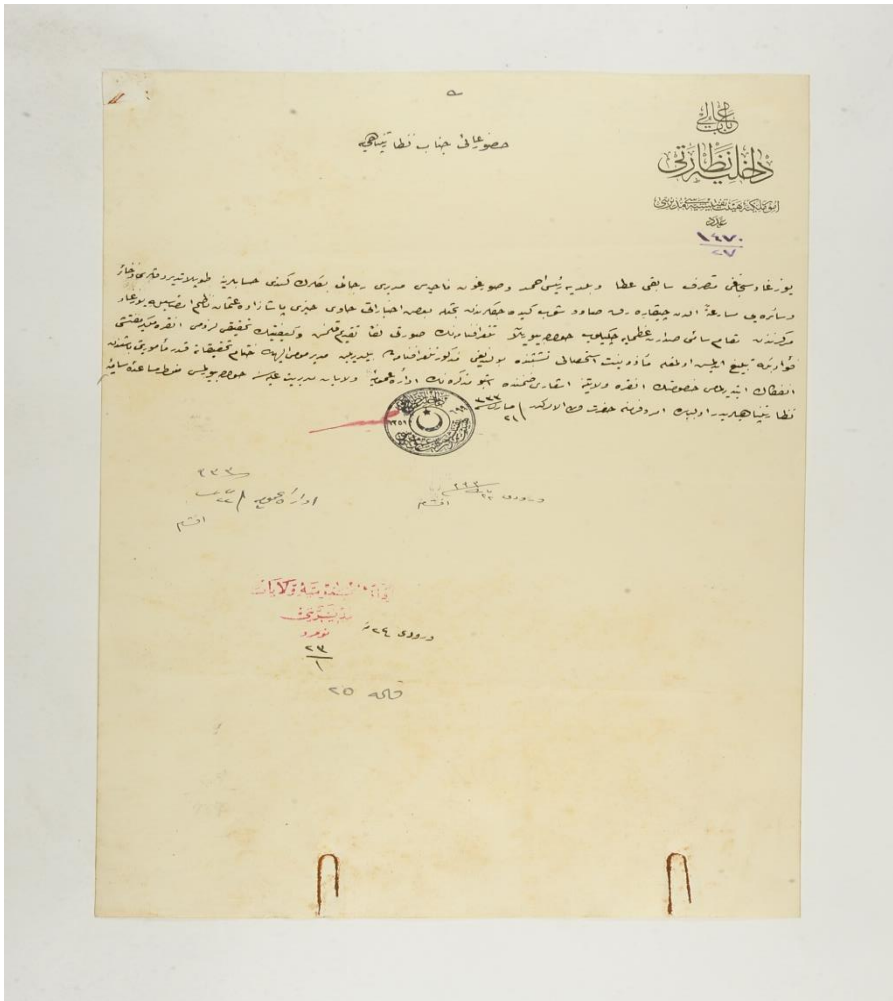
BOA, FK. DH. İUM., DN. E-82, GN. 16-3, T. (05/C/1335).

EK-4

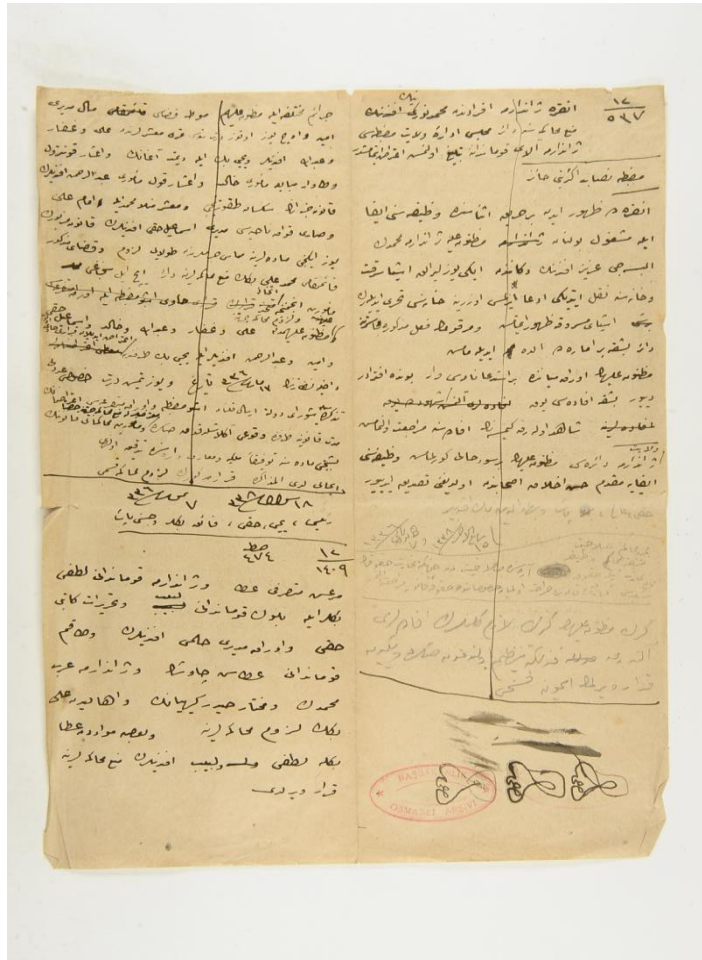

BOA, FK. DH. İUM., DN. E-82, GN. 16-5, T. (05/C/1335).

EK-5

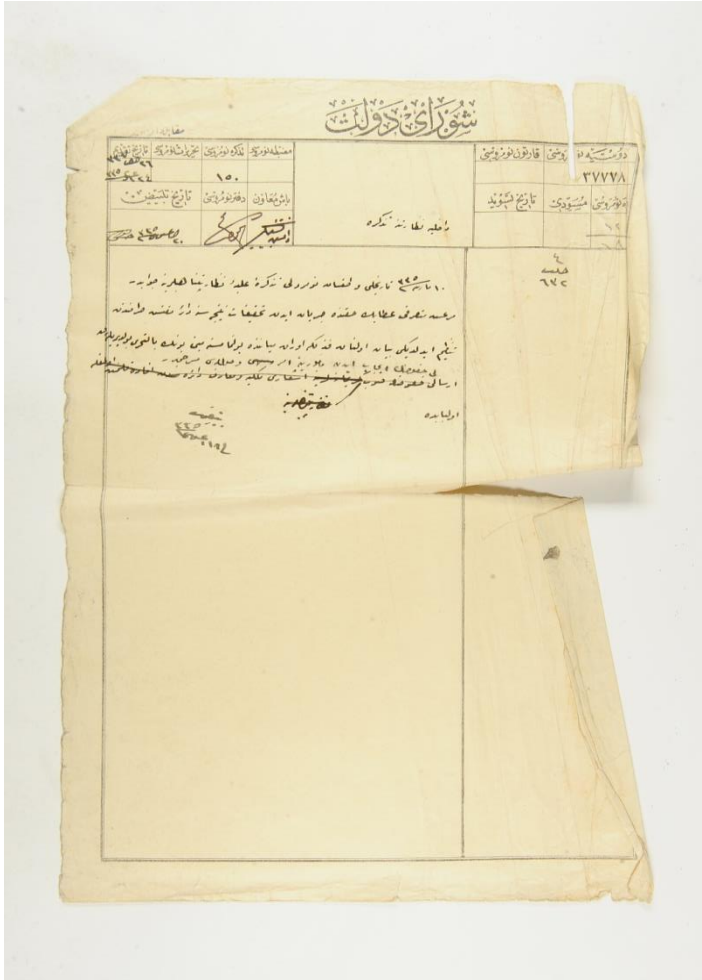

EK-6

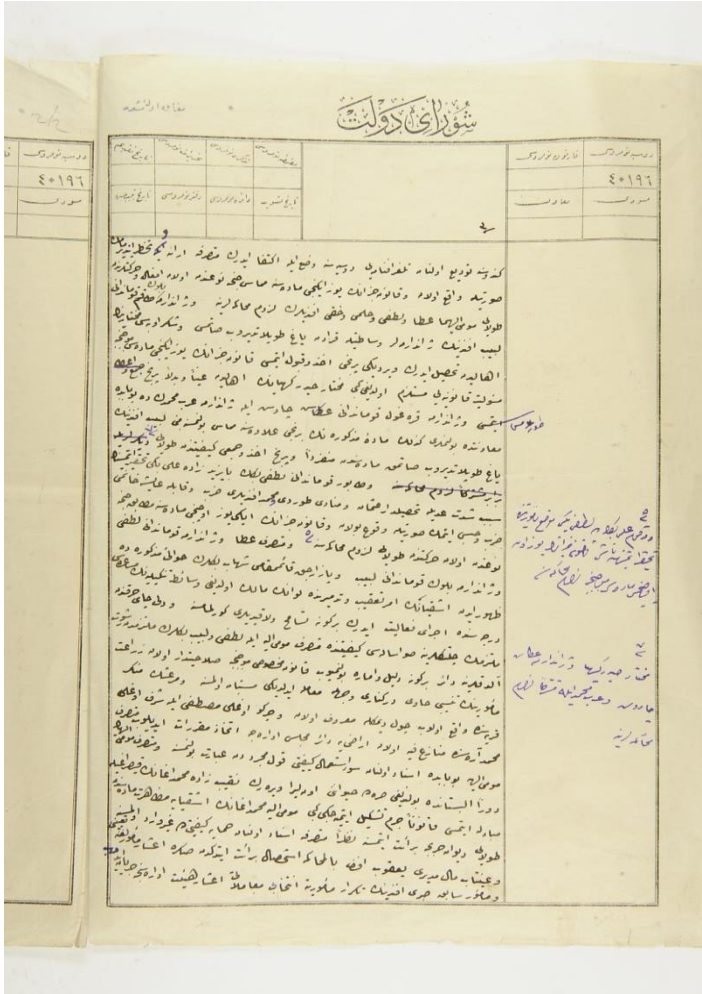

BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-1, T. (2/R/1339).

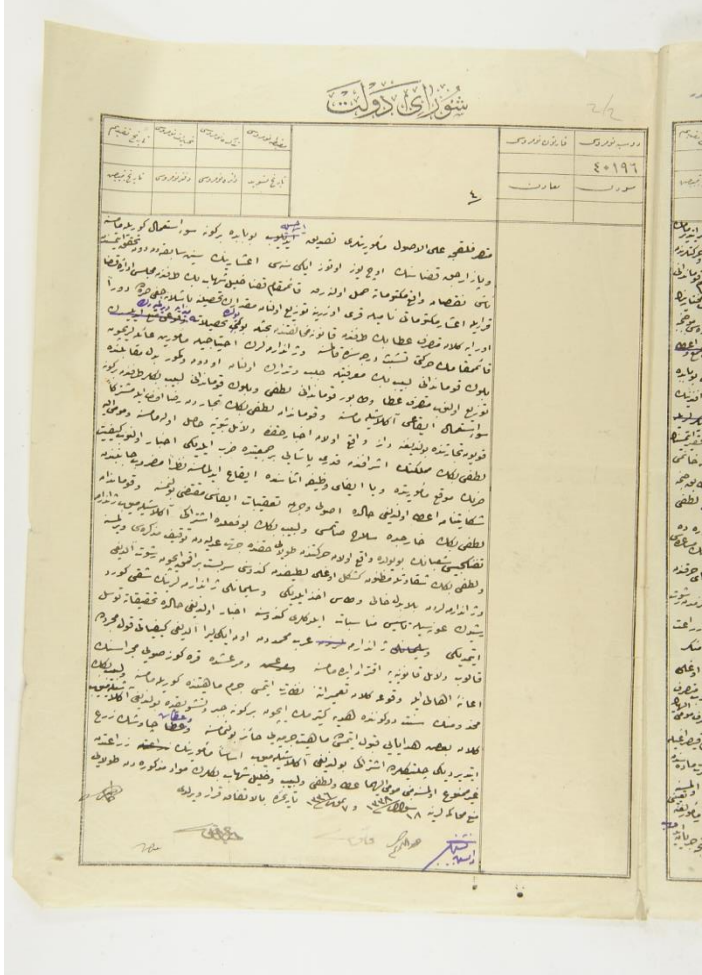
EK-7

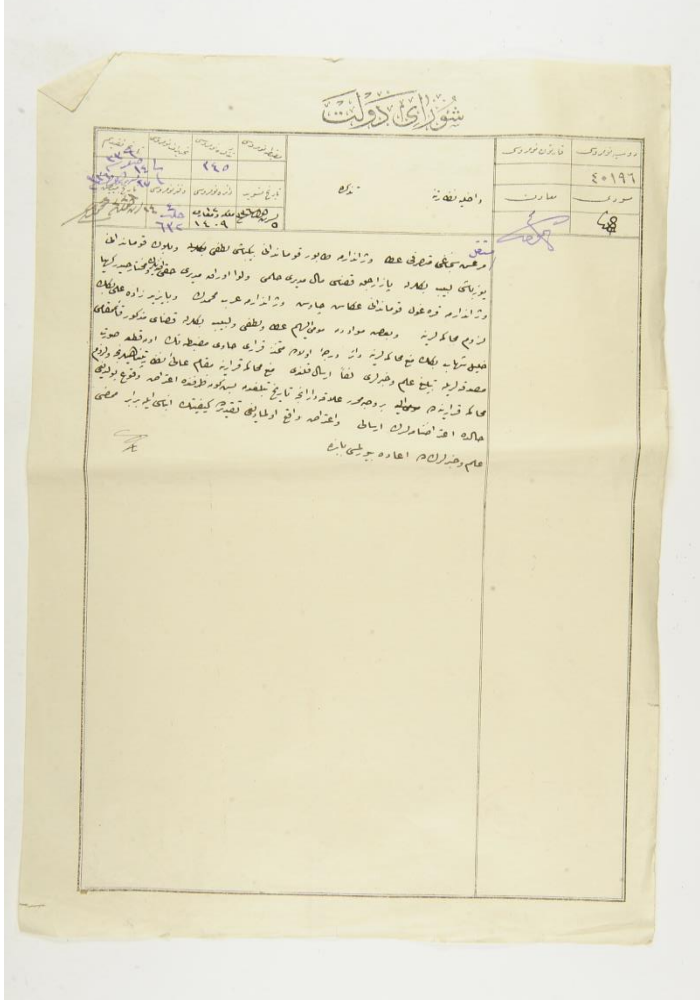
BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-3, T. (2/R/1339).

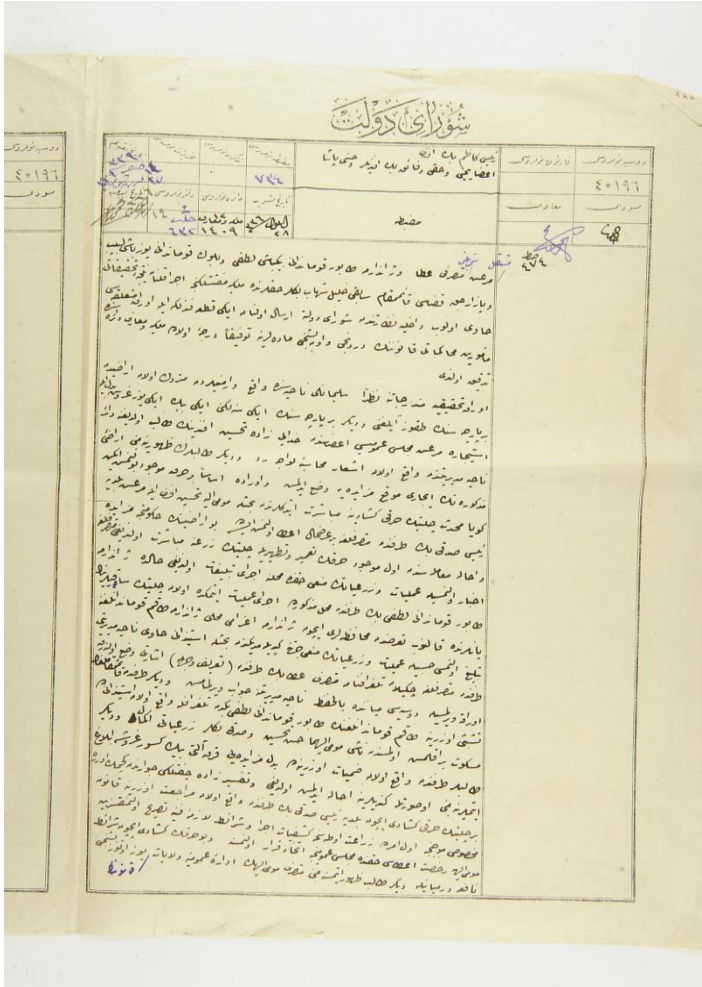
BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-5, T. (2/R/1339).

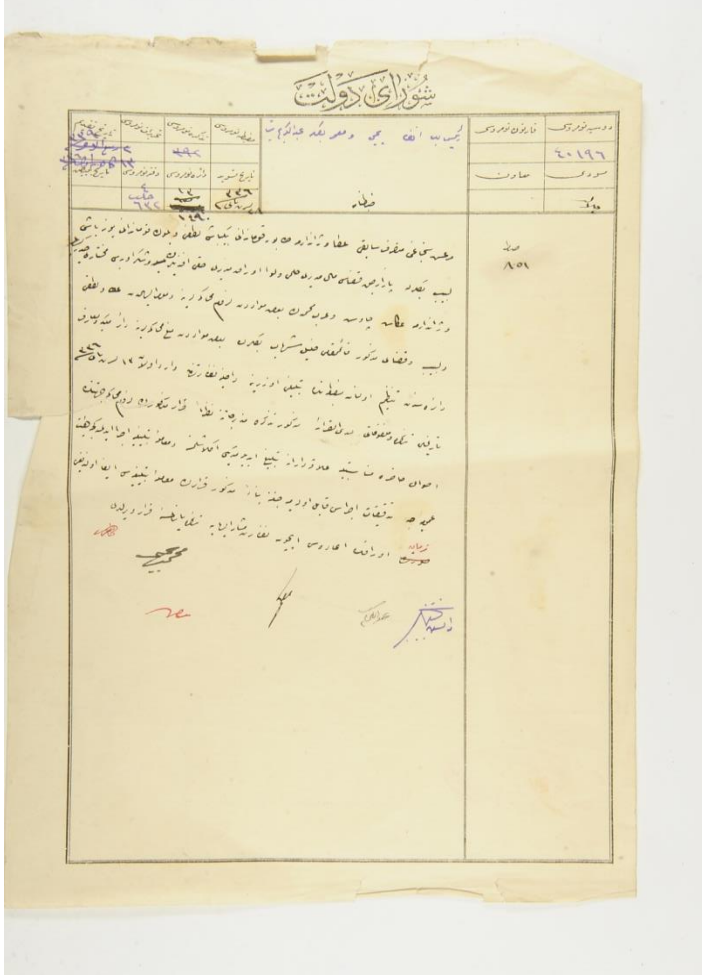

BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-7, T. (2/R/1339).

BOA, FK. MLK. MRF, DN. 2252, GN. 14-10, T. (2/R/1339).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Mustafa Ersagun DALAN
Doğum Yeri-Tarihi	Altındağ/07.04.1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Erciyes Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih Anabilim Dalı/Cumhuriyet Tarihi
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	ersagundalan60@gmail.com
Tarih	23/11/2018